

Gróf

Batthyáni Vincze

Ú t a z á s a,

Magyar Országnak, Erdélynek, Moldá-
viának és Bukkovínának egy részén
által 1805-ik Esztendőben.

REVÉSZ JMBE

KÖNYVTÁRÁBÓL

Magyarra fordítottatott

egy Hazafi által.

P e s t e n,

Trattner János Tam. betűivel és költségen.

1818.

E l s ő L e v é l .

V á c z .

Budáról éjjél után néhány orákkal elindultunk. A' csillagok nem ragyogtak már olly fényesen, a' hold elhalaványodott. De a' házakban és utszákon még nagy csendesség volt. A' közönséges halgatást csak az örök lábaiknak kopogásaik, és a' duna vizének a' hajóhidnál való zúgása szakaszták félbe. A' hídon által jöven a' mi kotsisunk megcsapkodván lovait, sebes ügetve vitt bennünket. Hanem a' Váczi gátnak végén, a' hol az út homokos, már nem mehetett sebesen. Nem sok idő múlva azután Dunakeszi posta-lovakat találtunk elő. A' befogás előtt elszaladtak, 's egy óra telt bele míg megfogták azokat és minket tovább vittek. Azonban a' hajnal feltetszett, és a' széles Iszter vizében tükrözött, a' víznek tulsó partján a' hegyeket bársonnyal bévonta, a' házakat és tornyokat, a' mellyek ott szanaszét is, rendben is, rakáson is állanak megaranyozta. Minő látás, minő

gondolatok! Egy keskeny helységben *) csak nem által ellenben velünk, azon régi vitézeknek maradékaikra, kik hajdan a' Szávától fogva egész Euboeáig győzedelmeskedtek. Tovább pedig azon alól, a' hol az alacsony házak sorai elnyúlnak, **) a' Hadrián' legiói, és a' Valentinián' flottái állottak. Ama palota, ***) melly az ő környékei felett magasan felemelkedik, a' felejtethetlen Theréziának építtetett. Tovább délre egy hegy, melly apró házakkal körül van övedezve, erről taszítottak le hajdan az istentelen kezek, egy tiszteletre méltó praelatust. ****) Ama felséges hegyeket a' német szorgalmatosság burgundiai szőlő-tövekkel ültette be, és eme közel lévő sziget *****) mellyben hajdan egy áhítatos királyi herczeg kisasszony lakott, most egy bölcs herczegé. Ezen dicső fojó-vízen, a' mellyhez közel vagyunk, árgonauták és kolchisiak, gothusok és Oroszok, Julián Császár és egy Pápa admirálja hajókázgattak. Hunyadi ennek partjain temettetett el. Ott született az Attila' meggyőzője, ott határozott meg egy következesekkel várandós

*) Szent Endre, ennek lakossai szerbus eredetűek.

**) Ó-Buda.

***) A' Budai várban.

****) A' Szent Gellert hegye, mellyet rendesen Blocksbergnek neveznek a' Németek.

*****) Margarétha (nyúlak) szigetje. Nevezetik IV-ik Béla királyunk' leányának nevéről, a' ki is abban apáczáskodott. Most az Ő Cs. K. Fő Herczegségé, a' Nádor Ispáné, a' ki azt gyönyörűségesen felékesítette.

Ediktum. *) A' Duna őszszeköti a' keresztyén Császárnak lakóvárosát a' Mahomedánus Császárnak tartományaival; a' mi világunknak nagy fojódóvizei közt, ez egyedül maga fojdogál napkelet felé. Ezt a' fojódóvizet már Hesiod esmérte, Ovid és Dénis énekelgettek róla. — De nem győzném én azon képeket és gondolatokat előszámlálni és kifejtetgetni, a' melyekre engemet ezen tekintet és látás emlékeztetnek. Az ilyen munkálkodásokból lehet még esmérni, mind a' természetnek tellyességét, mind pedig a' mi lelkünknek izgathatóságát.

Mennél inkább közelgettünk Váczhoz, annál több szekereket, kissebb nagyobb barom nyájjakat, parasztokat és kúfárokat találtunk elő. Tegnap tudnillik országos vásár volt itt, és a' szokás szerint nagy és számos gyűlés. Illyen országos vásárok Magyar Országban másfél ezernél is többek esnek. Ez azt mutatja, mint a' Karavánságok, hogy az industria vagy szorgalom még nincs kifejtődözve, és a' városok nincsenek egyaránt szét és elosztva. Ezen vásárok a' mi földmivelőnket sok idejétől megfosztják és ötet **), a' mi tellyességgel nem tartozna lenni — spekulánsá vagy szemlélődővé teszik.

En itt legelőbb is abba templomba mentem, a' melyet Migazzi Kárdinál építtetett. Nehezen találtatik ennek párja nállunk az Istennek házaik között. Azom-

*) Az Interim, melyet Regensburgban állapítottak meg.

**) Jól meg kell érteni, hogy csak egyes vidékekben.

ban csak olly kevésbé mássa a' Római Sz. Péterének — mellynek némellyek tartják — mint a' Margarétha szigetje a' Bajainak, a' mire azt Belius emelte. Hanem annak egyszerűsége, mintegy lebegő kúpjá, portáljának koloszszáli oszlopjai, olly hathatós érzeményt szereznek, mint a' Schiller' költeményében elő forduló, 's amaz örök emlékről mondott szavai:

Meine Größe ist die, größer zu machen
dich selbst,

Nagyságom tégedet, tégyen nagyobbá magadnál.

Vácznak meglehetősen rendes utszái vannak. Eggyet azok között, az a' győzedelmi kapu ékesít, melly által Migazzi, I Ferencznek és II Jósefnek jelenléteket dicsőíté. A' közel lévő Duna partján a' fák sorai, a' Collegium Theresianum, és a' Káptalan előtt a' szép piacz hasonlóképen az ő munkája. Jeles az a' hely is, a' hol a' siket-némák-intézetjek van. Ez valóban drágalátos és becses találmány, melly által az elmaradt érzékenységeket mintegy helyre lehet pótolni, és az emberi társaságnak azon tagjait visszaadni, a' kik-től azt a' természet meg akarta fosztani. Mit nem lehet reményleni az ollyan érzékeny szívektől, a' mellyeknek köszönhetik az illven hasznos intézetek *) az ő kiterjedéseket? Hát az erköltsi szerentsétleneket sokáig segedelem nélkül hagynák-é, holott a' testiképen valókat mindig érzékenyebben segítik? Hát a' mi idő-

*) Ispitályok, szabadító Intézetek, Segédtabellák:

korunk, melly a' mi lételünket hosszszabítani kívánja, nem a' maga kebelében viseli-é azt, a' mit meg akar nemesíteni? Bizony az emberi nemzet elébb halad a' tökéletességnek útján, gyakran észrevehetetlenül, többnyire csendesen, mindég ellene álhatatlanúl. Az ellenkezőt még senki sem mutatta meg. Ha az egygyes valók a' jobbúlásra készek és arra rendeltettek, megtagadhatjuk-é azt, az egésztől?

Ezen Helynek fekvése kellemetes, és nevezetes. A' közel lévő hegy *) melly nevezetét is ettől vette, öszveköttetésben van a' mi északi hegyeinknek iszonyú rakásaival. A' hegy tövében fekvő síkságok pedig Péterváradig és Fejértemplomig tartanak. A' Duna fojóvize, melly ennek a' tartománynak nagy elevenséget ad, az ő napkeleti fojását itt elhagyván, dél felé fojdogál. **) A' már említett országos vásárokon kívül, barom- és heti-vásárok is esnek itt. Az utóbbak egy részint arra valók, hogy Selmeczbánya, Beszterczebánya, Körmöczbánya Bánya városok azokban élelmet vásárolhassanak, más részint pedig arra, hogy azokból Mosonyba búzát takaríthassanak, a' honnan azt osztán rendszerint Bécsbe, gyakran pedig Morvába is fel szokták hordani. ***) Az

*) Neveztetik Nagyszálnak, rendesen pedig Vácsi hegynek.

**) A' Dráva bele fojván, azután napkeletre fordul.

***) Pest, Fejér, Bács, Tolna. sőt Heves Vármegyének is egy része, némelykor pedig Somogy, Baranya Vármegyék és a' Bánát is szoktak Mosonyba élelmet feltakarítani.

idevaló lakosok között még máig is sokan abban a' hiszemben vannak, hogy a' Pesti Universitást ide fogják általtetni, a' miről ez előtt néhány esztendőkkel csakugyan volt is szó. Leginkább abból az okból sürgették azt, hogy az ifjúságnak ártatlanságát sőt szorgalmatosságát is veszedelmek fenyegetik, ha az a' csavargásnak és kicsapongásnak alkalmatosságaitól szüntelen köröskörül van vétetve. Ellenben azon segítő eszközökre is figyelmeztetésekké tevék őket, a' mellyeket a' nagy városok szoktak az ifjúság' kipallérozódására ajánlani. Az elsőbb vélekedés fontosnak tetszik nékem; mert a' népes városokban a' kaczer hívság és testi gyönyörűségek igen idején felébrednek. Az ifjúság azokban olyan próbáknak és kísérteteknek tevődik ki, a' mellyeknek felette igen ritkán szokott ellenek állani. A' külön vált és félrefekvő múzsák lakhejeiben történni szokott lármás jelenéseket fogják nékem hánytorgatni. — Hanem az erőnek és elme-bátorságnak olytán kirohanásai (explosio) nem méltók annyira a' számközlésre, mint azok a' hívságok, a' mellyekben az éretlen időkor a' nagy városokban bé szokott merülni. Azt fogják mondani, hogy a' tanuló ifjúság ott, finomabb magaviseletet tanul — de hát az erköltsnek kárával legyen hajthatóbbá? Nem kell é néki magát inkább az egész világ számára formálni, mintsem annak kedve 's tetszése után esdekleni, a' mellyet nagy világnak neveznek? *) A' Schlö-

*) Le grand monde.

zereknek, Lichtenbergeknak és Heereneknek tanító palotáik, mindenütt tele lettek volna, mert a' zseninek mint a' fényes napnak, mindenképpen meghódulnak. Hanem az ő halgatóiknak buzgóságaikhoz nem keveset tehetett az, hogy ők olyan helyen tanítottak, a' hol az életnek csendességét semmi meg nem háborította, hanem mindenképpen csupán csak a' tudományoknak valának szentelve. Nem felejtsem én el azt sem, hogy ott az írásoknak és tanításoknak tekinteteikben tellyes szabadság uralkodik, és hogy a' Georgia Augusztá-ban kiki tulajdon hajlandósága, meghatározása, és saját választása szerint tanul. Mindazáltal nem kerültek volna ki belőle annyi számos tudós férjfiak, ha Göttinga egyszersmind a' hívságnak, kevélységnek 's bujaságnak néző-helye is lett volna.

A' Váczi Püspökség a' mieink közt, a' legelsőbbek és legrégiebbek között való. Még 1050 és 70 közt, az az a' századnak második felében állítottatott, midőn a' hódoltató Vilhelm Angliát járom alá hajtotta, napkelet a' Római Szent-Háztól elszakadt, a' keresztes hadak predikáltattak, és két Igazgatók excommunicáltattak. Ezen rettentő történeteket nyugodtan nézhették az idevaló lakosok. Ellenben akkor reszkettek midőn egy idevaló Püspököt, Ausztriai Fridrikhez küldöttek segítséget kérni, *) midőn Várdai Ferencz **) a' fellázzadt Székelyeket igyeke-

*) IV.ik Béla küldötte segítséget kérni a' bényomkodó Mogolok ellen.

**) Hasonlóan idevaló Püspök.

zett lecsilapítani, és midőn azon ütközet elveszett, *) a' mellyben az ezt megelőző püspök elesett. Az ilyen emlékezetek szomorúak, de dícséretesek és becsülettel telyesek!

*) A' Mohátsi ütközet.

M á s o d i k L e v é l.

Rimaszombath.

Pest Vármegyének határain alig léptünk által, és íme már mindennek egészen más formája vala. A' földnek talajja (ber Boden) köves és hasznos kezde lenni. Az északi hegyek' láncsorainak végtsúttjai sok oldalokon felemelkedvén, a' cserjék és erdőségek részenként elzártak minden kilátást. Az atmosphaera is nem sokára morobbabb lett, és a' falukon Tóth lakosokat találtunk. Ezek a' Morvai Slávusoknak maradékai, kiket a' mi Apáink a' hegyek közzé kergettek, és atyjafiai azon Nemzeteknek, a' kik Ragúsától fogva a' jeges tengerig, az Elbétől fogva pedig az Irtischig elterjeszkedtek. Azon kinézések, mellyek azok közzül némellyeknek néha megnyíltak, és azon állapotok a' mellyekbe ők többnyire estek, az ő természeti mi-

voltjok és az ő állapotjok igen szomorú kontrasztot formálnak.

A' mi ide vezető útunk (az az Gácsig) egy ága annak, melly Rétságból Balassagyarmaton által Lossonczra viszen. Ezt az utat a' Kriván hegyen is által akarják vinni, melly által ennek a' környéknek árúbeli adása nagyon sokat nyerne. Ennek az adásvevésnek főbb czikkelyei a' gabona, és más élelmények, fa és cserépedények. Az utóbbakat Heves felé is bőséggel szokták hordani, melly a' helyett barmot és bort szolgáltat, ámbár már Nógrádban is vannak szállótövek. Azt mondják hogy ennek legjobb szállókertyeit a' Törökök irtották volna ki, a' kik ezen várnak faláig terjedtek és tanýáztak. Még szomorúbb emlékezet az, hogy azt a' Rákóczy parancsolatjára megszállották, mert nincs keservesebb a' polgári háborúnak inségeinél. Jól érzeték ezt a' fájdalmat azon szerentsétlen Fejedelemnek követői. Hanem a' részrehajlás' tüzes indulatja elragadta őket, melly az embertelenséget a' Heroismussal felcseréli, és áldozatjait csak azért hagyja el, hogy azokat a' lelkiismeret kínos mardosásainak adja által.

Az itteni földnép nem egészen úgy öltözködik, mint a' Magyar paraszt. A' férjfiak nem kék, hanem fehér kankóban járnak, és nem tsizmát, hanem botoskort viselnek. Az aszszonyóknak lenből szőtt főkötőjök vagyon félhold' formájára. A' lószerszámok több és szélesebb szíjjakból vannak, mint a' mi sík földünkön. A' négy lovas kocsit nyeregből, és nem bakról hajtják mint nálunk. Az ilyen kü-

lőmbségekről írtt laistromokban sok hasznos dolgokat lehetne találni.

Szakál mellett és Velkétől eddig sok erdőkön jöttünk által, hanem voltak szép környékek is. Gyakran szoros bérczekbe jut az ember, hanem ismét tágas helyekre ér ki. Némely helyeken a' máknak bársony virágja ékeskedett, és a' halavány hajdína, és a' tiszta Ipoly (die Eipel) hol a' fejer kövek, hol meg ismét a' zöld gyepek mellett fojdogál tekervényesen. Ez a' víz hasonló a' Garan, Sajó, és Vág vizekhez, és arra szolgál, hogy az érczeket és a' fákat éjszokról azon hordják le a' déli tartományokba. *) Átaljában a' mi vizeinknek igen hasznos erányzású fojamatjaik vannak. A' Szamos, Maros, és a' Körös össze-kötnek bennünket Erdéyyel, a' Duna, Dráva, és Száva Német országgal, a' Poprád és Dunajecz Gallíciával. Nem jobb volna e' nekünk mindeneknek előtte ezen fojóvizeket, és országútjainkat a' lehetőségig jól elrendelni, és azután új vizárkokat készíteni? Az ellenkező esetben, az egygyes tartományok sokkal hamarabb felszülödnének, mint a' többiek. A' haszon belölle kissebb, de a' kimenetel fénysebb lenne. Ebbe a' köszálba könnyü belé ütödni és hajótörést szenvedni.

A' Gácsi fábrikák, a' Sassiniek és Fiumeiek **) után legjobbak a' mieink

*) Az Ung és Laboreza vizeket is igen hejesen lehetne erre célra használni.

**) Az elsőbb Helyben nagy kárton nyomtató és szövő, a' másodikban pedig czukkorraffinéria mihelyek vannak.

közt. A' posztó szövő 15, a' matéria szövő pedig 30 esztendőök előtt állíttatott. Az utóbban már most csak flanél, harást, és 'sinórokat szönek, mivel már most a' matéria nem igen kell, minthogy a' helyett inkább selymet és kártont viselnek. A' durva posztó is olly rosszúl kelt, hogy annak készítését kéntelenek voltak félbe hagyni. Eddig az ideig itten 150 sőt 250 mázsa gyapjút is feldolgoztak esztendőnként, és 3—600 vég gyapjú vásznat és 250—300 vég posztót is készítettek. Az elsőbbségből egy réfnak az ára 4—12 forint. Az említett fábrikák' költségeik esztendőnként 25,000 forint, és ebben az esztendőben Májusban 13,552 forint árú posztójok, és 5368 forint árú gyapjú matériájok volt készen.

Nem kevés akadályokra van ezen fábrikáknak az, hogy kallózni, festeni, és a' masinákat megjobbítani nehéz alkalmas embereket találni; továbbá a' fonásnak félbeszakadása, melly egy részint a' közönséges embereknek resttségektől, más részint pedig onnan van, hogy más kézi munkák sokkal szükségesebbek és hasznosabbak; nem külömben a' gyapjúnak összevgyülése és tisztátalansága. A' melly helyen a' mezei gazdaság még hátra vagyon maradván, ott az említett nemű intézetek elő nem mehetnek egy könnyen, és ha mesterséges eszközök által emelkednek is, kevés hasznok vagyon. De minek is nyulnak olly gyakran azokhoz?

A' tartomány itt tehetős, és az életnek szükségeire 's örömeire valókat megtudja szerzeni. Ha vallyon ez, vagy amaz 'élmény' nemeit maga termesztí e' vagy

nem, attól nem igen sok függ. Nem szűkülökdi semmi nélkül mind addig, valameddig olyan cikkelyeknek bővségeiben vagyon, a' mellyeknek természetek hatalmában áll és a' mellyeknek becsek nem múlolagos. Az ilyeneket a' földmívelés mindég, a' kézi mesterség pedig csak ritkán szolgáltatja ki. Ugyan azért ez az utóbb mintegy csak szemeink előtt szerezt és hajt hasznót, pártfogóinak hírt nevet ígéret, és olyan emberek által szokott gyakoroltatni, a' kik a' szépen kéréshez igen jól értenek. Csudálkozhatunk osztán azon, hogy az olyan részre hajló pártfogókra talál? — Bizony minden monopólium, és a' fabrikánsok' javára megtörténni szokott bérekesztetések a' hazai készítményeknek, és megtiltatások a' külső országiaknak, megérdemlik ezt a' nevezetet. Ezek a' közönséges jót, a' magános személlyek' hasznaiknak alájuk rendelik. Ezek, megengedik ezen személlyeknek, hogy a' Publikumra vagy Közönségre adót vessenek, a' melly adózás még nem is marad bent a' Hazában. Az ilyen rendélések, hogy emelhetnék fel a' munkásságnak summáját, holott a' tökepénzeknek (capitale) és kezeknek számaikat nem szaporítják! Az utóbbak magoktól által mennek a' mesterséges természetűre 's készítésre (productio) ha a' természeti mellett többé semmi hasznót nem találnak. A' számos és tehetős népesség, a' matériálának jósága és oltsósága, a' belső közösülésnek (communicatio) soksága, — mellyekben az említett esetben semmi fogyatkozások nem lehet — ezek a' kútfejei és gyámolai a' közhasznú mesterséges szor-

galmatosságnak. A' hol az, a' kereset többi ágainak erőszakkal elejekbe ugrat, ott az, töredékeny alapon nyugszik.

A' Majlándi vagy Brabáncziai szántóföldnek bővtermékenysége, egybe vetvén azt a' Spanyol-és Lengyel országgal; azon milliommok mellyeket az Orosz Birodalom és az Egygyesült Státusok, szembetűnő mesterséges szörgalmatosság nélkül esztendőnként nyernek; más részről a' Szi-léziai szövőknek Amérikanak sorsától való függése, és azon következesek, a' mellyeket a' gyapjú kivitelének eltiltatása Kurmarkra *) hozott; olyan jelenések azok, a' mellyek a' földmivelésnek, és a' fábrikáknak becsöket megvilágosítják. Hitel felett való dolognak tetszik, és még is igaz, hogy, ama bujaságra vagy fényre (luxus) tartozó czikkelyek által olly annyira híres Franczia Ország, Német Országnak rendes (ordinär) portékáiért meg

*) Ott a' gyapjú-fabrikák 1800-ik esztendőben fel-dolgoztak 347,175 mázsa gyapjút, mellyből 129,415 mázsa magából Kurmarkból való volt. Mázsáját 7 tallérjával számlálván, a' készitetlen gyapjú ára 9'5,905 tallérok, az abból készült vagy fábrikált portékák' ára pedig tett 1,190,869 tallérok, következésképen 284,964 tallérokka' többet. Azomban ez a' summâ nints egyarányúságban azzal, a' mellyet a' durva gyapjúból bé lehetett volna venni, ha annak kivitele szabados lett volna, és a' gyapjú-árát a' kivített megtiltás által a' fábrikánsok' hasznára le nem nyomták volna. Mázsáját 10 tallérjával számítván, a' mennyiért amabban az esetben eladhatták volna, bé vettek volna a' merő készitetlen durva gyapjúból 1,294,150 tallérok, és így 103,281 tallérokka' többet, mint a' gyapjúból készült és osztán kivitetett portékák' ára.

nem tudna fizetni *) ha a' természetnek javaival (naturae productum) is nem bírna, és hogy a' gazdag Brittannia lakosainak gyakran nints elég kenyerek. **) Ennek az Országnak példája nagy hitelre (credit) emelte a' monopoliumokat, a' kivitelt és bévített tiltó törvényeket. De hát ezen rendelkezések által, vagy ezeknek ellenekre, kifejtődött e, az ő indusztriája vagy szorgalmatossága? nem a' virágzó földmivelés volt é, annak legelső talpköve?

Azon fojótka ***) mellynek nevéről ez a' hely neveztetik, a' holott mi ezen elmélkedéseket írjuk, egy tágas völgyben fut tekergősen végig, a' hely a' völgynek közepében fekszik. Keletre szőlőtőves halmai, nyugotra pedig bikkfa erdei vannak. Éjszakról hegyek rakássai tornyozódnak fel, dél felé pedig sík rétek terjednek el. Mi ezt a' rajzolatot csak futtában láttuk, de még sok ideig szemeink előtt fog lebegni. Rimaszombatban a' házak aprók, de jó rendben állanak. Közöttök kövel kirakott útsza visz végig, melly által a' méj és posványos sár elkerülődik, erre nagy sárra nézve Belius ezt a' helyet a' Francia főváros nevéről ****) nevezte.

Itt, mint sok más mezővárosainkban szokás a' földmivelés mellett, mesterségeket is űznek. Ez ugyan mind a' kettőnek tökéletesülését nehezíti, hanem a' mellett még is szerez a' földmivelőnek annyi

*) Say szerint.

**) Bell Benjamin szerint.

***) A' Rima.

****) Lutetia.

könnyebb élet módját 's jól élést, a' mennyi az ő szorgalmatosságával és erköltsiségevel összszeférhet. Készítenek itt fanyergeket, paraszt köpenyegeket, darócokat, pokróczokat, gombokat, sinórokat, cserép pipákat, ércz szereket, és kulatsokat (höfnerne Reise-Glaschen). Ezen kívül az idevaló lakosok gyóltsal, marha-bőrökkel is kereskednek, és elég tehetősök. Hajdan Kis Honth Vármegyének ez volt a' közép pontja, melly Nagy Honthhoz tartozott, a' mellyel még csak határos sem volt. Az utolsó Országgyűléstől fogva Gömör Vármegyének egy részét teszi, mellynek ez által kerekébb kiterjedése lett. Ebben még sok Vármegyéinkben fogynak vagyon — a' mellyek a' mint tudva vagyon, eredetképen katonai Distriktusokból lassanként Választó- és Adminisztráció - Megyékké változtak. A' köztanátásokoknak publicitások, a' Nemzeti közlélek' gyámolaivá, következésképen a' mi Országos-alkatásunk' rendülhetetlen oszlopjaivá teszik őket.

Harmadik Levél.

Szomolnok.

Az országút Rimaszombathból Rosnyóra Tornallya nevű hosszú falun viszen végig Pelsőczön, mellynek lakosai szorgalmatosok, és Berzétén, mellynek házai csinosok. Az út erdők, mezők, bérczek, és hegysarkak mellett visz el. Ezen utat több patakok, és az a' fojóvíz vágja keresztül, melly mellett IV-ik Bélának vi-tézei, a' hirtelenkedésnek áldozatjaivá lettek. *) Rosnyó rendetlenül van építve, és a' hegyek szörössan békerítik. Láttuk hogy a' nap egészen megvilágosította, kevés időre ismét felhők borították be, a' mellyekből villámok hullottak. Egy,

*) A' Sajó mellett történt ennek a' Királynak ide-jében egy szerencsétlen ütközet, melly után a' Mogolok Magyar Országot elborították.

abba házba ütött a' mellybe mi bétértünk. A' háznak tulajdonosa, egy tisztos ősz öreg, közelgető halálára magyarázta azt. Az ilyen képzelődések hibások, de elkészítik és megbátorítják az embert előre a' halál' megkérdelhetetlen törvényére, és a' kegyes hitnek gyámolúl szolgálnak, melly a' magános embereknek sorsaikat az Egészhez, a' halandó embert az örökké való világlelkéhez köti és csatolja.

Rozsnyó Gömör Vármegyéhez tartozik, az az ahoz, melly 100 hámoroknál többet bír, és esztendőnként csak nem annyi ezer mázsa-vasat készít. Ezen kívül szélesen kiterjedő kereskedése vagyon, szolgáltat papírosokat, faeszközöket, gyoltsot, és cserépedényeket. A' két utolsó cikkelyek, és jó posztók, az említett városkában bőven készítettnek. Ennek heti vásárai a' Szepességnek, Liptó, és Árva Vármegyéknek jó nagy részeiket éleménnyel tartja. Sok Rozsnyai lakosok bójárják a' Tiszamejjekeit, Erdélyt, és a' Banátot, 's a' készítettlen mézet felszedik, otthon kiolvasztják és tisztálják, 's úgy küldik szét eladni. Kereskednek borral, viaszszal, méhsérrel és gyümölcstsel is, melly utólsót nagy gondal és szorgalommal szokták termesztetni. Ezen Helynek hajdani gazdag arany és ezüst bányáinak nyomai sem látszanak többé. Azt mondják hogy ez a' hely csupa bányákon épült, és a' neve is egy hajdani igen gazdag bányától volna. Tiszt Kézikönyvének, mellyet ő a' köznép számára írtt, Magyar Fordítója, és Pálma szép Magyar história író itt születtek. Rozsnyóhoz félórányira fekszik Krasznahorka. Az ottani várban, mellynek omladéka egy csűrök forma hegy-tetön lát-

szanak, lakott volt Csetneknek kegyetlen lerontója. Nem ártana Bebeknek minden követőit úgy nevezni. Hanem őket dicsérni, az emberiségnek főben járó elárulása volna, és letörölhetetlen bélyegzés. *) Krasznahorka és Szomolnok között a' hegyeken igen jó út visz keresztül. Ez arra való, hogy ez által a' Szepes és Gömör Vármegyei Bányák között az öszveköttetés könnyebbedjen. Már alkonyodni kezdett, mikor az úgy nevezett ökör-hegynek **) (Ochsenberg) tetejére felértünk. Majd

*) Epen ebben az esetben forog Herbelot, a' ki a' világot pusztító Tatarokat mint Hősöket vagy Hérosokat úgy adja elő. Annál tiszteletre méltóbb Deguignes, midőn így ír: Tamerlan, n'avait aucun motif pour entreprendre cette guerre (Chorasan ellen); l'ambition de parvenir à la Monarchie universelle était la seule règle de sa conduite, et il prétendait, qu'il ne devait y avoir qu'un seul roi sur la terre. Envahir les états avec lesquels il était en paix, en enlever toutes les richesses, pour les transporter dans sons pays, détrôner les Princes, égorger, et reduire leurs sujets, c'était en cela qu'il faisait consister toute sa gloire. Deguignes, Hist. gen. des Huns, des Turcs, des Mogols. Paris 1758. T. 4. p. 13. az az: Tamerlánnak semmi indító oka nem volt ennek a' háborúnak kezdésére. Az ő magaviseletének egyedül való regulája az volt, hogy közönséges Monarkhiát állíthasson, mert ő azt tartotta, hogy csak egy Királynak kell lenni az egész föld kerekiségén. Minden dicsőséget csak abban tartotta, ha azon országokat a' melyekkel békességben volt, megtámadhatta, gazdagságait elrabolhatta, és a' maga tartományaiba vitethette, a' Fejedelmeket királyiszékeikből lehányhatta, jobbágyaikkal együtt megfojthatta és kiirthatta. Deguignes a' Hunnokról, Törökökről és Mogolokról írt Köz. Hist. Paris 1758. 4 Dar. 13 l.

**) Ez a' hegy Szomolnok mellett van.

bésetétedvén úgy tetszett a' homájos teker-
gődző halavány országút előttünk, mint
valami lepel. Végre egészen eltűnt elől-
lünk; csak a' szekér zörgésről tudtuk meg,
hogy előre haladunk, és midőn ide érkez-
tünk, mindenek méj álomba voltak me-
rülve.

Az idevaló lakosok' számát két ezerre
teszik. Ezek leginkább a' bányászságból
élnek, de kereskednek gyóltsal is, és ke-
vés földjüket nagyon jól megművelik,
melly is mivel igen kevés van, a' mezei
termésnek nagy részét Zemplin és Abauj-
vármegyékből kapják. Ezek a' Vármegyék,
Borsod és Gömör Vármegyékkel együtt
tartják, az idevaló bányákat fagygyúval,
kötélnek való kenderrel, vassal, bőrrel,
's a' t. A' szénégetéshez szükséges fa ugyan
azon erdőkől jön ide, a' mellyekből a'
Hradeki fűrészmalmok dolgoznak, tud-
nillik a' Királyhegyről (Königsberg). Ez a'
hegy leginkább arról híres, hogy ennek
homlokáról a' mi éjszaki hegyeinknek iszo-
nyú rakássait kí lehet látni.

Szomolnokot Robert Károly
építette, mellyért ő a' Jaszoi Konventnek
kinek a' földhely tulajdona volt, azt a'
szabadságot ajándékozta, hogy érczet ásat-
hasson. Idővel ez a' városka, és ennek bá-
nyái a' Zápolyaé, azután a' Báthoryé,
végre a' Csáky Grófi Famíliaé lett, a' melly
is azt a' Kir. Kamarának által engedte.
Szomolnok egy hosszas völgyben fekszik,
és sok szanaszét álló házai vannak. A' leg-
szebbek a' Kamaraudvarnak hosszában
nyúlnak el, mellynek szép tekintete va-
gyon. Nékünk a' Fő Inspektor Archivu-
mait és szobáit is megmutogatták. Az
utóbbakban volt szálva, a' Magyar Or-

szági utazásainak Brittus Írója, *) érde-
mes bányászokkal képeikkel vannak felé-
kesítve. A' Kamaraudvarral általellenben
egy új templom épül. Egy más pedig an-
nak háta megett vagyon. Az a' templom
az, a' mellyben a' vallásbeli háborgás'
ideje alatt, a' mellyet Rákóczy gyú-
lasztott ki, csak fegyveres kézzel lehetett
imádkozni. A' menyorszáért, e' földön
soha se kellett volna az embereknek egy-
mászt öldösni. Hanem az a' lélek, melly
az akkori szörnyű tévejgésben lelkesítet-
te az embereket, a' maga eredetében ne-
mesebb és magasabb volt, mint a' mai
indulat, a' melly csak ragadományért és
uraságért viaskodik.

*) Townson.

Negyedik Levél.

Lőtse.

Midőn mi egy pléhre kinyújtott rezet meglátunk a' szép ízléssel készült mestereknek és fabrikáknak műveik mellett, alig tartjuk azt figyelmetességünkre is méltónak. Elfelejtkezünk azon ércznek fontos hasznairól és szolgálatjairól, nem vesszük észünkbe melly nagy munkába és mesteriségbe kerül annak elkészítése. — Hol van az a' manufaktúra, a' melly, úgy mint a' Szomolnoki bányákesztendőnként mintegy 8 millio forintokat bocsát fojamatba, 7000 embereknél többet táplál, a' melly árúja felől olyan bizonyos, és consumója által olly jóltévő. Az illyen elmélkedések a' bánya művelést, még a' profánusok előtt is nagy fontosságúvá tészik. És mennyire megrázkódik a' szemlélődő, látván hogy annyi emberek éjjel és nappal a' föld alatt a' hideg lyukakban és a' tüzes kemenczék

mellett szüntelen tartó serénységgel keményen dolgoznak, az életnek kevés javaiban részesülnek és mindég vidámok! Elbámúl az ember meglátván a' méjségeket, mint megannyi kőfalakat. Az érczek olvadnak, és a' vizek a' tüzeket segítik. Itt szörnyű nagy kerekek forognak, amott apró furikok gömbörögnek. Most nagy terheket és embereket vonnak fel a' méjség' fenekéről, majd meg ismét másokat bocsátanak le annak kebelébe. A' fellobbanó puskapor csattanások hallatszanak, a nagy pöröjök kopognak, vastagfüst emelkedik fel szüntelen. Eleinte sűrűen míg egy vastag oszlop rakásra verődik, azután szélesen kiterjeszkedik mint egy fekete ftyol, vagy a' szelek előtt sokféle formában széjjel fut. Még sebesebben változók az olvasztó-kemenczékben a' lángoknk formái, és ez által az életnek nyughatlanságára emlékeztetnek, míg az alatta' rendülhetetlen oszlopok a' halálnak kéét mutatják.

De majd sokáig is múlatok e' rajzat körül, a' mellyből az Úr, az említett ányáknak esméretekre nem juthat. Pre célra ajánlom azt a' leírást, mellye az idevaló bányákról a' híres Born készített.

Az a' réz, mellyet Szomolnokon rént a' bányákból, részint a' rézvízben készítenek, reá megyesztendőnként 26,000 órázára, és annak nagy részét Krakba, Lembergbe, és Bécsbe viszik. Sárga ezet és bűdös követ is készítenek ott, s a' hosszú hegyről (Langenberg) (Dobsinák közel) egy mázsánál több koboltot vőnek oda.

A' Szomolnokon fenálló rendtartások között nevezetes az atyafiak-ládájok (die Brüderlade) és a' számtartóság (Provisorát). Amaz a' bányászoknak adakozásaikból gyülekezik, és a' megaggottaknak vagy szerencsétleneknek segítségekre való: az utóbb pedig arra, hogy attól azon az áron, a' mellyen beszereztetett, eleséget kaphatnak. Ez, vagy saját küldötjeik által szokott átvól, helyben, vagy kontraktusok által negesni. Úgy is szándékoztak, a' fortéyos adásvevés' elkerülésének tekintetéből, hogy bizonyos vásárokat vagy piaczkokat meghatározzanak, és ott bizonyos időben minden szükséges cikkelyeket, megállapított áron megvásároltassanak. A' körülállások fogják megmutatni, e' két mód között, mellyik legyen a' jobb. Mindegyikre drágábban vesznek a' közönsége mindent, mint a' magános emberek. Ha még a' spekulációkban hogy megy az öbölgek? Azon segítő eszközök, a' mellyekhez az utóbbaknak kedvökért szoktak nylni, a' Nemzeti-gazdagságon gyakran gyűjthetetlen sebeket ejtenek. *) Mindenek valami a' bányákat illeti, még a' ki-s bémenetelnak is írott törvénye vagy. A' bémenetel-előtt mindenkor imádkoznak. Ez a' szent szokás még abból az időből való, a' mellyben a' bányák mívelése veszedelmesebb, és az emberek kö-

*) A' ivitelnek megtiltása, a' Belsőzatal ezen Spekulatióknak javokra 's hasznokra, más manufaktúráknak kirekesztetések, szolgálatok a' melyeket az említett célból a' jobbágyokra vetnek, nagy árú fizetése annak a' mit az embevévásáról, hogy ez által, az együtt vásárolt kívánék elnyomattassanak.

zönségesen istenfélőbbek voltak. A' bányászok hajdan kötelesek voltak környékeiket fegyverrel is oltalmazni. Ugyan azért egyforma öltözetjek is volt, és a' fegyverforgatást gyakorolni tartoztak. II-ik J ó's e'f ezt megtiltotta, mert ő a' Nemzeti felfegyverkezésnek minden nemeitől iszonyodott. Valóban, lehet is az vagy a' támadásnak vagy a' nagyravágyásnak eszközévé. De hát nincs az ellen orvosság?

Szomolnoknak, és azon Helységeknek lakosai, a' mellyeken keresztül ide jöttünk majd csak nem mind Németekből állanak, kiknek eredetöket 's ideszakadásokat bizonyosan nem lehet meghatározni.

A' Mogol pusztítások, és a' sok tüzugyulladások a' Szepességet, régi leveleinek nagy részétől megfosztották. A' régi időkben nem igen nagy gondal őrizték azokat, a' mint ez, Angliának Great Charter-jével is *) történt. A' Szepességieknek legrégibb esmérletes írott levelök IV. Bélának fijától való. Robert Károly azt megerősítette nekik, azon vitézségökért, mellyet a' Rozgoni mezőben megmutattak. Ez által eredett a' Szepességi-Frigy (der Zipser-Bund, Universitas Regalium), mellyben 24 városok foglaltattak. Azt, a' Frigynek Grófja, a' kit ők magok választottak, és a' Király' Grófja, a' ki az ő Frigyes alkatasokat tiszteletben tartozott tartani, mint egy különös Provinciát vagy tartományt, úgy igazgatták. De azután mint-hogy jó nagy uradalmakat elajándékoztak az ő Megyéjekben, sok Frigy-Grófokat

*) Ezt történetből, egy magános embernél ismét megtalálták.

nemesekké tettek, némelly egyes városokat pedig szabadsággal vagy privilégiummal megajándékoztak, melly miatt a' Erigy megtágúlt és ellankadt, némelly városokat pedig a' Lengyeleknek zálogba vetettek, Giskra is nagy rendetlenségbe és nyomoruságba taszította őket, mind ezen történetek által előre készítettett a' Szepességi városoknak mai alkatások. Nyugszik az, az 1775-iki Privilégiumon, és sok megvan benne ama Municipál-alkatból, mellynek védelme alatt a' mi világunk' részének csinosodása ismét felelevenült.

Mi már elég közel voltunk ehez a' városhoz, és szétszórt házaknál, leomlott tornyoknál és sánczoknál egyebet nem láttunk. A' kapun által egy keskeny útszába jutottunk, de a' melly azután kiszélesedett — és minket az 1200 lépés hosszúságú főpiaczra vitt. A' boltozatos fojosók az oldalakon, középen a' Gothus formára épült templom, számos privátépületek, a' tanátsház, és egy hajdani portékás páhó, nem kevésbé ékesítik ezt. Az utóbbikban minő nagy elevenességű munkásság uralkodott, midőn abba azok a' portékák vagy transportok rakódtak le, a' mellyek Vasco de Gama' felfedezésétől, a' keleti pusztításoktól, Lengyel Ország' esetétől, és Szileziának elvesztésétől fogva, más útát vettek volt magoknak. Minő elevenességű volt az a' piacz, midőn azon Zápolya és Albert megjelenvén a' napkeleti pompás ditsősséget ragyogtatták. Az ő köntöseik csillogtak a' drága-kövektől. Az ő kísérőik fényes öltözetű fegyveres lovagcsoportokból állottak. A' mai pompa annyira nem vatemedik. A' könnyebbséget

ízléssel egyesíti, majd minden rendű embereknek veleélést enged, ez szülte a' közcsérét, ez köti össze a' Nemzeteket, midőn azokat egymástól az ő hatalom' birtokosaiknak nagyravágyásaik elszaggatják; ez szülte a' tengeri hajókázásokat, mellyekkel olly sok ezernyi kezek foglalatoskodnak, és olly sok talentumok általok, kifejtegetődnek. — A' nélkül talán egy szabad Status sem volna a' Delaware' mellett! Azt nem lehet tagadni, hogy az, a' jó állapotnak támaszát a' takarékoságot ledönti, és azt a' megelégedést melly nélkül az ember független nem lehet semmivé teszi. És jollehet a' vad indulatoknak veszedelmes kirohanásaikat megakadályoztatja is, de hasonló könnyűséggel a' nagy lelkűséget és a' Haza eránt való szerelmet is megfojthatja. Az által és a' miatt a' világi szerencsének javai csak nem multhatatlanul szükségessékké lesznek arra, hogy valakinek valamibe befojása és tekintete legyen. — De valameddig a' bűnhődés a' tiszta-erkölcsöket, a' kegyetlenuralkodás (Despotismus) a' nemesen gondolkozókat, és nagy hasznú érzéseket ki nem irtják; mind addig az említett gonoszok fejlődnek nem fognak fordulni. Mindenek felett az a' határozó és megállapító kérdés, ha vallyon a' gazdagság, szorgalmatosság, és mértékletesség által lassanként, vagy pedig vak-eset és erőhatalom által hirtelen szerződött e?

Az említett templomban históriai felírások és a' Thurzóknak sírhalmaik vagynak. Az orgonájok, melly remek-műv, 1623-ban készült. Azután kevés idő múlva a' Breuer Lőrincz híres könyvnyomtató-műhelye állott talpra. Már ez-

előtt majd száz esztendővel volt Lötseinek egy toronybeli órája, melly mint a' Spillenbergh' papíros-malma *) a' mi Hazánkban azt mondják legelső volna. A' kotsikat is az idevaló lakosok találták fel, úgy mondják. Már I. Ferdinánd alatt ezek jó serfözök voltak.

A' Lötsei nép mind e' mái napig is igen munkás. Ők, a' természettől szűken adatott szántóföldjeikből, gazdag aratásokat tudnak kitsikarni. Majorságaikban számos juhokat tenyésztene, kertjeikben jóízű gyümölcsöket, és számos drága illatú és színű virágokat termesztene. Az utóbbakhoz való nagy hajlandóságjuk arra közvélekedési gyanúra vezet bennünket, hogy a' Szepességiek Flandriai eredetűek. A' Lötsei borsókat az egész Magyar Hazában legjobbaknak tartják, és az idevaló méhser, a' jó borhoz igen közelít. Azt jobbára Lengyelországba szokták eladni, és ennek a' városnak esztendőnként 15,000 forint hasznót hajt. Legnevezetesebb ága szorgalmatosságjoknak, a' lenszövésben és vászon készítésben áll, a' mellyek itt csupán csak az asszonyi kezeknek munkáik. Az a' vetélkedés, a' mellyel ők azt véghez szokták vinni, és az a' becs 's érdem a' mit abban tartanak, az itt uralkodó házi gondosságra újjal mutatnak.

Lötseinek történetei megérdemlenék, hogy azokat jobban 's bővebben tudnák mind eddig. — Vagy az a' bátorság, a'

*) Már 1613-ban ő azt felállította, az ide tartozó Teplikóban. Az említett typographia 1630-ban állott fel.

mellyel ez a' város a' nagy számú ellenségnek is ellentállt, és mindennemű nyomorúságokat eltűrte, azért volna a' dicsőretre kevésbé méltó, hogy abban csak kevés ezrek laknak, és a' köfalai csak egy halmot kerítenek köröskörül? Nema' hely, nem a' számok, hanem a' lélek és a' cselekedetek azok, a' melyek bámúlásra ragadnak.

Ötödik Levél.

Bártfa.

Merő azon gyönyörűség a' Szepességi Németeknek ültetményeiket, házaikat, szekereiket, sőt még öltözetjeiket is szemlélgetni. Nincs itt ezekben semmi fogyatkozás; mindenütt a' tisztaságnak, csinoságnak, takarékoságnak és szorgalmatosságnak nyomai látszanak. Az utolsó nélkül, ennek a' tartománykának nem volna mosolygó ábrázatja, és a' nélkül a' természet már régolta megvonta volna töllök jóltévő kezeit. Mert a' Szepességen sem a' bornak sem a' nemes gyümölcsöknek nintsen hazájok. Ez nagy részint hegyes, földje csak nem mindenütt sovány és terméketlen. Mindazáltal igen szép mezei veteményeket, lent, kendert, zöldséget, és a' baromtartás' könnyebbségére lóherét is terem. De mégis a' Gallicziai és Tisza-mejjéki szarvasmarhák, az Erdélyi

lyi és Máramarosi juhok nélkül el nem lehetnek. Az utóbbakat jobbára tél' kezdetén a' takarmány és szállítás' szűk volta miatt le szokták mészárolni.

A' Szepessé ieknek szorgalmatosságjuk igen sokféle. Ők az árpát sokféle módon megörlik és megdarálják eladás' végett, kereskednek fával, és Hegyallyai borokkal be Lengyel és Orosz Országokba. Lengyelgyólts' szövésekről és fejezítésekről már emlékeztem egy részint utolsó levelemben, ide járúl még a' festés és nyomtatás is, a' mit kivált Kés márk városa igen sokra vitt. A' Szepességi lenvászón Debreczenen és Pesten keresztül le megy a' Banátba, Bukkovinába, Moldaviába és Erdélybe, és a' mint mondják esztendőnként 500,000 forint tiszta nyereséget adogat. A' Görögöknek 's Rácoknak kaparkodásaik (Accapariren) nélkül még nagyobb volna az. Meglehet, hogy azoknak kikezen cikelyeket magok termesztik és készítenek, az elküldésben nincs jó módjok és segítő-eszközeik. Más részről talán a' takarékoság és ama spekulánsokkal való összetartás vagy egygetértés, ugyan csak azt a' fejülfordulást szerezhethék meg, a' melyet az Örmények és 'Sidók a' szarvasmarhára és gyapjúra nézve, megtudtak szerezni.

Az ebből eredni szokott kár szembetűnő, de a' kereskedésnek romlása nélkül nem lehet elkerülni. A' Szepességiek fűvaroskodással, bánya-míveléssel, papiros- és posztókészítéssel is foglalatoskodnak. Az utolsónak és a' lenvászón-szövésnek előmenetelére egy társaságnak felállítását javallottak, melly az ilyenféle jelesebb készítményeknek bizonyos elké-

lősöket bátorságosítaná. Eleinte e' mellett vesztenének, de későbbet bizonyos és kimaradhatatlan jó következése lenne.

A' Szepességet, fájdalom! faszüki fenyegeti: már most is terhesen esik néki, hogy a' fának drága áramiatt, gazdaságos javítgatásai', és annak a' fojóvíznek, melly őket a' Visztulával (die Weichsel) öszveköti, kevesebb hasznát vehetik. Azon szálakat tudnillik, mellyeken a' Poprádon annak sziklás feneke miatt uszkálnak, Varsóban, Thornban, 's a' t. nagy kárral eladogatják, és ez által, az azokba kivitt produktumokat igen megdrágítják. Ezen fojóvíznek tisztítását 's rendbevételeét, mindég méltán lehet óhajtani, jóllehet az Éjszának Déllel való kereskedését Magyarországon által, nehezen igazgathatná. Minden esetre meg kellene ezt a' munkát, valamint mind azokat, a' mellyek a' külföldi kereskedést illetik, azoknak a' rendeléseknek előzni, a' mellyek nélkül a' belső kereskedés még nagyon szűkölködik. Nem lehet azt eléggé gyakran elő meg előhozni, hogy az utolsó, a' közjó virágzásának talpköve; az első pedig csak akkor igen hasznos, mikor az a' tartomány' munkásságát egyaránt felemeli.

Kellemetesebb vidék lehet mint az, a' melly Svedlér — a' hová mi Szomolnokról érkeztünk — Lötse és Szepes várallya (Rirchdorf) között van: de nehezen olyan, a' mellyet az ember úgy megszeretne mint ezt. Nem egészen mosolygó, de nem is mord, az egyformaság által nem fárasztó, sem a' kontrasztok által nem vakító, ez a' karakter az, a' melly annak az említett hathatóságot költsönözi. Csak egyszer, tudnillik a' Hagom

hegyről, tetszett az kevésbé mosolygó de gyönyörű formájúnak. Fejér házak a' zöld vetések, és árnyékos erdők között; völgyek csörgő patakokkal, magas hal-mok köröskörül tekeredző országútakkal, rétek és kertek töltötték bé egy tágas fél-czirkalmat, melly felett egy bájos vilá-gosság lebegett. Halkal lépett elő a' Sze-pességi lakhelynek magas kőszála a' köd-ből; előtűntek az Iglai és Márkusfalvai s a' t. tornyok, és más helységek és a' hólepte Tátrák (Karpatusok) integettek a' távolas szürkületből által. Ez előtt né-hány esztendőkkel én is felmáshztam ezen felséges hegyre, melly 1300 ölnyinél *) magassabban emelkedik fel a' tenger felett, Foksántól Felső-Sziléziáig terjed, a' Prúth és Tisza, és még húsz más vizek benne erednek. Még most is előttem le-begnek a' Lomnitzi iszonyú tetők, tavai, zúgó-patakjai, meredek kőszálai és méj-ségei, a' mellyekbe a' kövek és patakok nagy zúgással rohannak lefelé, azok a' magas falak a' mellyek itt úgy tetszenek mintha fent az egeket támogatnák, lent pedig a' földet szét nyomnák. Melly ki-csiny és gyenge azokhoz-képest minden valami csak emberi kezek által készül. De melly nagyok az ő elméjének munkái, melly nagy tiszteletre méltó az ő kebele, a' mellyben a' földieknek forró kívánat-jaik sátort vontak, és a' mellyben, az igazság és virtus lakoznak! Ezen elragad-tatásomról megtudhatja az Úr, minő fel-lengő érzésekre (starker Eindruck) gerjesztett

*) Kietaibél a' Lomnitzi tetőt 1350 öl magassá-gura teszi,

engemet ama vándorlásom. Az Úr kétszeresen méltónak ítél engemet az irígységre, ha még azt is megmondom az Úrnak, hogy Berzeviczy Gergely Úr kísérem volt.

A' Szepességnek határaitól fogva, egész idárg, merő Tóthokat találtunk, kik is, az ő Német polgártársaikhoz képest, magok és az övéik merő azon szegénységnek bizonyosságai. Nem kevéssé különbözik ezeknek csúszó és köldus valóságok is a' Magyar parasztétól. Nagyon szemünkbe tűntek néhány Cragnai és Magurai *) mezei emberek, a' kiket egy csapszék előtt találtunk elő. Igen öregek és mégis erősek voltak és ritka épségűek. Azon környéknek lakosai rózan életékért dicséretre méltók, erköltsők pátriárkhai, a' zabkenyér és tiszta víz mellett csendes és hosszú életet élnek. Szántóföldjeik olyan meredek, hogy a' trágya hordó szekeikkel csak négy kereket kötve ereszkedhetnek le azokról: a' földet-kötések által erősítik meg azokon. Egynéhány esztendővel ezelőtt sokakat levittek Debreczen környékeibe az itteni hegyközi lakosok közül lakni. Egy részint a' szokatlan levegőhöz és eledelhez nehezen szokhattak, más részint pedig mint a' Tyroliak és Svajczerek mindég haza vágyakoztak.

Lötsétől fogva Eperjesig az országút, csak darabonként van elkészítve, hanem minthogy erős a' földje, mindég lehet rajta járni. A' rendes töltés az utóbbi város-tól ide, Berthoton fejül, csak egy órányira kezdődik. Ottan régi várkastélyokat

*) Sáros Vármegyének hegyközi vidékjei.

láttunk, mellyeknek tulajdonossai*) azon hadak' vezérjeinek egyikétől származnak, a' kik a' kilenczedik századnak vége felé Jaiktól egész a' Dunáig által törtek. Bámulni lehet azon, hogy lehetett az még abban az időszakaszban, a' mellyben Német Ország már a' maga erejét elrendelte, és a' felsőbb éjszak, a' magáéit kezdé összevgyűjteni. Hanem az csudához hasonló dolog, hogy a' Magyarok egy olyan Országot fundáltak, a' melly még most is virágzik, holott egy Horda sem tarthatja fen magát azok közzül; a' mellyek a' negyedik és ötödik századok közt Asiából Európára rohantak. Történet volt az, hogy a' mi Eleink Pannóniába futván ellentállásra nem találtak, hogy a' Németek és Petschenegek, az ő kiirtásokra alkalmas és kedvező pillantást nem használták. Magyar Eleink igen okosak voltak, minden törzsökök egy Fő alatt eggyesültek, mindenféle helyes rendelkezéseket megtettek, a' mellyeket a' szomszédoknál vagy pusztító-útjaikban láttak. Midőn osztán keresztyénekké lettek, már akkor a' Magyar Sta us egyszeribe Európai Orzággá változott. A' békételenkedő Kapitányokat megzabolásván Geiza és I. István, Egysége állandóvá lett, és csinos kolonistákat hozatván bé, a' külső és belső ellenségek miatt vallott kárt, nyereséggel helyre pólták. Nagy veszedelemmel fenyegetőzött a' Török iga is, hanem egész Német Ország hatalmas segítséget adott. A' Magyar thronusnak az Erdélyivel lett egybeköttetése, a' legveszedelmesebb nyughat-

*) Az Abba törzsökből.

tatlanságoknak kútfejeit bépecsételte, és a' Pragmatika Sanctiónak felvétele által megmutatta Magyar Ország, hogy a' szerencsétlenségnek iskolájában nem hijjában forgott.

Eperjesen az időt igen vígan töltöttük el. Gyakran sétálgattunk a' szép főútszán, a' melly a' város' két kapuit öszveköti, és azt hosszába végig hasítja. Középe tájján igen szép piacz vagyon. Nézegettük azon masinákat, a' mellyek a' vizet a' Torisszából 30 lábnyira emelik fel, és város falait, a' mellyeken alig tetszik meg, hogy 400 esztendősek, és sok veszedelmeket kiállottak. A' nagy fejeirítőhöz mentünkben, a' külső városoknak egy részen esett által mennünk. Ezeknek útszáik nincsenek, mint a' városéi, kövel kirakva, és lejtők, de azért tiszták, tágasak, és sok mesteremberek lakják. A' nagy sokaságú kertek gyümölcsökkel és veteményekkel, az azokhoz tartozó lakhelyek pedig mosolygó ábrázattal kedveskednek. Leggyönyörűbb kilátás esik a' Kalvária hegyről, mellyet a' Radzivil bökészüége, a' Selmetz-Bányáival vetélkedővé tett. Nem lehet lerajzolni ezeket az erdőket és mezőket, hegyeket és halmokat, tekervényes fojokat, kunyhókat és házakat, széles és keskeny síkságokat, a' mellyek ott, ugyan azon pillantatban, az emberi szemekbe ötlenek. Egy megmérhetetlen kert az, egy olyan hely, a' mellyen úgy látszik, hogy a' természet maga innepet tart magának. Ah ugyan minek mutatták meg nékem itt, azt a' helyet is, a' hol Martinusius és Trenchin Mátyás megjelentek, és azon hadak táboroztak, a' mellyek ezt a' tartományt

sokszor pusztították. Most már én ő róllok csak keserőséggel emlékezhetem, és az elébbeni gyönyörű képezet mellett egy iszonyító is fog állani előttem.

Az említett város lakossai a' körül belől fekvő kertekkel együtt, a' mint mondják, többre megy 8000-nél. Ezek jobbára Tóthok és Németek, még pedig igen szorgalmatosok, a' mit megbizonyítanak az ő serfözéseik, posztó- és gyölcs-szövéseik és vásárjaik. Borral, barommal és gabonával való kereskedéseik igen elevenek, és a' keringő pénz summa nem csekély, a' mellyet a' közeles Sóvári sófözések okoznak.

A' társaságos élet Eperjesen igen eleven lehetne, minthogy az egy nagy és tehetős Vármegyének középpontja, és Itélő-széke és többnyire számos őrző seregei vannak. Vannak ennek a' városnak gyönyörű sétáló helyei is, több tanító- és jóltévé Intézetjei. Csak az a' híjja, hogy Korabinszkynek *) egy emlék-oszlopa nints.

*) Ez a' mi Geographiánkkal magát igen érdemesítő tudós férjfiu Eperjesen született.

Hatodik Levél.

Kassa.

Annak a' városnak kerülete, a' melyből én az Úrnak közelebb írtam, igen kicsiny. A' kö kerítése, a' melyeken keskeny kapuk vagynak, házainak disztelen formájok, az útszáiban uralkodó nagy csendesség, lakossainak régi módi öltözetjeik kedvetlen érzést gerjesztenek az emberben. Külömbb volt ez hajdan. Ennek polgárjait Báthory István meghívta a' maga menyegzőjébe, és 'Sigmund vissza hívatta azokat a' kereskedőket, a' kik Bártfáról Lengyel Országba kivándorlottak, mivel magokkal sok pénzt kivittek. Még Sziléziának elvesztése előtt meglehetős kereskedése volt ennek a' vá-

rosnak. Azon költsönös kereskedésben is részesülhetett, a' melly a' mi északra fekvő városainkat a' közép időben meggazdagította, és a' mellyet azok, kétségtelven a' Németek' példájok szerint, a' vámjussal öszveköttöttek. Hanem ez az utolsó nem volt e sokkal inkább igazságtalanság, és az igazi kereskedés' politikája ellen való? De ne gyalázzuk ezt a' hibás lépést, mert magunk is hasonlókban forgunk. Egyenlő oktalanság az, hogy mindeneket magunk akarunk fabrikálni; azaz, hogy mindeneket magunk akarunk elküldözni (spediren). Mind a' két esetben más nemzeteknek nyereségeiket akarvánk erővel magunkhoz ragadni, és elfelejtkezünk a' mellett azon határokról, a' mellyek mind a' kereskedésben, mind minden tartomány' földmivelő kezeinek számokban vonattatnak. Hanem hogy az utóbbaknak nagyobb adót és ez által sebesebb nevedést szerezzenek, azért követik azokat a' systémákat, a' mellyekhez az említett rendszabások is tartoznak.

— Hogy hogy? hát ezereket akarnánk megtanítani arra, miképen legyenek gazdagokká? holott azomban csak egyet sem tehetünk az eránt bizonyossá. A' belső kereskedésben, a' magános személlyeknek nyereségre törekedéseikből, nem jön ki mindenkor a' közönséges. Mert ez a' törekedés a' költsönös egyarányúságot nem tartja meg, és így az Igazgatásnak közbejövetele néha nagy hasznót tehetne. A' mi pedig a' külföldi kereskedést illeti, a' mellynek hasznait leginkább a' fellyebb említett systémák által akarják nagyobbítani, abban minden egy egy polgárnak profitja (nyeresége), profitja egyszers-

mind a' Statusnak is. Az utolsónak tehát nints oka; ebben az esetben valamit parancsolni vagy megakadályoztatni. A' magunk saját függetlenségünkrol való gondoskodás, vagy az idegen és lassanként időről időre reánk toltt, és nyakunkba raggatott politikára való figyelmezés, kifogást érdemlenek, hanem nem is kell ennél tovább menni.

Bártfán a' közeles ferdőt is meglátogattuk. Repesett szívem az öröm miatt, a' szép kaszállóknak, sinorra nőtt fenyőfáknak, és barátságos házaknak meglátásokra, a' mellyek közt akkor gyönyörködve sétálgattam. Az utóbbak azolta igen megszaporodtak. A' megújító Najades' völgye elevenebbé lett; de már nem olly biztosá, és nem olly menedékhez hasonlóvá, mellyben a' világi élet' terheitől, a' természet' ölelő friss karjai közt, kipihenhetnénk magunkat.

A' ferdő körül találtató sétáló-helyek még mind eddig is nyomorultak, az új szobák a' vendégeknek elfogadásokra, csinosok és tágasok. Az utóbbakban úgy tesz, mintha a' játék korság' vonta volna fel lakósátorait. A' Fáróasztalokon (Pharaoti^{de}) nagy rakás pénzek állanak, sűrű csoportoktól körül vétetve. Ez az idő-töltés azért olly uralkodó, mert a' hívságot, és önhasznót felingerli, és hogy a' magok lételekről való elfelejtkezéseket segíti azoknak, a' kik azt haszonra nem tudják fordítani. Semmi nagyot ne képzeljete magatoknak abban, hogy egy kártyára minden vagyonaitokat felteszitek: a' vad Germánus egy koczkára feltette a' magáit prédául. Pénzeteinek elvesztét elfelejtetitek, de azon mulatság nélkül, melly az

elmét és érzést megöli, el nem lehettek. A' Langeraubá vivő országút és az által-
ellenben fekvő halmok gyönyörű sétáló-
helyek. A' közeles fenyvest is azzá lehetne
tenni. Bártfa városától (a' kié ez a' ferdő
is) nem jó néven veszik azt, hogy ezeket
a' csinosításokat elmulatja. Minek tenne
olyan költségeket, a' mellyek neki terhé-
re, lakossainak pedig kevés hasznokra vol-
nának. A' Bártfai ferdőket leginkább a'
Zemplén és Sáros Vármegyei nemesség, és a'
Lengyelek szokták meglátogatni. Az utób-
bak nagyon felemelték azoknak hitelek-
et, és az időtöltésre, a' mellyben itt soha nints
fogyatkozás, igen sokat tesznek. Julius és
Augustus legalkalmatossabb idő, ezekre a'
ferdőkre. Idejében csak nem semmi tár-
saságot sem lehet itt találni, későbbet
pedig többnyire híves van. Mi Sáros Vár-
megyét csak nem hosszába végig mértük,
midőn Ternyén, Eperjesen, és Lemessá-
non által menvén ide jöttünk. Utunknak
első fele, hegyes és jobbára mord vidé-
keken hozott keresztül. A' másodiknak
hosszában több síkság és termékeny tér-
ség találtatott. Mezeiken len és búza ve-
tések voltak, kaszállóikon pedig füvek és
ezeken juhok, de nem selyem gyapjasok
légeltek.

Ezen országút' vendégfogadóinak ud-
varaikon, úgy mint Lengyel Országban,
kerített nagy állások vannak. A' mellet-
tek épült szobákban pedig a' 'Sidók pá-
linkát árulnak. Az utóbbak, az említett
Vármegye' földnépe között nagy számmal
vannak szétszóródva, és többnyire áren-
dások. Lehet gondolni, minő következé-
sei vannak e' dolognak. Budamíren kívül
mindjárt meglátszik a' mi középső he-

gyülnék *) egy ágától körül kerítettett térségen, a' mezőkkel és szőlőhegyekkel körülvett Kassa városa. Kevéssel azután a' városnak tornyai, házai, ormozottsánczai, és kertekkel árnyékozott külső városai. A' sebes Hernád közel fut el mellette, és számos malom kerekeket forgat, az alatt míg a' tiszta tsermel a' város' útszáit végig öntözgeti és tisztán kimosogatja. A' szép sétáló-helyek a' bástyákon és a' Bankóban, az a' szép útsza, mellyről két kapukat lehet meglátni, az ovalis piacz, mellyen a' theatrum, Cas'no, és sok szép épületek állanak, legnevezetesebb jelességei ennek a' városnak. Ezt tartják legcsínosabbnak egész Hazánkban, és ennek keleti részében legnagyobbnak.

Az idevaló templom, pompás épület Gothus stylusban. Ez a' stylus mindenkor viselheti azoknak (Gothusoknak) nevöket, a' kik azt, Spanyol Országának Maurus Uralkodóiktól kapták. Azok a' formák, a' mellyek rajta olly szörnyek és még is csínosok, a' részeknek fantáziás előadásai, és az egésznek eggyezése (harmonia), a' komoly és búsongó karakter, röviden az épületnek egész valósága, annak a' népnek bélyegét viseli, a' melly által Almanzor és Harumal-Raschid tündöklöttek. Ah melly méjjen alá süllyedt az! Semmi sem volna fontosabb, mint azon érzeménynek ízeit szétszedegetni, a' melly ezen stylusnak megtekintésére

*) Kietabel Physika Geographiája szerint, melly annak a' Botániás munkának van eleibe nyomtatva, a' mellyet ő, és Waldstein Gróf kiadtak.

gerjedez bennünk, és semmi sem volna tanúságosabb, mint annak egybehasonlítása a' régiségnek klasszikus munkáival. A' zseni, lelket és érzeményt lehell munkáiba mindenütt: de nem mindenkor adhatja elő azokat eredeti tisztaságokban szerencsésen.

Az említett templomnak fenék rajzolatja, egy rendes keresztnek formájára vagon. Ez a' mesterkélés akadályoztatja az oltároknek megláthatásokat. Hanem boltozatjainak magasságaik, oszlopjainak könnyű felemelkedéseik, keveset jelentő czífraságaik, kivilágosításának sokfélesége, igen különös és saját módon ébresztők. Mit érzene az ember, ha falain a' régiségnek tisztos színe még meg volna, és a' szemek ebben a' tágas üregben csak egy innepi tiszta homályt láthatnának? A' szent János kápolnájához a' bemenetelnek jobb oldalán két léptsők vezetnek, a' mellyek egymást felváltogatva közelítenek és távoznak egymástól: és ugyanazon ponton végeződnek. Olly részeknek jeles képezetjök, a' mellyek egy célzt, de különböző eszközöket választanak. Az ollyan vélekedések nélkül, a' mellyek semmi ellenmondást el nem szenvedhetnek, és az ollyan gonoszságok nélkül, a' mellyek mindennel vissza élnek, az illyen részeknek históriájok nem volna többnyire egy és ugyan az, a' mi szokott lenni a' legveszedelmesebb háborúk. Ezen templomnak két tornyai közzül, ugy mint Bécsben a' Szent Istváné, csak egyik van egészen felépítve. Kész akarva, vagy történetből esett ez? Csak az nagy, a' melly magában ott áll? Mikor kívánunk mi symmetriát? és mikor nem? Illyen elmélke-

désekkel mulatja magát az ember, e' ritka látásra.

Az egész templom hat oldalú kövekből és igen erőssen van építve. Építtetőjét igazán meg nem tudják mondani. Ugy tartják, hogy Robert Károlynak felesége fundálta, I. Lajos és Corvinus Mátyás végezték el. Ebben a' vélekedésben az éjszaki portále felett álló képezetek által erősödnek meg, és egy ilyen építmény nem lett volna azon időszakaszra méltatlan.

Kassának népessége több 23,000 lélek-nél, és többnyire Tóthokból's Németekből áll. Keresményes szorgalmok nem keveset jelentő. Készítenek itt kalapokat, asztalos-munkákat, sinórokat, és gombokat, fa-nyergeket, cserépedényeken kívül szép agyagföld edényeket. Az idevaló dolgozó ház, egy nevetlen' adakozásának köszönheti lételet, melly egy posztó-fabrikánsnak minden eszközeivel együtt 10 esztendőkre ingyen által adódott. Kirekesztő privilégiumot, a' fabrikához szükséges dolgokat, és illendő költsön pénzt is kapott több esztendőkre.

Ez, és több hasonló esetek megbizonyítják azt, hogy a' dolgozó házak, különös segedelem nélkül fel nem állhatnak. Ezek tehát egy részint megcsökkentik a' magánosoknak szorgalmatosságait, de más részről használnak azoknak, a' mennyiben a' henyélést elűzik, mellynek még csak látása is sok gonoszt szerez.

Kassa mintegy küldöző-helye (speditio) azon kereskedésnek, mellyet Temesvár, Debreczen, és Erdély, Lengyel Országgal fojtat. Abaújvármegyének borai, és gyapjai nagy részint ide jönnek, és az elsőbbség Lengyel Országba, az utóbbak

pedig Sziléziába vitettnek, és azokért jó posztókat és más szövött portékákat kapnak. A' Tokaji borokra nézve Kassa, úgy szinte a' Szepesség és Eperjes is nagy hittel bírnak. Nem szabadulhatnak ott azoktól olly hirtelen, mert a' fuvarozás, és a' bévásárlás' úti költségei sokra mennek. Azomban az a' bor többnyire a' Miskolczi pinczéből kerül ki, a' mellyek azokat igen megjavítják. Az ő dícséretes vetélkedőjének *) által kell elébb menni a' lineán, hogy erős legyen. Igen tüzes kereskedést fojtat ez a' város Pesttel, a' Magyar kereskedésnek közép pontjával. Az utóbb küld ide vas-szereket, házi-eszközöket, fű-szereket, Luxus-czikkelyeket Triestből és Bécsből valókat, és kap azokért salétromot, borokat, lenvásznakat, viaszt, vasat, mézet, antimoniumot, gubitsot. A' fuvarozást ezekre nézve, többnyire a' Betlári és Polumnai (Gömör Vármegyében) fáradhatatlan fuvarosok viszik véghez.

A' Kassai országút Budától Egren, Miskolczon, Eperjesen keresztül megy Duklába, Keleti Gallicziának fővárosába. Ezen Országgal igen hasznos öszveköttetés készülne, a' már elkezdett Tokaji út által, Ujhelyen, Bresznén, Ungváron és Usoken keresztül. Az, Lemberget, a' mi Fő lakóvárosunkal tudnillik Bétstsel, 10 mértföldekkel közelebb öszvekötné, és Unghvár, Beregh, Bihar és Szabolts Vármegyéknek az építő-fa, szappan', hamu-

*) A' Maderai bor, a' mellyet a' mint tudva vagyon mint hajó-nehezítőt (Ballast v Lest) a' Kelet-Indiai hajósoknak szoktak által adni.

zsír, dohány, gubits, és gabona' kivített nagyon megkönnyebbítené.

A' Napnyugoti Gallicziával való kereskedelemre nézve is igen fontos Kassa városa: mert egy része annak, innet oldalvást, Mettzenzéfen keresztül Szomolnok felé húzódik. A' másik Eperjesen koncentráltatik, melly ide csak két posta. Ez az egész kereskedelem sokat nyerne, ha az említett várossal, Kis-Szeben, Héthárs (Szebenlinden), Lublyó, és Remetével alkalmasan össze-köttetne. Ezen fejül egy jó csinált utat kellene készíteni Szomolnoktól Márkusfalván, Iglón, Lőtsén, Kézmárkon, Altdorfon — Neudorfon által egész Misleniczeig, végre Rosnyót Iglóval össze-kötni.

Ezen utak' készítése már sokszor volt szóban, de a' más fél tized esztendőktől fogva olly sok gonoszokat szülő történetek miatt abba maradt. Sok más hasznos feltételek, más környülállások miatt, hasonlóképen füstbe mentek. Ez adott alkalmatosságot arra, hogy Hazánkról a' leggyalázatosabb ítéletet tegyék. Jól tudja az Úr, melly gyakran és fenhangon beszélnek a' mi érzéketlenségünkről (Indolenz), és arról, hogy az említett jobbitások a' mi Ország-alkatásunkkal meg nem egyezhetnek. De miért felejtkeznek el arról, hogy nekünk közönségesen, elég hosszú csinált útaink, és arra való fundusunk van, hogy az utaknak csinálásokra fordított földmivelőket abból fizessük. Nálunk az utaknak csináltatásokra szedetni szokott úti-vámok nincsenek*),

*) A' földes uraságoknak ugyneveztetetti Privilegia Telonialia-jok ezzel a' képzelettel ellenkeznek.
de

de hát a' hol ilyenek vannak, elérik e mindenkor abban a' cél't? Mindazáltal még is, bizonyos előre való vigyázások alatt, nálunk is béhozták volna azokat, ha az 1802-ik esztendőben a' mi kereskedésünk' elő-mozdításáról elkezdődött tanátskozások tovább is tartottak volna. Vagy még akkor is Ország-alkatásunk ellen valók lennének azok, ha a' törvényeket alkotó Testnek szabados végzése felállítaná 's béhozná azokat?

De mellyik Hely is vezetett minket ezekre az elmélkedésekre? Az, a' melly számos emberi nyomokon keresztül, a' rettegésnek és pusztulásnak nézőhelye volt, a' hol a' fegyver és a' tűz határozták meg a' környékeknek sorsaikat, és azoknak kereskedéseik itt, most barátságosan kezét fognak egymással. Még csak VI-ik Károly' idejétől fogva van Kassának állandó csendessége. Még csak II-ik Jó'sef, próbálta azt az Orosz Birodalommal és a' tengerrel össze-kapcsolni, a' mellyre az ő Nagy-Attya készített nekünk utat, és az Anyja adott arra való kikötőhelyeket. *) Miért nem tarthattak tovább azon idők, a' mellyekben ezen halhatatlan Fejedelmek annyi áldásokat készítettek nekünk?

*) Az Ádriai tengert.

Hetedik Levél.

Nagy Károly.

Az út Kassától fogva Tokajig, mellyen tegnap jöttünk, majd mindenütt mezők és kaszállók között tartott. Bal felől magas hegyek állottak, a' mellyek Szántótól fogva szőlőtövekkel vagynak béplántálva, és Tarczal, Mád 's Tállya körül igen különös formájúak. Ezen helyeknek kissebb, de kellemetesebb kerületjeik vannak mint Tokajnak. Ezen városnak keskeny útszáiban és barátságatlan házai között mintegy szív-szorongatást érzettünk. Ezt kevesen látogatnák meg, ha ez, a' Tiszának és Bodrognak egybe-fojásoknál nyugvó vám-hely, és a' Pesti, Erdélyi 's Lengyel országi útaknak egyesülő pontjok nem volna. Mikor mi oda érkeztünk mindenenek mozgásban voltak. A' Sós-hivatal, és a' katonamagazin transzportokat küldöttek el, egy gyalog regiment

pedig induló félben volt. Szép volt nézni, miképen váltogatták fel egymást rendről rendre a' szekerek az erős lovak vagy okos kotsisok segítségekkel, a' gyalogok pedig vagy kitérték előllök, vagy szekereikbe botlottak. A' mellett lármáztak, mintha élet halál fenyegette volna őket; és utóljára békével eloszlottak. Azomban a' katonák a' víz-parton össze gyülekeztek. Némelyek tarisznyaikat oldozgatták, mások pedig fel 's alá járkálván beszélgettek. Fegyvereikre oldalt támaszkodtak. Azomban a' Kommendáns intett, fegyverek azonnal egyik vállokon ragyogott, hosszú és mozdulhatatlan sorokba állottak. A' Tisztek kardot rántván, megmért lépésekkel, lobogó zászlókkal, dob és muzsika szó alatt tovább indultak a' batalionok. Az ilyen felvonások, a' helyheztetéseknek (Situationen) szüntelen való változásai, és leginkább az ő számos úti társaik, megkönnyebbitik a' katonáknál az ő állapotjoknak alkalmatlanságaikat. Leginkább az igaz ügynek érzése erősíti meg őket. Ah nem esmérték ezek azokat, a' kik azt a' várat védelmezték, a' melynek nevét ez a' tartomány viseli. *) Micsoda jussok volt a' Rómaiaknak Pannoniához? és minő gyümölcsseit aratták annak? Szabadságok' elvesztése, erköltseiknek 's magoknak is végső romlások voltak szomorú következtései az ő hódító kországoknak.

*) Zemplin mellett, (mellyről ez a' tartomány Zemplin Vármegyének neveztetik) találtatnak kétszég kívül a' Rómaiak által épült városancznak omladécai. (Veste).

E' szomorító gondolatokat az által szélesztém el fejemből, hogy ezt a' tartományt köröskörül vizsgálgattam. Ez sokféle kelemetességekkel ékeskedik, olly nemes szőlőtővekkel vagyon megkoronáztatva, mellyeknek hírek, az egész földkerekségen elterjedett. Ezek részint olasz, részint görög eredetűeknek látszanak lenni, terméseiknek megnemesüléseket a' háromszori kapállásnak, a' melly 1560-ik esztendőben, és az aszszúszőlő külön szedetésnek, melly azután 90 esztendővel hozatott bé, köszönhetik. Az aszszúszőlőket a' kilenczed adótól Mária Therézia alatt felszabadították, mellyre nézve az 1555-ik Esztendő 79-ik Czikkelyére útaltak. Világosabb értelmé vagyon annak (29. 1741.), mellyben a' 'Sidóknak a' Tokaji-borral való kereskedés a' meghamisítás' tekintetéből, megtiltatik. De mivel ezek azt, soha sem hagyják el, nagyon kívánatos dolog volna egy törvényes és tehetős társaságot az említett kereskedés' kedvéért felállítani.

Az említett bor, nem csak a' Tokaji hegyen terem, hanem ide tartozik azon hegyeknek egész hosszú sora is, melly Bodrog Keresztúrnál kezdődván egy ága északra, másik nyugatra Tállya felé, és keletre Sátor Ujhelyig terjed. Ezen hegyeket együtt Hegyallyának szokás nevezni, melly Tarczaltól fogva Eperjesig számítván 12 német mértföldnyi hely. Ezen bornak *) sokféle nemeiről és Zemplin Vár-

*) Legédesebbnek tartják a' Tokajit, Mádit, és Tarczalit; a' Tállyait és Zomborit legerősebbnek; a' Tolcsvait és Erdő-Bényeit legtartósabbnak.

megyének több termékjeiről is, igen becses tudósításokat foglal magában a Szirmai Antal Úr topographika munkája. Ehez a munkához semmit nem lehet egyebet kívánni, hanem hogy Magyar Országának többi Vármegyéiről is minél előbb ehhez hasonló munkák készüljenek.

Az esztendőnként termeni szokott Tokaji-boroknak mennyiségeket tartalmazóban 160,000 cseberre teszik. Legtöbb megy ki belőle Viraván, Bártfán és Késmárkon által, Lengyel Országba. Már Német Országba Posonyon és Bécsen által kevesebb megy ki belőle. Posonyból és a Szepeségről néha Brezlaunak veszi útját, onnan pedig Berlinnek és Hamburgnak. A Hegyallyai szüretre a Tisza-mejjéki Nemességnek nagy része öszve szokott gyülekezni.

A szüretet bálók, vendégségek és mindenféle mulattságok által szokták meginnepelni. Talán annak a nagy embernek *) gondoskodása's aggodalmai erre nézve, a ki az ilyen szokást, az erkölcsöknek megromlásokra valóknak tartotta, feletébb valók is voltak. De ki parancsolhat azoknak? Ki álhat jót, és ki felelhet azokért, a megrészegítő örömeknek közepettek?

A Tokaji hídon fejül, két fojóvizek egyesülnek egymással, és a gátot magas nyárfák árnyékozzák bé. Ide nem meszsze van Rakomaz Helység, melly is már Sza-

*) Pásztori Sándor, a ki 1798-ban, mint a Magyar tengerparti Tartományak Kormányozója, ugy halt meg,

Cui pudor et justitiae soror incorrupta fides
Quando ullum invenient parem.

Bolcs Vármegyéhez tartozik. Ott kezdődnek a' homokos mezők, és egész Nyír-Bátorig 's Nagy Kállóig tartanak. Azon felemelkedésen, melly e' hely és Nagy Károly közt, az Ecsedi tó hosszában terjed el, olly méj a' homok, hogy a' kerekek alig fordulhatnak. Liptónak völgyei nem kontrastizálnak a' Banátnak mezeivel szembetünöbben, mint az ilyen föld-talaj a' kövér és zsíros mezőkkel sok mi vidékeinkben. Az a' legszomorúbb dolog itt, hogy a' homok, könnyüisége miatt sok károkat tehet, mert az erős szelek annak tetejét, a' termékeny mezőre hordván, azokat béborogatják, úgy hogy azokat, nagy mesterséggel lehet ismét megmívelni, melly sok pénzrel, és számos kezeknek együtt munkálódásokkal jár. Ennek módját a' híres Mitterpacher elő-adta a' Mezei-gazdaságról írott munkájában.

A' Rakomaz és Nagy Károly közt fekvő térség, az emberi szemeket nem igen gyönyörködteti. Hanem a' képzelődést vagy fantáziát annyiban kifeszíti, a' mennyiben azt, egy része annak a' nagy térségnek, a' melly a' mi éjszakkeleti hegyeinket a' keletiektől elválasztja, Légrádtól Nagy Szöllősig (Ungvár Vármegyében); Új Palánkától a' Mátráig terjed. Ez nagyobbnak tartatik annál, a' melly a' Fertő-tavát és a' Vág-vizét, Stiriát és Horváth Országot érdekli. Mind a' kettő öszve fut a' Balaton tava mellett és Keszthelyen alól.

Nagy Károly nagy mezőváros, vannak benne sok mester emberek, iskolák, egy typographia és Vármegye' háza *), vásár-

*) Szathmár Vármegyeé.

jai nevezetesek, mezeiben sok jó búza, kukoricza és dohány terem. Ennek szomszédságában Gróf Károly Antal *) sok szép falukat építtetett. A' gazdagságnak olly helyes hasznávétele, irigységre méltó. Hihető, hogy ezek az új lakosok is sokat használtak felállítójoknak, de az is igaz, hogy lételeket szoros és kemény felszámításoknak nem köszönhetik. Akkor még, az utóbbak a' napi rendbe nem jöttek bé, és a' Gróf Mágnást illető 's díszesítő indúlattal bírtt.

Az Ecsedi tó, mellyről már emlékeztem 5 mértföldnyi hosszúságú, és 1 1/2 mértföldnyi szélességű, a' színe iszapos gyökerekkel bőrdzött. Rajta egy lajtoria szekerem mentünk által, a' melly mellett parasztok mentek hosszú rudakkal. Ezen előre-vígyázat mellett is tartottunk mititkon valamitől. Az ingadozó földön vándorló, többnyire valami bátortalanságot érez magában, a' mellynek kiábrázolója lehet ő.

Ennek a' tónak csak nem közepette vannak egy várnak omladékai. Ez hajdan a' Tatárok ellen menedék helyül szolgált. Későbbet Báthory András és végre Rákóczy nagy gondal erősítették meg. E' végre a' közhír szerint a' Krasznát oda vették, a' melly azelőtt Király Daróczytól a' mint mondják a' Berettyó felé csavarodott.

Annyi bizonyos, hogy ha az, az említett utat vagy erányzást venné magának, **) úgy az Ecsedi tavat könnyű

*) Attya az 1803-ban megholt Gróf Károly Jó'sefnek.

**) Előbb a' Köröst kellene regulázni, a' melly a' Berettyóba szakad.

volna lecsapolni. Ez a' munka, nem szer-
zene kisebb dicsőségetszerzőjének, mint
szerzett a' Toskánai Solon *) magának,
a' Maremma lecsapoltatása által.

*) II-ik Leopold.

Nyolczadik Levél.

Besztercze

A' ki a' legnemesebb állatot legszebb formájában akarja látni, látogassa meg 'Sibót. *) Felséges termet, kevély járás, erő és tűz' ezek a' Vesselény lovainak címerei. A' hejes ítélő tehetség, mellyel azoknak fajtáik **) megválasztattak, és az állandóság mellyel gondjokat viselték, állíták fel azokat. Az utolsóinak fogyatkozása miatt, már sok híres ménesekek semmivé lettek. Addig mesterkéltek míg nem egyszer a' valóságos fajta elenyészett. A' fentartásra legjobb. — és bizonyosan leg-

*) Vesselény Báronak ott igen jeles és szép ménesei vannak.

**) Fortes creantur fortibus et bonis ;
Est et in equis patrum vis,

fontosabb — a' közönséges lótenyésztetés. A' megnemesítés jó mén lovak által ment végbe Mezőhegyesen is a' nagy ménesekben. A' lovasságtól kimustrált lovaknak is több hasznokat lehetne a' gazdaságnak ezen ágában venni. Némellyek úgy vélekednek, hogy a' mi sok juhaink akadályozzák a' lótenyésztetést. Hanem Magyar Országban mindenféle nemű marhának elég-séges helye vagyon. A' mellyik legtöbb hasznat hajt, az mindég legszámosabb lesz.

A' 'Sibói istállóknak magas boltozatjaik vannak, a' mellyek oszlopokon nyugszanak. A' lovak két rendben állanak, és minden tiszta 's világos. Az istállókból közvetetlen a' lovagló helyre lépni ki, a' melly bé van fedve éstükrökkel felkészítve. A' ház' Ura, olyan szívességgel viseltetett erántunk, hogy sok lovait az iskola leczkéken mutatta meg nekünk. A' lónak legkészségesebb engedelmessége a' leggyengébb segedelemkor is, minden erejeinek tellyes hasznokvétele, azoknak leglehetősebb megkémélésekkel, szép és bátor-ságos rajtok-ülés, mind ezeket csak az említett leczkék által lehet elérni. A' miolta kevésbé gyakoroltatnak, azolta a' mezei lovaglás is rosszabb rajtok (Campagne-Reiterer). Ha valamelly mesterségben a' főbb részt elmulasztjuk, annak megromlása 's enyészete bizonyos és elkerülhetetlen.

A' Báró Vesselény kastélyának igen szép fekvése, két terrasszéi és számos csinos szobái vannak. Közel hozzá sok sétáló helyek, és egy jól elrendelt vadás hely. 'Sibó Közép Szolnok Vármegyében vagyon, melly I. Ferdinándtól fogva Erdély-

hez tartozik. Nagy Károlyból Mindszenten, Lomperten és Görtjön által jöttünk oda. Az útnak egy része sík volt, és kevésbé szoros, mint ezen Országnak a' többi bemenetelei, a' mellyek, a' mint tudva van, hegyközi, keskeny csavargású, szoros, méj utak. Hegyek Erdélynek kellő közepén is nagy számmal találhatunk. Azok a' déli részen térségekkel, halmokkal, szántóföldekkel, kaszállókkal és szőlőhegyekkel változtatják fel egymást. Átaljában azon termékeknek semmi fogyatkozások nincs itt, a' mellyek az igaz gazdagságot teszik. Azon szántóföldek, a' mellyek mellett mi elmentünk, kukoriczával, az Oláhok egyetlen eledeleikkel, voltak béültetve. Minthogy sokáig sem tartani, sem a' fagy ellen megmenteni nem lehet, kívánni lehetne, hogy azok mellé más gabonafélét, vagy kompért is ültetnének. Az utóbbak hathatósabbak a' szükség és drágaság ellen, mint más, élésházakra tölteni szokott élelmények, mert azok aratásokkor meg nem csálnak, és csak a' legközelebb valóig állanak el. Külömben ezek is tárgyai lennének a' kereskedésnek, és a' mezei veteményekkel végbe vinni szokott u'soráskodás ellen controllériául nem szolgálnának. Az Oláhoknak sok házaikat láttuk, és azok nem voltak egészen rosszszak, sőt némelly szobáik ékességre, fejr ruhákkal voltak béaggatva. Hogy ravaszok restek, és csak keménység által hajthatók volnának, azt mindenütt nem is mondták. Mindazáltal átaljában szolván, Erdélyben mint nálunk, igen alacson lép-tsön állanak az Oláhok: mellynek sok környülállásokon kívül, az ő nyelvek is lehet oka. Az, a' Rómaiak' győzedelmeik-

nek *) emlékoszlopjok, de a' pallérozódásnak nem segítő eszköze. Ezen nemzet' öltözetjének semmi különössége nincs. Ellenben sovány, halavány ábrázatajokról, középszerű magasságú kartsú termetekről, és virgonczságokról vagy elevenségekről, könnyű őket megismérni. A' mi táborozásainkban megmutatták ők azt, hogy sem a' veszedelemtől, sem a' sanyarúságtól nem irtódnak.

Gorbón, 'Sibótól három órányira van egy igen erős és szép fajtájú ménes. A' csödörök a' kanczákkal együtt szüntelen a' legelőn vannak. Ez a' vad lótenyésztés csak nem mindenütt helyt állott.

Gorbótól, Décs-mezővárosa csak egy-néhány mértföldnyi távolságra van, és az esméretes, de bizonytalan hír azt tartja, hogy régi Öseinknek hadifővezérjeik, ott nyugalom napokat tartottak. A' tekervényes és elég széles Szamos, Décs mellett foly el. Ez a' folyóvíz, melly az északi határ-szélen, és az Ölt's Maros vizek, mellyek Erdélynek csak nem közepében erednek, e' tartomány' külső kereskedésének irányzását mintegy kijelelték. Még eddig csak a' Maroson járnak hajók, és visznek a' mi déli vidékeinkre fát, kőszemet, és érczet.

Még azt véltük hogy távol vagyunk Beszterczétől, a' midőn hirtelen megnyílt az a' völgy, melly ezt a' várost barátságosan körül öleli. Ennek útszái szélesek, házai nagyok, de nincs élet, nincs ele-

*) Trajanus meggyőzván és románizálván a' Dákusokat, úgy jöttek az ő külföldben eredeti nyelvekbe, a' sok Deák szék.

venség, kedveltető, vidámitó és megújító benne. A' régiségnek bélyegét homlokán viseli, kereskedő boltjai és sánczai, régen elenyészett emberi nyomokra emlékeztetnek. Hol vannak azok, a' kik Beszterczét *) építették, a' kik alatt az virágzott, és magát azon újj lakosokkal öszve kötötte, kik 600 esztendőkkel ezelőtt Flandriából az Ölt vizéhez költöztek?

Ezek az újj lakosok fegyvereikkel, és váraikkal **) mellyektől nyelveken most is neveződik, védelmezték az ő újj Hazákat. Azt igen szépen megmívelték, városokkal felékesítették, a' kereskedés által meggazdagították, mellyre a' napkeleti országút is mutat. Ennyi sok erőlködéseknek gyümölcseiket a' végtelen sok hadakozások és nyomorgatások hátráltatták; de még most is sok milliókat hoz bé Brassónak ***) kereskedése, és a' Szász Grófnak ****) tartománya a' népesség és szorgalom' léptőjén kimutatja magát.

Innen Szucsaván által Jassyba visz a' mi útunk, és egy olyan országúton fogunk utazni, mellynek Szerzőjének neve azt, igen nevezeteszé *****) teszi. Egy olyan tartományt fogunk latni, a' mellyet

*) Beszterczének építéséről semmit nem tudunk, hanem csak azt, hogy már 1244-ikben virágzott, és nem sokára azután Brassóval és Szébbennel egyesültt.

**) Siebenbürgen — Hétváarak.

***). Az a' kereskedés ez, mellyet Brassón által Török Országba üznek.

****) Szászok' Grófja (Comes Saxonum) az Erdélyi Németek' első és Fő Tisztviselőjöknek titulusa.

*****) Beszterczétől Szucsaváig az országutat II-ik Jó'sef nyitotta fel.

eddig bárdolatlanságából kiragadni akar-
nak, és egy mászt, melly azt abban meg-
tartani igyekszik. Egy ilyen tekintet igen
becses. Az érzékenységet ugyan sanyargat-
ja, de az elmélkedést táplálja. A' pallé-
rozódás, az igazság és a' rendtartás eránt
semmi sem önt belénk olly forró buzgósá-
got, mint azoknak szomorú állapotjok a'
kik azok nélkül szűkölködnek.

Kilenczedik Levél.

Botuschan.

Besztreczéhez egynéhány mértföldre emelkednek fel azon hegyek, mellyeken az utóbbi levelemben említett országot általviszen. Legmeredekebb Borgó és Illosva között, vidékje köröskörül vad, és a' levegője mord. A' ködök és erdők megrovidították nappalunkat, még a' postaháztól messze voltunk; a' határőröknek *) egy ör-házokban háltunk. Ezeknek helyeik innét, csak nem fojton fojvást tart, egész az Ádriai tengerig. Allandó hívség, Spártai maga megtagadás, és Római bátorság tulajdonságaik, ezen ütközetremindenkor kész seregeknek. Tovább előre gyak-

*) A' katonai Distriktusok' lakosai így nevezetnek a' határoknak hosszában. Az utóbbak pedig Confiniumoknak.

ran tér, de mord helyekre találhatni. Itt zabon kívül, semmi gyümölcs, semmi mezei vetemény és semmi zöldség nem terem. Csak Posovitzánál kezdődnek az erdők világosodni. Vama felé pedig egészen eltűnnek, és Kimpolungónál széles és termékeny térség nyílik meg. Itt találunk egy parasztot, a' ki 10 rénesét, melyet kaszállójaért árenda pénzül kapott, ott helyben megitta. Pajtásai már meszsére levették előttünk kalapjaikat, és midőn egy kevés szolgálatra kértük őket, mind elkullogtak. Sokan leugrándoztak szekereikről és kévéket lopdostak. Egy pedig olyan darab sóval kínált bennünket hogy vegyük meg, a' melyet az ő aluvó pajtása vesztett el szekérééről. Nem csuda ez, egy olyan tartományban mely a' szabad kény és gondatlanság' prédájául, oly sok ideig ki vala tétetve. Az illy állapotnak következései olyan sinórmértékeket kívánnak, a' melyeket könnyebb gyalázní, mint megváltoztatni. Megnézegettük a' Jacobéni vas-hutákat, a' melyek az országút mellett vannak. Ezek három nagy olvasztókból és 12 kisebbekből, számos vas-rúdöntőkből és három kis hámorokból állanak. Ezek a' Svécziai és Sibériai vasakat erről a' vidékről elnyomták és magok egész az Euxinusig kelendők. A' Posovitzai réz-huták is fontosok, melyekről már fellyebb emlékeztem, és a' Putni üveg huták, a' mely mellett hasonlóképen elutaztunk. Ezek az intézetek, és sok főző's olvasztó műhelyek, hamuzsír égetések Bukovinának szerfelettes erdeit lassanként ritkítják. Ebben leginkább arra kellene vigyázni, hogy az egygyes helyeket nagyon kiszélesíteni nem kellene, és

a' szántóföldek a' barom-tenyésztéssel egyenlő lépésekkel haladnának előre. Mert a' hol ez amannak eleibe hág ott amaz és a' népesedés hátra maradnak, a' melly nélkül sem a' javítás, sem a' termékek szaporodások nem lehetséges.

Csak nem megbántam, hogy oldalt egy völgyben fekvő klastromot meglátogattam. Gondoljon az Úr magának egy kerekded apró, szoros és setét szobákból álló épületet, a' mellyet magas köfalak kerítenek körül. Közepette áll egy, angyalokkal és ördögökkel befestett templom. Egynéhány ölnyi szélességű kerülete szemetes, gazos és tisztátalan. Ebben a' lakóhelyben töltik el a' hosszú szakállú és szennyes öltözetű Kalugyerek életeknek napjait minden munka és könyvek nélkül. Ah! szerencsétlenek! kikhez sem a' magánosságnak kincsei, sem a' világnak ártatlan örömei nem járúlhatnak.

A' csinált-út Szucsaván kívül megszűnik. Ez a' városka 700 többnyire emelet nélkül való házakból áll. Jobbára fa-ereszszeik vannak, a' mellyek a' városnak, a' napkeleti módon épült hegyes tornyú templomokkal együtt, vissza-tetsző formát adnak. Az utóbbak között egyben, ereklyék vannak, a' mellyeket oda a' Törökök Trapezuntból küldöttek.

Szucsavának 4000 lakossai között a' Német mesteremberek legszorgalmasabbak, és az Örmények barommal kereskedvén leggazdagabbak. Az idevaló 'Sidók sokféle dolgokkal kúfárkodnak. A' Moldvaiak többnyire szütsök. A' közhírszerint azt a' mesterséget űzte az a' férjfiú, a' ki azon a' környéken a' Moldáviai Státus felállítóját lépes mézzel jól tartotta. Mi-

dön Dragos *) annakutánna ott egy új gyarmatot (colonia) állított, ő adta osztán a' városnak mostani nevezetét.

Szucsava egy lapos halmon fekszik, mellyet szőlőhegyek ékesítenek, és zöld térségek közt, mellyeket egy folyóvíz hasít keresztül. Az utóbbon egy fedett híd visz keresztül azon a' helyen, a' mellyen egy Basa a' szeretőjéhez szokott által uszkálni. Szörnyű emlékezetek vagyon azon nyomorgatásoknak, a' mellyeket ő az említett Basának hitesorsosai árasztottak erre városra, mellyből még a' Vajdákat is számkivetésbe küldötték. **)

Szucsaván kívül fekszik mindjárt a' Moldáviai Postastatio Borduscheny. Ezen a' helyen sártapaszos istállóknál, nyomorúlt szalma-kunyhóknál, és fél mezítelen betyároknál, kika' földön heverték, egyebet nem találtunk. Mindjárt felugrándoztak, hogy, a' mint ők mondták, lovakat hozzanak. Hanem ismét leheveredtek, és lármáznunk 's fenyegetődnünk kellett, hogy elindulhassunk. Másfél óra alatt a' Sirethez értünk. A' hídas épen egy Bojárt hozott által, a' kit számos kísérek vártak a' vízparton. Mihelyt ama kiszállott, pompás készületű lovaikra felszökdöstek az Arnauták, és mikor amaz szekérébe bé ültt, előre vágattak. Ez pedig sebesen nyargalt utánnok, ő utánna pedig fegyveres lova-

*) Moldáviának mai népessége a' Hun László által Máramarosban megszálltatott Oláhoktól származott, a' kiket Dragos oda vitt. A' közbeszéd szerint egy bikának kergetése 's üzése közben találta ő fel Moldáviának térségeit.

•*) A' Portának parancsolatjából Jassy lett a' Fejedelmi lakó-város.

gok lovagoltak. Illyen kísérők nélkül senki sem lehet ebben a' tartományban főember. Vajha vissza ne kerülnének azon idők, a' melyekben az mi nálunk is ugy volt.

A' Siret és Botuschan közt való föld egy mértföldnyire terjed, és nagy részint kietlen. Ennek a' Helynek nem rossz fekvése vagyon, és a' levegőjét a' Bukovínai hegyekről lengedező szellők tisztán tartják. Az Örményeknek kivándorlásaik előtt, a' kiket a' jó Sándor befogadván letelepített, azt mondják, hogy Botuschannak szép épületei és szélesen kiterjedő kereskedése valának. A' mostani dohányból való 's Lipsiáig és Brodyig terjed ki. Jassy és Fokschan után legnagyobb város Moldáviában, hanem nem különbb egy rossz falunál. Házai alacsonyok, útszái zavarodtak, tisztátalanok és többnyire üressék. Mindenek a' piacra tolakódnak, melly elég tágas, és sok árús deszka boltokkal van körülvéve. Az utóbbakat is igen drágán szokták kibérelni, mert a' kis kereskedés mindennek szabad, és kevéssel terhelik. Ennek felette igen jó következései lennének, ha a' természetű kereseteknek módjai is hasonló állapotban volnának.

Botuschannak 10,000 lakossai többnyire Oláhok. A' köz-nép között egyet sem látunk, kinek nemes arczvonásai; szép tiszta ábrázatja és tiszta köntöse lett volna. A' fejez népe legrútább volt. Fekete zubonjok csípejeken alól körül van övedezve, és alig nyúlik le lábikrájokig, és alig ér fel vállok' hegyéig. Fejök egy gömbölyű kutszában van dugva, a' mellyből borzas hajok orrokig nyúlik le. Ellenben a' Török Zsidók kik itt számosan van-

nak, és azoknak feleségeik csinos öltöztűek. Physiognomiájokból tűz és méj belátó elme tetszik ki. Itten két Ispravnickek találtatnak, mivel Botuschán fővárosa azon 12 Kerületek' egyikének, a' mellyekből Moldávia áll. Az Ispravnickek szokták, mint Kerületbéli Fő Tisztviselők a' pörlekedéseket eligazítani, a' Fejedelemnek parancsolatait végbe vinni, és az adókat beszédni. A' napkeleti szokás szerint vendég-szeretetből az idegenekre is ők tartoznak gondot viselni. Minden nap tizenkét fegyveres embereket, mint Tisztviselők katonáit szoktak melléjük rendelni. Fizetésök igen zsíros, és jó alkalmazosságok vagyon abban is, hogy bővségebb pótolékokat szerezhessenek magoknak. Innen az Ispravnickiségeket jobbára elszegényedett fő rendű személyeknek szokták adni, hogy a' porból ismét virágzó állapotra felemelkedhessenek. A' mint tudva vagyon, Velence is hasonló systémát követett. Hanem egy része volt az annak, a' melly által ez a' Köztársaság sok ideig virágzott, míg nem azomban az alatt Moldávia majd mindenkor homályban maradt. Minket egy idevaló Bojár ebédre hívott. Az asztal színezett prémzetű leplekkel volt beterítve, és köröskörül csíkos öltözetű cigányok állottak. A' vendégek kiki legalkalmasabb széken vagy dívánon foglalt magának helyet. Mindenik abba tába nyúlt, a' melly neki leginkább tetszett. Ezek sokféleképen készültt tükökből és örühúsokból állottak. Az asztali készületnek egy része csinos, a' másik ronda és mindenik legalább a' mi ízlésünk szerint rosszszól elrendelve. A' férjfiak egymással keveset beszéltek,

mivel költsönös bizodalnok egymás eránt
nincsen. Az aszszonyokkal senki sem be-
szélgetett, a' mi az egész Moldáviában
szokásban van. Ez szomorú symptoma!
Az ebéd három órákig tartott, melly idő
alatt a' szekerek a' szabad ég alatt vára-
koztak, jöllehet az esső szüntelen szakadtt.
En azon csudálkoztam, hanem arra azt
felelték: A' kotsisok elvárakozhatnak, és
abban meg nem hálnak. Az illyen indú-
latok között mindent kívánhat az ember
alattvalóitól, csak szeretetet nem.

— — — — —

— — — — —

— — — — —

Tizedik Levél.

Jassy.

Ennek a' tartománynak alkatása és politika-fekvése igen érthetőképen szóllanak itt. A' Fejedelem ülve és fedezett fővel adja az audienēziákat, míg az alatt a' jelenvalók nagyon megalázzván magokat állanak. Midőn a' Bojárok az ő palotájában öszvegyülekeznek, akkor ő a' maga kabinétjében van. Ezek nem bátorzkodnak bébocsátásért esedezni, hanem az ajtók körül szédelegnek, hogy észrevévén béhívja őket. Ezek térden álva megcsókolják kezét, és azt sem tartják gyalázatos dolognak, ha megütögeti őket. Nem rabszolgai függés é ez? A' Fejedelemnek legszebb gálája az a' köntös, a' mellybe őtet a' Serailban felékesítik. Azt a' kótsogtoll bokkrétát és övet, mellyeket a' Sultán néki akkor ajándékoz, úgy tartja mint szent dolgokat. A' Moldáviai Divánnak Fejei,

úgy mint az Ottomanniak, hosszú szakállat viselnek, még maga a Fejedelem sem vetheti azt el. Az ő ebédje után megszólal mindennap a Jantsárság-muzsikája, és a napnak leszállásától fogva egész éjfélig egy lobogó fáklya ég az ő háza előtt, úgy mint a Serailban és a Nagyvezérnél szokás. Mind ezek a Török Főhatalomnak és szokásnak bélyegei.

Moldáviának lakossai sokféle szakaszokra vannak felosztva. A Divánnak tagjai, és minden valóságos vagy tituláris Hívatalt viselő Bojárok teszik a Főnemesiséget. A többiek Massileknek nevezetnek, ez a nevezet nincs már olyan tekintetben. Valóságos polgárok nincsenek; de még is a mesteremberek és kereskedők a városokban bizonyos közép rendet formálnak. A Hívatatok felállítására és kiosztogatására egyedül magától a Fejedelemtől függenek. Az igazságnak kiszolgáltatását a Diván által viszi véghez, a mellynek tagjait ő választja tetszése szerint, és annak végzéseit őt nem kötelezik. Ezek néha igen hejések és mindég sebesen fojnak. Itt valósággal vagy örökre egy pört sem lehet elveszteni, mert mindeniket el lehet újra kezdeni. Az általmenetel egyik kereset módjáról a másikkra tellyesen szabad. Mindazáltal egy pár Német mesterembereken kívül, a többiek itt, mind csak léhhütők, és kontárok. Ezenkívül a kereskedőknek bizonytalanságokról, és a kereset módjainak minden ágaikban való rendetlenségekről nagy panaszok vagynak. Lehet kételkedni abban, hogy ezen károk az említett szabadosságtól származnának; de azt is fel kell venni, hogy az olyan rendelkezés, inkább a megerősödött mint

sem a' most csirádzó munkásságnak használatos. Legalább annak legszebb gyümölcsei csak ott érlelődnek meg tökéletesen, a' hől a' szorgalmatosság, ízlés és igazság virágoznak, és azonsarkalatos törvényekkel nem ellenkezik, a' mellyek által javasoltatik. A' Moldáviai parasztnak ad az ő földes ura bőven földeket, és azért a' termésnek csak tized részét tartozik kiadni, és 12 nappalokatszolgálni. Ugy mondják, hogy egy Vajda szorította volna ezen szolgálatokat ilyen keskeny határok közé, de a' melly által az adózó nép rendje nem sokat nyert. Mert az időtől fogva a' Fejedelemnek fejpenzt, és sok más adókat fizet. A' parasztok tartoznak az ő számára igen sok sőt, az Ohna mellett való sóbányákból Mohilovba, és gabonát, fagygyút és vaját Galácza fuvarozni. Az utóbbi czikkelyeket Konstántzinápolyban emésztik meg, ugyan azért a' Porta nagyontaksálja azokat. Jobban fél az öszvetódúlt nép-zendüléséről, és az öltsóságnak forrásait kevésbé esmérí, mintsem hogy egész tartományokat fel ne áldozna egynéhány városoknak kedvökért. Az itteni földmivelőnek van egy rendkívüles, nagy és fontos hasznú szabadsága. Őtet katonának soha sem fogják meg, mivel Moldáviának hadi ereje nincsen. De hát volna e' olyan szerencsétlen, ha fegyvere volna, és magát védelmezhetné? Egy olyan kegyelemből való létel (*praecaria existentia*) mint az övé, leggonoszabb és leggyalázatosabb, a' minél alábbvalóbban már nem is lehet egy Nemzet. Az ilyen Nemzet, a' többiek előtt való becsületét, és tulajdon erejét elveszti. Híjjábavalóság, testiség, nyeregség-kívánás, valami kis gögösség, ezek

lesznek osztán minden rugó tollak, és az egész pálya, a' mellyen, és a' mellyek által az mozgattatik. Mit használ néki az ő jó állapotja? nem tudhatja bizonyosan, meddig hagyják meg azt néki. Mi által teheti magát boldoggá? holott semmire nem határozhatja meg magát. *) Az ilyen gonoszak' elkerülések' okáért halálra adni magát, vitézi bátorságnak nevezetik. Nem volna az olyan ritka dolog, ha olyan sok szükségünk nem volnának, és a' vigyázó önszeretetet a' virtussal össze nem kevernők.

Vannak itt tanultt férjfiak. Még is általában vévén, a' mesterségek és tudományok Moldáviában igen hátra vagynak. Ok nélkül tulajdonítják ezt csupán csak Kormányshékek' gondatlanságának. Csak egy szabados ítéllettel a' Nemzeti-dolgokról, és ezen ítéllettelnek befojása azokba, csak egy ága tehát a' kultúrának az, a' melly a' Despotismusnak céljait el nem szenvedheti. **)

Ellenben az előterjesztő tehetség, és a' tudósoknak találmányaik, gyakran hasznos eszközöket adnak kezébe, és a' tudósok' lámpásaik még a' zendülésnek tüzeit soha fel nem gerjesztették.

Moldáviának idejébhi történetei, szomszédjai' nagyobb részének bárdolatlan nyer-

*) Azt emlitenem sem kell, hogy itt a' Nemzet, nem az ő uralkodójának, a' kivel ő egyet téveszen, ellenébe tétetve; hanem más Nemzeteknek ellenébe tétetve vevődik gondolóra.

**) Melly felemelkedett érzésekkel kell minékünk a' mi Politika írásainknak sokaságokra tekintenünk!

sesége, Stambulnak béfojása, és Igazgatóiknak helyheztetések könnyen megfoghatóvá teszik azt a jelenést. Az utóbbak közül némellyek becses munkáik által megbizonyították az ő pallérozodságokat. De hát részesülhetett ezekben az a nép, a' mellyhez őket csak szét szakadozott kötelek kapcsolták, és a' mellyen sok századok' vigyázatlanságaiknak földig lenyomó terheifeküsznek? Moldáviának népességét egész bizonyossággal nem lehet megmondani, de fel lehet előre is tenni, hogy igen csekély. Sok térségeit vagy semmi haszonra, vagy némellyeket legfellyebb barom legeltetésre fordítják. A' földek és szőlőhegyek rosszúl vannak megművelve, és a' ragadó nyavalyák 's kivándorlások nem ritka történetek. Ezen tartománynak költsönös kereskedése sokat jelentő. Az Orosz Birodalomból kap nyers bőrt, égetett italt, bunda-bőröket; és elád oda sertéseket, sőt, borokat, és szekér-kenőtsöket. Török Országból kap Görög borokat és gyümölcsöket, rózsa-olajat, szőnyeget, pipákat és kordován bőröket. Éjszaki Német-Ország küld Moldáviának kolóniális terméseket, muselint, jó posztókat, és drága anyaszereket, és a' mi tartományaink is küldöznek néki egynéhány cikkelyeket. Cseh Országnak köszörült, és Bukovinának közönséges üvegjei, a' styriai vasak, az ausztriai cserép-edények és selyem-szövetek a' Prúth és Siret vizek mellett sok vevőket találnak. Brassón által sok közönséges portékák, len, kender, és néha Magyar borok bévivődnek oda. Ellenben eladnak a' Moldvaiak nekünk és a' Burkusoknak sok lovakat, és szarvas-marhákat, viza-hó Jagokat, bőre-

két és gyapjúkat. Ezen czikkelyeknek nagy sokbővségeik, mellyeknek termesztéseik, majd semmibe sem kerülnek, és a' földmivelőknek megelégedések, kik mindenféle költekezéstől irtódnak, ezek azok, a' mellyek Moldáviát az elszegényedéstől megörzik. Nagy kincset bír ez megmérhetetlen erdeiben. Igen jó hajóépítő fájait az Euxinen által a' közép tengerre ki lehetne vinni, mellynek partjain azokat édes örömet és drága pénzen megvennék. Hihető, hogy a' Vajdáknak tartományokban arany- és ezüst-erek is találtatnak. Peyssonel' értelme szerint, azoknak felfedezések annak lakosait olyan szerencsétlenekké tehetnék, mint tették Perunak lakosait a' Potosi bányáknak felfedeztetéseik. *)

A' Moldáviai kereskedést csak nem ki-rekesztőleg a' Görögök és Zsidók üzik. Abból és a' mellett igen sokat nyernek ők, hanem a' Hazai vevők nem fizetnek nekik mindég pontosan. — Néhánykor rendkívüles kedvezésekkel vagynak erántok, melly arra gyanúságra adottokot, mintha a' Fejedelmek egyyetértőleg volnának, Konstánczinápolyból való kísézőiknek speculációjokban. Voltak ott hajdan olyan Igazgatók, a' kik az ilyen nemű cselekedetek-

*) Peyssonel beszéli: hogy Moldáviának Bojárjai egy épen felfedeztetett arany-bánya érnek tulajdonosát, annak bétömésére azon elméldések által birták reá, hogy a' Törökök a' tartományt, annak az ércznek kézre kerítése által, a' legnyomorúságosabb állapotra juttatnák, elnyomnák és foglalatoskodtatnák. Nagy becsülete válik annak a' birtokosnak, hogy annak bányatásában egyszeribe megegyezett.

nek gyakorlásaikra készek voltak, de volt egy olyan is, a' ki nyilván kikiáltotta, minő vétkes és gyalázatos cselekedet legyen az ilyen. *)

- *) Theophilus Zonaras, a' maga feleségének Theodorának egy kereskedő hajóját porrá égettette. Én Császár vagyok, mond ő, és ti egy Galeerai Patronusává tesztek engemet. Miből élnek az én embereim, ha mi is az ő mesterségeiket űzzük?

Tizenegyedik Levél.

Jassy.

A' Botuschántól való statiókon egész eddig nagyon sebesen utazik az ember. Alig mutattuk meg posta-czédulánkat, 's már felkalapéroztunk sebesen tovább. Könnyű szekerünkbe nyólcz lovakat adtak, és csupa gyönyörűség volt nézni, miként futottak azok hol párosával, hol két sorban, csak nem minden szerszám nélkül. A' Bukarestbe vivő országúton is a' posták jó rendben vannak. Több vagyon nékiek 600 lovaiknál. A' Jassyba vivőn pedig 400 lovak vagynak. Az egész intézetet egy Bojár' társaság kormányozza, melly a' Fejedelemtől esztendőnként a' kurirokra 30,000 piásztart, a' parasztoktól pedig fűvet és szénát kap. A' levelek' elküldéseikre nincs gondja. Ezért az Ausztriai és Orosz Ágens saját Expeditiót tart.

Már nyolcz órák alatt utaztunk egy húzomban, még sem találtunk lábon elszáradt fűveknél, homoknál és posványoknál egyebet. Végre néhány tornyok és fegyérrel mázolt épületek tűntek szemeink eleibe. Most már fával vervén a' lovakat a' sövények és agyag tapaszos kunyhók mellett mentünk, és egy alattsony ház előtt a' kocsis megállott. Az fogadó-ház volt, mellynek tulajdonosa, nekünk két igen rossz szobákat kinyitott, azt mondván, hogy itt jobb szállást találni nem lehetne. Miazta jóvá hagyván a' város megtekintésére siettünk, mellyben nem nagy gyönyörűségünk volt. Egy rendes ház vagy útsza sincs benne. Vagy a' feneketlen sárban kell úszni, vagy a' lógó gerendákon nyaktörés' veszedelmével botorkázni. Ellenben a' mozgásban és elevenségben itt nincs fogyatkozás. Mindenütt szembetűnő kontrasztokra és napkeleti szokásokra találhatni, melly uralkodó erköltsök itten méj elmélkedésekre adnak okot.

Az útszák' hosszában deszka boltok visznek végig hosszsig, mellyeknek egy oldalok tátva nyitva állanak, és alkalmatlan szomszédságaik vagynak. A' borbély-műhelyek és főző-konyhák, a' szappan-főzők és fűszerszám-kereskedők csak egynéhány deszkák által vagynak egymástól elválasztatva, és minden foglalatosságukat az által-menőknek szemeik előtt viszik végbe.

Úgy mint Konstánczinápolyban mindenütt nyírott fejeket, és poszáta lábszárait lát az ember. Pipáznak vagy dohányoznak, lovagolnak, az említett fővárosnak izlése szerint öltözködnek, és Ásiai köntösben öltözködött inasok állanak a'

Bojárok' Német kotsijoknak hátulsó bakjaikon. Az utóbbaknak házaik mint a' tornyok felemelkednek a' többiek felett; mint a' várkastéljok úgy vannak a' klastromok kökerítésekkel körülvétetve. Nyughatatlanúl tolakodnak az Oláhságnak, 'Sídóságnak és Czigányságnak nagy sokaságaik a' főútszáról a' piacra és onnan vissza. Az ilyen rajzolat a' szókban csak gyengén tüköröződik, de ha benne van az ember, bámulásra ragad.

Az útszák rossz állapotjok, melyekről már ezelőtt emlékeztem, a' közel lévő Baklin víznek sáros és mellékes ágából jön. Azért akarta azt IX-ik Sándor *) a' maga költségén lecsapoltatni. Hanem már igazgatásának második esztendejében kéntelen volt ez a' nemes szívű Fejedelem a' Török orozgyilkosok elől elfutni. Mindazáltal hagyott ő maga után két igen becses munkákat, tudnillik a' Kopó hegyen épültt mulató kastélyt, melly ékességére van ezen vidéknek, és a' veres hídát **) melly azon piacznak haszna-vételét könnyíti, a' mellyen vásár tartatik. Hétszer esik itt esztendőnként vásár, midőn osztán barommal, bőrrel, gyapjúval és nyersbőrrel, edényekkel és házi-eszközökkel, sőt Török', Franczia' és Német Országoknak finom portékáikkal is nagy költsöncsere szokott véghez menni.

Jóllehet a' házak rossz anyaszerekből (matériale) vannak épülve, és az utszákat éjjelenként nem szokták kivilágosítani, még is ritkán hallani tűzgyúlladást

*) Mauro Cordato vezetéknévvel.

**) A' Baklinen viszen által.

vagy gyilkosságot. Mert semmi Hazaszülöttnek nem szabad napszállat után házából kimenni, és mihelyt tűz van, tüstént ott kell termeni az oltás végett az Arnauták' Agájoknak. A' vásár-piaczokra is ez az Aga vigyáz fel. Naponként a' mészárszékek, sütő-házak 's boltok előtt szokott ellovagolni 's a' t., és ha rendetlenséget vesz észre, a' hídasokat egyszeribe megfenyítetteti. Ellenben a' patikák semmi felvigyázat alatt nincsenek, a' mit csak azért is lehet sajnálni, hogy az itteni ispitály igen jó rendben vagyon. Ezt a' Szent Spiridion klastrom' fundusából, és a' Fejedelmi legeltető-taksának egy részéből tartják fel. Ezen kívül több Vajdák nevezetes ajándékokat adtak ennek az Intézetnek, hogy bűneiknek bocsánatjaikat és az örök életet megnyerhessék. Ki is ne lenne bűntelen, a' ki ide bocsánat-pénzt nyújtana?

Mi néhány Bojárokat meglátogatunk. Ők kaftánjokban és papucsaikban dohányozgatván fagyaltt levekkel kínáltak és fogadtak minket, mellyeket selyemköntösű inasaik nyujtának által. Széles párnaszékek (soffák) nyúlnak végig az ö szobáikban, mellyeknek szegleteikben ők Törökök módjokra telepednek le, és a' szabad kinézéssel élnek kedvek szerint. Erre nézve a' Bojárok' házaik jeles szolgálott téznek. Azoknak kereszt formájok vagyon, sok és széles ablakjaik felfelé fordúlható táblákkal. Vannak benne 10—12 szobák, és merő épületjek, 's a' paloták' allyainak hosszú deszkázatjaik miatt sok költségbe kerülnek. Az utóbbak lakadalmi innepekre valók. A' mátkák azokban találkoznak legelőször egybe, mivel

a'

a' házasságban a' vagyona tekintenek. De hát tehet boldoggá az olyan egybeköttetés valakiket, melly nem a' költsönös szeretet' kötelével köttetik egybe, és nem azon érzékeknek eggyezéseik által lelkesíttetik, a' mellyek az időnek és történetnek egyedül állhatnak ellent?

A' Fejedelelemnél is Duneazzával *) fogadtak minket, melly után kávé, és drága illatú fűszerek következtek. Mikor bé léptünk hozzá, felállott Divánjáról és dohányzó pipáját félre tette. Toskánai módon ejtett beszélgetései, nagy pallérozódást (kultúrát) mutattak, és maga visellete's physiognomiája nem méltatlanok az Ilissusi Hősök' egy illy ivadékjához. Most egy palotát építenek a' VIII. Sándor alatt elégett Fejedelmi vár helyett. Formája jeles (imposant) de nem kielégítő. Fedelezetje nehéz, ablakjainak számok, és a' kiugrások (die Vorfrünge) igen nagy, a' földtöltés pedig igen alacsony. A' Fejedelemnek lakószobáiból az útszákat és a' háznak belső részeit is megláthatni egyszerűsmind. Ezek a' Fejedelem-Aszszonyéivel egy ajtónál fogva egybe vagynak kapcsolva, hanem a' palotának többi szobáival semmi közösülések és különös gráditsok vagyon. Az építéshez szükséges anyaszerekre tejendő költséget a' Vajda, a' munkát pedig a' jobbágyok ingyen teszik.

Sok házak mellett kertek is találtnak, de a' mellyekre nagyon mostohásan viselnek gondot. Átaljában a' természetnek gyönyörködtető tellyességével, és annak kidíszítésével melly a' szép ízlés-

*) Oláh-neve a' fagylaltt gyümölcs-léhek.

nek mulhatatlan szükségessége, keveset gondolnak. Még sétáló-helyeik sincsenek és — a' mint látszik alkalmatlanok az olly nyugodt és gondtalan mulattságnak 's ártatlan időtöltésnek elfogadásokra. Jobbára kártja játékkal töltik idejüket, és néhány esztendőktől fogva bálokat is adnak 's románokat is olvasnak. Az illy időtöltéseknek elterjedések, nem öröndetes egy ilyen tartományban.

A' szép nemmel itt csak nem napkeleti módon bánnak. A' leánykák a' társalkodásból egészen ki vagynak rekesztetve. Csak az aszszonyok látogatják meg egymást költsönösen. A' férj csak biztos barátjának mutattatja bé feleségét és a' feleség, férje oldala mellett soha sem jelenik meg. Az aszszonyok megjelennek a' társaságokban, de koránt sem hódúlnak nekik úgy, mint minálunk, melly megesmértető jele és segítő eszköze a' tiszta erkölcsöknek.

A' Bojároknek szolgálk merő cigányokból állanak, kik egész familiájokkal együtttrabszolgák. Mindazáltal jól bánnak velek, jól tartják őket, és mint Tsubukjusok *) a' gyülekezetekben többnyire jelen vannak. Ezen Aegyptomi vagy Indiai ivadékok, mintegy 400 esztendővel jöttek ezelőtt Moldáviába, és itt mint mindenütt, szaporítják és terjesztik magokat és szokásaikat a' bámulásig.

Különös jelességű épületek Jassyban nincsenek. Azomban megérdemlik a' nagy kakas, a' fő templom és a' Sz. György' temploma a' megtekintést. Sok templomok és

*) Dohányzó - pipa - hordozók.

klastromok emlékeztetnek a' régi Vajdák-
nak győzedelmeikre. A' historia azt ta-
nítja, hogy az Oláhok (Moldáviak) a' 14-
ik századnak második felében nem keve-
sebb mint öt Nemzeteknek rettentésekre
valának. Ha az ő Igazgatóik olly sebesen
nem következtek volna egymásután, és
a' szomszéd keresztyének eggyezőbbek 's
bátrabbak; most ez a' tartomány nem
csörgetné lábain a' Török lánczokat. Alig
esmérté az meg Magyar Országának maga
felett való fő hatalmát, 's azonnal Len-
gyel Ország eránt is hasonlót cselekedett.
Ez osztán viszszoos eggyezésekre és ál-
landó vetélkedésekre adott alkalmatossá-
got. Haszontalan javallotta Sigmund, Ja-
gellónak, hogy Moldáviát osszák el, és
midőn ahoz való jussait fegyverrel akar-
ta védelmezni, a' Hussiták néki arra időt
nem engedtek. Hasonló akadályok kénsze-
rítették a' Hunyadiakat, Báthoriakat és
Corvint az említett feltételnek félbeha-
gyására. A' parasztok' zendülése meggyen-
gítette a' Magyarok karjait akkor, mi-
dőn azokra a' Szucsavai Fejedelmeknek
legnagyobb szükségök volt. Lengyel Or-
szág sem fedezhette. Moldáviát, ámbár
arra a' Sebricovban tartott Országgyűlés-
nek, Sigmund Augusztusnak, és Valéz Hen-
riknek alkalmatosságok volt. Sokkal in-
kább még maga Lengyel Ország kéntele-
nítettett ettől a' tartománytól segédelmet
kérni. Azomban a' Porta vigyázott szün-
telen, hogy azt maga alá hajthassa. Az
említett eggyezéseknek tántorgó kimene-
teleik, és némelly Vajdáknek a' Portá-
nál menedékhely kereséseik, II-ik Ulászló
munkátlansága, mind ezek nagyon kezé-
re dolgoztak a' Portának. Ez az utóbb Ae-

ren Pétert*) úgy megrettentette, hogy ez, amannak adót ígért, és öt tizedesztendők mulva Moldáviának Igazgatója, a' Szultánok' Vazallusává lett. A' Mohácsi szerencsétlen ütközet, és a' Rájáknak**) felállítások megerősítették ezt a' szerencsétlen állapotot. Most már Jassyban a' thrónusra szerencse kergetők ültek fel, mert azt a' Porta hol hazaszülötteknek hol idegeneknek veté árúba, és adá ajándékba, végre pedig árendába. Idegen kénytől függén, vagy ha nem, magok tetszése szerint uralkodván a' Drágos' követői sem másokat nem boldogíthatnak, sem magoknak a' mások' szeretetét meg nem szerezhetik. Talám e' miatt méltóságaikban sokan keseregtek; de ki hagyta nekik hogy arra vágyakozzanak? miért nem mondtak le inkább arról úgy mint a' Bogdanestynél győzedelmeskedő. ***)

Már épen haza akaránk indulni, midőn a' vezetőknek az a' hely eszébe jutott, a' mellyből egész Jassyt többől ki lehetett látni. Ezek a' Galatai és Tsetelui-pykai klastromok, mellyek két halmokon fekszenek és az Ipsilándi' Kioskja, melly egy mosolygó lejtőn áll. Kunyhók és házak a' halmokon és völgyben, hol szanaszét, hol rendben, hol rakásban; itt tornyok és magas köfalak, amott szokello fojóvizek és zöld helyek, fák és rétek: illy

*) Egy Moldáviai Fejedelem, a' ki 1456-ban igazgatott.

**) Az Ackirmani, Benderi, és Choczimi.

***) Péter a' santa, ki is, a' mint tudja vagyon, később volt hivataláról lemondani, mint a' Törökök által reá vettetett földig lenyomó terhes adónak szaporításában megegyezni.

sokféle rajzolat fejtegetődött ki ama pontokból. Az minket gyönyörködtetett volna, ha már azelőtt Jassynak belsejét nem láttuk, és oda vissza menni kénytelenek nem lettünk volna. Az elmélkedés (reflexio) táplálja a' testi érzékeknek jótetszeiteket: egy pillantat az, melly a' velekélést megkoronázza!

Tizenkettődik Levél.

Bojan.

Jassyból, Stephanestien és Dorohór-on, két Moldáviai városkákon által jöttünk ide. Az elsőbb azon víz *) mellett fekszik, mellynél az Orosz Birodalomnak második teremője **) a' fogságból csak fortély által szabadúlhatott ki. A' második hasonló nevű kerületben vagyon, mellynek jövedelmei a' Fejedelem Aszszony' eskatulájába fojnak. Az ide közel lévő tó, az Ochi után legnagyobb Moldáviában, és mint minden vizei ezen tartománynak, halakkal bővelkedő. Stephanestieben a' Fő Tisztviselőt meglátogattuk, a' ki is minket igen szívesen látván megvendé-

*) A' Prúth.

**) I. Péter Orosz Czár.

gelt. Éppen akkor küldött Megyéjéből egy Bojárt Jassyba. Az ilyen útasításokat itt pontosan tellyesítik, és az elvivőket gázdagon megajándékozzák. Kevéssel azután utazó Törökök jövének eleibe panaszra, hanem azokat ki nem halgatta. Ezekkel Moldáviában annyival is inkább keményen bánnak, mivel azok ottan le nem telepedhetnek. Az ő védelmezésekre egy Tisztet tart a' Porta Jassyban. Hanem ott is módot találtak abban, hogy az ő védelmének ne legyen nagy ereje.

Az Jassytól idáig terjedő földön dohányt, kukoriczát és árpát termesztnek. Az utóbbat leginkább lovak' számára abraknak fordítják. Hacza mellett sok keselyűket és sasokat láttunk. Moldáviában a' sok vadak bővséges eledelül szolgálnak. De úgy tetszik hogy már kevesedik, mert az ára emelkedik.

Már alkonyodott mikor a' Prúth vizén által eveztünk, melly ezen az oldalon a' mi határunk, és mikor ide érkeztünk éjszaka lett. Mindazáltal a' határ Tisztek sebesen és szívesen elrendeltek minket. Egy olly rossz Fogadóba kellett mennünk, a' mellyben már a' hívatlan vendégek azon szobákat elfoglalták a' mellyeket a' Kontumátzia Inspektor számunkra készen tartott. Illyen kényszerítéseknek a' Török határ-széleken gyakran ki vagynak tétetve a' Tisztviselők. Egy ő közzülök, a' mint mondják, kéntelen volt a' maga Közönségét kérni arra, hogy az illyen Descensusok *) ellen védelmezze, vagy kárát

*) Így neveződött azon ingyen való tartás, mellyel leginkább a' földnépe a' közép időben a' Ki-

pótolja ki. Bojanban Moldáviaiak és Oroszok laknak. Ezen helyen esztendőnként 15—20 ezer ökrök mennek keresztül Bécsbe, és 6—7 ezer Brezlauba. A' multt esztendőben a' Portának különös engedelmeiből sok ezer juhokat keresztül hajtottak itt, Pruszsziába. Ugyan azon esztendőben kapott innen Bécs városa 330 mázsa Levántai pamutot, és 330 mázsa ugyan olyan selymet, hihető hogy az általvitelnek félelméből Szervian keresztül. Rendszerint a' Choczimi Rayából és Moldáviából mindenféle köntösöket, mezei termékeket néha lovakat is hoznak ide. Az utóbbakat mindazáltal inkább a' Bergo és Ojtos mellett való úton viszik által. Legnevezetesebb kereskedése Bojának, Brodyval van Keleti Gallicziában. Ott eggyesült hajdan az Orosz Birodalomnak és Olasz Országnak — a' Levanténak és Német Országnak kereskedése. Ez a' haszon, az idegen portékák' béviteleknek megtiltatások által, nem enyészett el egészen, mert az említett Helynek szabad kikötőhely jussait adtak.

Fél órányira fekszik innen Toporc nevű falu, melly, Bukovinának birtokba vételétől fogva 40-ről 100 familiákra szaporodott. Átaljában e' tartománykának népessége nagyon megsaporodott, mellyre számos új lakosoknak letelepedéseik, a' katona-fogdosástól való szabadosság, és a' föld termékenysége igen sokat tettek. A' természetnek ezen ajándékát mindazál-

rállynak és az ő dolgaiban utazóknak tartozott, mellyhez még az elküldés, szekerezés vagy fuvarozás is hozzá járult.

tal kevéssé használják a' Moldáviai eredetű lakosok. Gyalázatos dolognak tartják bérért dolgozni, és akármikor készek lakhelyeiket oda hagyni. Az oda vándorlott Németek, kik egész falukat építettek, munkások és rendtartók. A' hol pedig az Oláhság közt széllyel osztották őket, Oláhokká leallyasodtak. Az ő szorgalmatosságok, a' szomszédoknak példái, préda kországaik és bosszantásaik miatt elaludt.

A' Bukovinai parasztok, földes uraiknak keveset szolgálnak, és a' Kerületi Hivatal' közbe-jövése által, azoktól csak nem függetlenek. Vallyon a' nyers emberek boldogabbak és jobbak lesznek é azáltal, ha övelek mint a' pallérozottakkal úgy bánnak, azt a' következésnek kell megmutatni, vagy megczáfolni.

Egy kedvetlen tekintet várt minket, Bojánba lett vissza-térésünkkor. Két betyárok nagy dühösséggel bírkoztak egymással. Már leomlott az egyik, mikor egy harmadik de nem veszedelem nélkül, segítségére sietett. Azután hallottuk meg — hogy ő azt csak azért cselekedte, mivel amaz is, hasonló esetben őtet segítette. Vajha az ilyen indulatok közönségesek volnának!

Tizenharmadik Levél.

Okopi.

Egy Török városban a' legelső pillantatra észre veszi az ember, hogy annak lakosai, eredetképen nem a' mi földrészünkbl való származásuak. Az ő köntöseik, mellyeket mint a' Persák és Sínaiak, sok századoktól fogva, híven megőriznek és tartanak, az ő ábrázatvonásaik, mellyek soha sem vidámok, az ő mozdulásaik, mellyeket mindig megméregetnek, aszszonyaiknak elzároltatások, és a' férjfiaknak heveréseik, mindenek azt mutatják hogy az a' Nemzet Ázsiai ivadék. Ez azon apathiának (érzéketlenség) okai közzé tartozik, melly az Ozmanokon egyszeribe erőt vett, mihelyt a' zseni az ő thrónusokról eltűnt 's elenyészett. Az ilyen eset vagy történet minden olyan Nemzetnek veszedelmére vagyon, a' melly-

nek politika kultúrája és sarkalatos vagy állandó törvényei nincsenek.

Minket Koczimben Calpa Dschiu zsidóhoz igazítottak, a' ki rendet szerető férjfiú, és az itteni Basának mindenese. Ő nem volt otthon, a' hitesorsosai közül pedig egy sem akart bennünket körül hordozni, attól tartván, hogy bántani fogjuk őket. Mi tehát magunk indultunk el, és csak hamar egy kávéházba mentünk, melly egy nagy szobából és az útsza felől való oldala tátva nyitva álló, 's egy magas fojosóval felkészült volt. Ott ültek a' tarka barka köntösű és setét tekintetű Törökök, és méjjen halgatván dohányoztak nagy erőssen. Ebben áll az ő legfőbb gyönyörűségök 's időtöltésök. Az ugyan egyformájubb, de gond nélkül valóbb is, mint sokak a' mieink között.

Az idevaló házaknak nincsen emeletjek. Hol magassabban, hol pedig alantabb is állanak mint az útsza. Falaik' külső oldalain van semmi ablakok nincsenek, vagy ha vannak is szorossak és kemény vasrostélyosok. A' Muzulmann azt gondolja és talán hiszi is, hogy az ilyen rendtartás és a' heréltek' őrizete által bizonyosan megőrzi feleségeit, kiket csak mint házi-eszközöket ugy tart. Legszebb örömeiben csalatkozik meg ez által, és a' Despotismust megerőssödni segíti, melly ötet elannyira lealatsonyítja.

Az útszák olyan visszások, hogy néha vissza kellett térnünk, egyszer pedig egy udvaron végig mennünk. Egy ember fenyegetődzve szaladt utánunk, hanem látván hogy mi csendesen tovább ballagunk visszatért. Végre egy tágas és sok kalmár-bóltokkal rakott piacra bukkan-

tunk ki. Itt mindenféle szövetekeket, gyümölcsöket, fehér ruhákat, és köntösöket árúltak, és az utóbbakat a' venni akarók ott helyben megpróbálták. A' többi jelenvalók a' földre letelepedtek, vagy a' székekre ültek, vagy tolongottak. Találtunk ott néhány Burkus Hadi Tiszteket is. Mi ugyan akárhol is szeretjük őket, hanem ittegyyszeribe öszve ölelkeztünk velek mint testvéreinkkel. Ők itt új-lovak' vásárlások' kedvéért múltattak, és esztendőnként néhány ezer lovakat szoktak felvásárolni. Ezek igen örömet elvezetgettek minket. Legelőbb is a' Moschébe mentünk, mellynek tornyából az Imán kiáltott, azután a' várkastélyba mellynek kapuiban néhány Arnauták állottak. A' száraz föld felől való oldala, nem soká állhatna ellene a' mostani várívás mesterségének. A' Dniester felől való oldala erősebb, mint-hogy a' vízpartja meredek és néhány kőszálak magassan állanak ott. Ez sok ideig Moldávia' és Podólia' kultsának tartatott, és Sobiesky 's Münnich itt új borostyán koszorúkat szerzettek magoknak. Az ilyen nagy emberek után nem kellene az eladó lelkű Tscharnovicz *) nevét említeni. Hanem a' gonoszokat a' késő világ-nak kell megbélyegezni, mert az idejebeli többnyire hódúlnak neki.

Az itteni Basa nagyon szívesen látja az idegeneket. Mikor pedig akadály miatt azt nem teheti, olyankor azt szokták az emberei mondani, hogy ő a' Háremben vagyon, a' honnan ötet a' Napkeleti szo-

*) Engel mondja, hogy ez árulta el ezt a' Helyet 3000 zechinekért a' Törököknek.

kás szerint nem szabad elő hívni. Ő egy fa-épülethen lakik, melyet sánczok és karók kerítenek. Szobájának eszközei, láb-szőnyegekből mellyekkel a' szoba fedeké van bévonva, párnaszékekből és egy alacsony asztalból állanak, a' mellyen kávézni szokás. Testörzői 150 emberekből állanak. Az Elöttevalók három annyit tartottak. A' Portától szép fizetése jár, és egy bizonyos summa az Erösségnek újjítására. Ő a' katonai Fő Vezér és Fő Bíró a' Rayában. Az utolsó hivatalt a' Diván által gyakorolja, a' melly, pénteken a' Mahumedánusok szent napjokon szokott öszvegyülekezni. Semmi nincs helyesebb, mint az a' tekintet, a' mellyen ez a' szokás nyugszik. A' Divánnak végzéseit papirosra szokás írni, és a' Basa a' pecsétet reá ütven erősíti azt meg. Az ő levelezéseit a' mi Elöljáróinkkal, egy veres atlaczból készült erszényben küldik meg nekik, és Lengyel vagy Török nyelven folytatják. A' Rayának lakossai igen csudálkoznak azon, hogy mi az utolsó nyelven is felelhetünk nekik.

Az itteni Basa többekkel együtt 2 esztendőnk mulva le szokta tenni hivatalt. Az ő nagy hatalmok kívánja ezen rendtartást, azt pedig azért ad nagyot a' Porta nekik, mert a' meggyőzetteket nem akarja a' győzedelmesekkel egybe olvasztani. A' Szultánoknak keménységeik, szükséges követkevései ennek a' hibás vélekedésnek, és a' jobbágyoknak bámészságaik nélkül (stupor) szüntelen ingadozna az ő királyi székek.

A' Rayának Törökjei, magok személtékért mérséklett adót fizetnek. Földjeiket pedig úgy bírják, mint a' Portának

örökös árendásai, a' rajta lakó parasztok pedig Moldáviaiak és Oláhok. Ezek az ő uraiknak kénnyektől függenek, kik velük néha keménnyen bánnak. A' szokás és más hasznok túrhetővé teszik nekik ezt az állapotot, és ők azt szerencsétlenségnek nem tartják, hogy az ő feleségeik a' Törökök testi kívánságaiknak prédául ki vagynak tétetve. Mikor ők a' Basa eleibe panasza mennek, azt mindég az egész falu nevében teszik, külömben őket meg nem halgatná. Akkor osztán a' Pópa a' szószólló, ki is beszédjét rendszerint ajándékokkal szokta velősíteni. A' Choczimi mezőkön széllyelszört kévéket láttunk, melyeket mint a' földnek és a' madaraknak járni szokott adót úgy hagytak ott. Az érzékiségnek (sentimentalitát) ilyen vonásai a' Muzulmannoknál, nem ritka dolgok. A' Rayának útjai és hídjai igen rosszszak. A' közönség azokra nem vigyáz, azokat pedig, a' melyeket magánosok készítenek, másnak megigazítani nem szabad. A' Törököknek alapos törvényeik szerint az idegennel tett jótéteményből valamit visszavonni, vagy megváltoztatni nem szabad. Ez nemes fő törvény (maxima): vajha mindenütt valóságos értelme szerint követnék!

Az említett tartománynak eladódni szokott javai, leginkább ökör bőrökben, durva gyapjúban és gabona félében szoktak állani, ámbár az utóbbaknak kivitelek meg vagynak tiltva. A' Török Igazgatóság még arról meg nem győződött, hogy a' földmivelés, valamint a' haszonkeresetnek minden több ágai is, csak a' nyereségnek bizonyossága által kaphat virágzásra, hogy termékjeinek esztendei

menyiségeket meghatározni nem lehet, sem pedig bizonyos piaczhoz kötni; hogy csak a' szabados búza-kereskedés, akadályoztathatja meg annak a' jó esztendőkben hirtelen szét-oszlatását 's elvesztegetését és azáltal a' rossz esztendőkbelirendkívül való drágaságot.

Miőn ismét vissza tértünk a' kávéházba, találtunk ott egy Olaszt, a' ki nagy nyughatatlansággal készített egy italt. Azután elszaladt, de ismét jó kedvel vissza tért. Bízván tudnillik az ő orvosi tudományához az emberek, egyedül abból az okból, mivel a' maga lován eret tudott nyitni, egy beteghez vitték erővel. Nem volt neki mást mit tenni, hanem csak vakszerenésre valami orvosi szert készíteni és beadni, és attól a' beteg jobban lett. A' Levantében az ilyen nemű esetek gyakran megtörténnek. Mert az Európai utazók orvosi tudományokkal tellyes fővel mennek oda, vagy legalább hogy könnyebben élhessenek, orvosoknak adják ki magokat. Mindenkor valami kínos dolog, olyan tekintetet felöltözni 's mutatni akarni, a' mellynek meg nem felelhetünk. Az idevaló Törökök békeséggel viseltetnek mi erántunk. Megtagadják még is azt a' fát, a' mellyet egy kötésnek ereje szerint esztendőnként Okopibetartoznának szolgáltatni. Hanem már azt a' fogadást, hogy a' Dniesteren hajókat nem tartanak, szorossan tellyesítik. A' vajdáknak jobbágyaikkal néha rosszúl bánnak, mint az ő Basájoknak adót fizetni tartozókkal. Orosz szomszédjaikat tellyességgel meg nem sértik, mert azok keménnyen bosszút állanának rajtok. Általában az utóbbaktól, miolta azok a'

fekete tenger mellett megjelentek, és Krímiát birtokaikba vették, nagyon félnek az Ozmanok. Hasonló érzéseket öntöttünk mi is ő beléjük az Eugén és Laudon győzedelmeik után. De a' Belgrádi és Sistovi békességelenyészttette azokat, 's már most nem retteg a' félhold, hogy az Ausztriai sasnak prédájává legyen.

Ezt a' helyet a' honnan én az Úrnak írok a' Rayától a' Dniester választja el, mellynek tiszta habjaiban a' magas partok kitükröződnek. Azon hordák, melyeket a' Calku mellett esett ütközet eltörölt, a' Géták, Bulgárok, és más számos Nemzetek egymást felváltva ezen viz szomszédságában laktak. Hanem azok sokkal nyersebbek voltak, hogy sem annak valamelly fontosságot adhattak volna, és emlékezetek is csak annyiban maradhattott fel, a' mennyiben azok, pallérozott Nemzeteket is érintettek.

A' Dniester erányzása az Erdélyi, északi Magyar és Galliczia' Országok' kereskedéseiknek igen kedvező volna, ha azt kitisztogatnák, és Jampolnál a' kőszálakat elhárítanák. Hanem az utolsó, a' mint a' Il-ik Jó'sef parancsolatjára végbe ment vizsgálódás mutatja, lehetetlen. Ha mi a' Dunát, Visztulát és az Ádriai tengert, annak rendi szerint használjuk, úgy amazon, nincs miért búsuljunk.

Okopi, most a' Czár torisky Herceg Starostaságába tartozik, és nevezetét azon árkoknak köszönheti, a' mellyek azt hajdan körül kerítették. Vannak félbe maradt épületjei, elsüllyedt kőfalai és kapui. Az utóbbak egy olly várkastélynak omladékjai, a' mellyet az Oroszok

rontottak le. Annak helyébe egy rendes erősséget akartak építeni, a' melly fekvésére nézve fontos lett volna. Azonban ezen feltétel füstbe ment, az erőtlenség és elgyengülés miatt, a' mellyben Lengyel Ország, már az utolsó Jagellók alatt sinlődött és nyavalygott. Már akkor Választó-Országga lett az, és kevéssel azután csupán csak a' Nemesek, a' kik sokféle rendüekből állottak, de egyenlő jussokkal bírtak, lettek az Orzágnak szabadospolgárjai. Ebből öök magoknak szabadságot és virágzó boldogságot ígértek, azonban belől az Országban szüntelen való zendülés, láрма és támadás, kívül pedig kárvallás következett. Hogy mehetek volna jól egy olyan Orzágnak dolgai, a' melly arra vetemedett, hogy a' Királyok' letétele ellen törvényt alkatott, a' kiket azután idegen kézből békességes türéssel fogadott el? De mind ezen szerencsétlenségek meg nem alacsonyíthatták azt a' Nemzetet, a' mellyhez Bécsnek szabadítója, *) és a' nemes Zamoisky, III. János, és a' Nagy Casimir tartoztak volt. Ez a' Nemzet egy új Országos alkotmányt készített és állított. — Az hirtelen öszverogyott **)!!!

Az általjárás itt eléggé eleven. Török országból vastag gyapjút, az Orosz Birodalomból gabonát, sert, és pálinkát hoznak. Az a' só, mellyet az utóbbiak Gallíziából, és azon portékáknek egy részek, mellyeket öök Cseh Országból kapnak, ha-

*) Sobiesky János.

**) *Altisque urbibus stetera causae, cur perirent funditus.*

sonlóan Okopi felé veszik utjokat. Azok a' nagy szekerek, mellyeken az említett portékákat ide hozzák, ugy tetszenek az idevaló környékbéli apró talyigákhoz képest, mint valami mozgó Kolosszusok. Ezek éppen ugy vannak készítve, és a' lovak beléjek fogva, mint a' Triesti országúton a' teherhordó nagy szekerek, a' hová terjedő kereskedésnek, a' Cseh országi termékek vagy készítmények hasonlóképen egy nagy részét teszik.

Az idevaló Egésségre ügyelő Hivatal, a' Lembergi Fő Kommandónak alája nagyon rendelve. Az, minden további kérdés nélkül élhet az idevaló katonáknak szolgálatjokkal, kémeket küldhet ki, és a' határokat vigyázatnak okáért bészárhatja. Ezt neki II. Jó'sef engedte meg, ki is minden Elöljáróságnak, annak rendeltetéséhez képest, igyekezett munkásságra való-hatalmat adni. Ennek a' kérdésnek (problema) megfejtése határozza meg, minden Igazgatóságnak hathatóságát, és czélos igyekezetének, 's béléltésainak legbizonyosabb jeleit mutatja ki. Itt minden a' parancsoló, és csupán csak elfogadó Erők között fennálló helyes erányosságtól és attól függ, hogy az ember az Ország-Kormányozásának természeti határjait szemei elől soha el ne veszejtse.

Az idevaló Vám-Inspektor is hasonló nemű elmélkedésekre adott nekünk alkalmatosságot. Ő tudnillik arról panaszkodott minékünk, hogy az olyan forma Intézeteknek Tisztviselőik eránt, nagyon kevés illendőséggel és becsülettel viselkednek. Ezt az okozhatja, hogy ők sok embereknek vagyonaikhoz és jószágaikhoz hozzájok nyulni kénytelenek. Osztan

talán az ő foglalatosságaik, másféléknél hamarabb arra kedvetlenségre 's egyoldalúságra vezetők, a' mellyeknek többnyire minden hívatalt viselők ki vagynak tetteve. Nem könnyű dolog az olyan sok formákban öltözködni, a' nélkül, hogy maga magát el ne veszejtse, és a' maga saját személlyének feláldozásáért magát azzal vigasztalhassa, hogy jó célból lett cselekedetéről igaz lelkiesmérete tanúbizonyságot téssen.

Nem messze vagyon ide Suanecz mező-város. A' Podhorcze csaknem kétegyenlő hasonrészekre hasítja azt, mellynek egyike a' mienk, a' másik pedig az Oroszoké. Amazon egy gyalog katona őrt áll fegyver nélkül. Ezen pedig több fegyveres Kozákok állanak. Egy közzülök által jött valami csekélységet vásárolni. Figyelmünket formája, de leginkább Chmielnicki nevezetje által vonta magára. Így neveztetett hajdan az a' zseni, a' ki az Ukrainiparasztokat legelőször rendbeszedvén rettentő seregeket állított belőlök, azután pedig független Köztársaságot. En is vitéz ember leszek, mond ő, hallván ama Hősnek általunk lerajzoltatását. O vajha minden nagy nevezet, hasonló érzésekre gyúlasztaná azokat, kik azt viselik!

Tizennegyedik Levél.

Haminiecz.

Okopiból a' Podhorczen által evezünk Orosz Suaneczbe. A' határnál, egy fél óránál is tovább tartóztattak bennünket, és tovább folytatott utazásunk is ugyan annyi időbe került. E' mi útunk azon mezőkön mentt keresztül a' mellyeket a' Tatarok olly gyakran elpusztítottak, és most gazdag vetések és kövér legelők bujálkodnak azokon. Mennél közelebb jut az ember a' városhoz, annál alább esik a' földnek talajja. Utoljára meredek lejtővé válik, és a' külső kapuig folyton fojvást tart. Ettől, egy fedett úton egy másodikhoz jutottunk, és nem sokára még egy harmadikhoz, melly a' fő őrhelyre vezet. Mindenütt megkérdeztek és megvizsgáltak minket, az utolsó mellett pedig, számos és szolgálatra kész 'Sidók fogtak körül, kik-től alig lehetett szabadulni.

Minthogy itt rendes vendégfogadók nincsenek, tehát egy bérbe fogadott házban szállottunk meg. A' háznak ura egy Lengyel, ánglus módon volt öltözködve és igen kedveltette magát. Semmit nem késedelmeskedett ritkaságainak mutogatásaikkal is, előhozván tudnillik egy Kievi hegedűjét, és Konstantinápolyi óráját. Nagy gyönyörűséggel szemléltük az elsőben a' Középerdőségi *) (Mittewalder) szorgalmatos lakosoknak készítményeket, mellyeket méjien bé, az Orosz Birodalomba is bévisznek és eladnak. A' második a' Fekete erdőből (der schwarze Wald) való volt, mellynek lakosai, szorgalmoknak készítményeit, túl az Oceánon is elhordják. E' csendes kereskedésnek több kelleme van, mint ama lármásnak, mellynek ugyan hirtelenes jó állapot, de gyakran megromlás és véres hadak a' következései.

A' háznak fő szobája orosz szokás szerint, a' Ministereknek és Generáloknak képeikkel bé voltak aggatva. A' hol a' tekintet és befojás csak az Igazgatónak választásától függenek, ott a' köz lélek magát alig nyilatkoztathatja ki másképen. A' mi kísérőnk jelentette, hogy a' Potemkin' képe, II. Jósefnek egy híres utazására, és a' Suvarové arra táborozásra emlékeztetnének, a' mellyben Ausztriának seregei, hervadhatatlan borostyán koszorúkat szerzének. Mi ellenben az Orlof és Romanzov' mejképek előtt a' Tsesmei győzedelmet, és a' Kutschuk Kainard-

*) Tirolban.

jei *) békességet említettük. Mi örömet megkéméltük volna magunkat ettől a' felelettől; hanem a' Magyar — a' mint jól tudja az Úr — nem örömet marad adós az emberségért.

Legelább is azon völgybe mentünk, mellyet Witt kertnek neveznek. Ennek falai csudálatos formában terjednek el, majd egymás mellett, majd egymás ellenében; néhol szép zöld pásit, másutt szürke kőszál fedezi. Utoljára mintegy amphitheatrumban állanak a' gyümöltsel rakott fák, virágos táblák és egy csinos épület. Ez utóbb, I. Sándor által épült ispitály, mellyben 25 betegekre igen jó gondot viselnek. Egy részében annak a' bomlottak laknak. Néha kinyitják nekik a' sétáló-helyeket, mellyekkel környül vagy vétéve, és a' mellyek a' patakok 's plánták között sokképen tekergődznek. Ah! ezen szerencsétleneknek szemeik, melly sok kellemetességek élől el vannak zároltatva, komoran és buslakodva vándorlanak az ingerlő szépségű tünemények között!

Ez a' város felette igen tiszta, és még most is nagy tűzzel dolgoznak ennek csínosságán és szépítésén. A' fő piacnak már rendes formája vagy. A' romladozó vagy rendetlenül épült házakat eltörlik, és az útszákat kövekkel szépen kirakják. Az állorczás bálók' számokra is minél előbb egy palotát építenek, de a' melly, a' város kitsinységéhez képest szükségtelennek tetszik lenni. Már mi most olyan idősza-

*) Ezt a' Románzov' hadi-tudományának, amazz az Orlof szerencséjének tulajdonítják.

kaszban élünk, a' mellyben a' közönséges mulattságok *) szükségesekké lettek.

Az éjjeli kivilágosítás és a' tüzre-vigyázat igen jelesek. Az éjjeli örök, minden fél óra után kikiáltják hány óra, és napszállat utántól fogva, viradtig mindig (patruilliroznak) katona örök járnak fel 's alá.

Az idevaló lakosokat 6—7000 emberekre teszik. Ezek Oroszok, Görögök, 'Siddók, és Lengyelek. Az utóbbak legszámosabbak. Rendszerint 4000 gyalog katona őrizet fekszik itt. Minthogy ezek innen nem régiben elmentek, tehát, ő helyekbe a' Statzky-k **) tesznek szolgálatot. Ma reggel örparádé volt, mellyben az öreg vitézek azt a' készséget és gyakorlottságot mutatták ki, a' mellyek az orosz katonát, valamint annak vak engedelmessége és a' halálnak bátor megútálása is, híressé teszik. Egy zseni fő vezér alatt győzhetetlenek volnának.

Itt két polgári és egy katonai Kormányozók vannak, a' kikeránt nagy tiszteletet mutatnak. Az utólsónak nagyobb rangja, és szélesebb kihatási megyéje van, mint a' két elsőbbeknek. A' Politzia-Miniszternek hívatála is fontos. Ő vigyáz fel szorossan a' Közönségnek minden szakszáira, és a' Kormányozót is elfogatja, ha a' várostól fél mértföldnyire eltávozik Császári engedelem-levél nélkül.

Az itteni kanczellariában sokan írnak, és mind forma ruhában vannak. A' dolgo-

*) Panem et Circenses.

**) Régi katonákból álló sereg.

zó szobában a' Kormányozónak írószobája mellett, örkatonák állanak fegyveresen 's bajonétokkal.

A' polgári törvényszék palotáját is megmutatták nekünk. Az Elölülőnek háta megett függ a' Császár' mejjképe, mellynek minden törvényszékeknél úgy kell lenni. A' Bíróknak asztalokon egy kis pyramis áll, I. Péternek néhány parancsolatjaival (Ukas). Azokban ilyen formák vannak: „Ne úgy ítéljetez mint azok, a' kik egyszer egy csizmadiát egy lakatos helyett halálra kárhoztattak.” Már az is megtörtént, hogy az Elöljáróságnak minden tagjait le tették. A' ki fél esztendeig hivatalát elhagyja, többé vissza nem fogadják. Az ilyen intések az ostor cserdüléshez hasonlítanak. A' nemes lovak boszszonkodnak azért, a' lomhák pedig nem hajtanak reá. Amaz oszlopnak hegyiben áll a' Császári sas. Az, valahányszor valamelly felekezet szitkokat bocsájt ki száján, onnan levéttetik, és annak minden részeiért bizonyos taksa tétetik le, 's úgy teszik a' sast helyére vissza.

Káminieczben két földieink laknak, az egyik a' Kormányozó architektusa, a' másik egy patikának tulajdonosa, mellynek czikkelyeit ő jobbára Lipsiából kapja. Budai és Miskólczi borokra is találkoztunk. Azokat Krakkón által szállítják ide, de csak magok' szükségére; mert azok a' városok a' mellyekben el is lehetne adni 's veleek kereskedni, távol esnek ide, és az éjszaki Orosz Birodalom könnyebben hozzájuk jut Stettinen és Danczigon keresztül a' mi borainkhoz.

Káminiecznek van egy várkastélja, és mindenkor jeles határ erősségül szol-

gálhat a' Törökök ellen. Az igaz hogy az, a' IV-ik Mahomed fegyverei előtt elesett. Hanem a' minden Oroszok Önnuralkodó, jok, Podóliának védelem-bástyáit, nyomosabban védelmezné, mint sem egy, a' nép' lármái között választódott Király *) és a' Török Porta még 130 esztendőkkel ez előtt, nem szunnyadozott mostani aluszékonyságában. Azon hajdani időkre még most is emlékeztet egy Török Metszet, mellyekben Kaminieczet három Szultánok bírták egymásután. Azt már most templommá változtatták, és annak csinos Minaretjén egy kő Madonna nyugszik. Kívülről egészen láthatatlan grádicsok visznek fel tekergősen a' fedelezetjéig, hová mi-helyt az ember fel ér, azt gondolhatná, hogy a' szabad levegőben lebeg, **)

Minden oldalról a' sok ház-fedeleket és pajtákat láttuk magunk alatt. A' fojót-vizeket és kösziklákat a' városhoz közel egészen ki láttuk, és a' mezőket és kaszállókat, mellyek a' környéket köröskörül elborítják, és az erdőket, mellyek azok között mint valamelly setét szigetek a' zöld tengerből felemelkednek. Innet, felkiálta a' mi kísérőnk nagy hathatós-sággal (pathos) terjed ki az Orosz roppant Birodalom, egész az Alaskai öbölíg, a'

*) Visniovieczky Mihály Lengyel Király alatt esett Kaminiecz a' Törökök' kezébe.

**) A' Minaret egy keskeny cilindert formál, (és nem egyéb hanem olyan torony, mellyről hajdan a' Törökök itt laktokban a' népet imádkozni hívták) és a' réz fedél, melly rajta vagyon minden oldalokról felemelkedik a' maga peripheriája felett, úgy hogy a' Basist nem lehet látni.

Számói pusztáig és a' Cook Berings-útig.
 *) Melly iszonyú nagy népessége, melly erős és tanítható emberi fajtája, melly sokfélék a' természetnek javai? És hatalmas béfojása nem mutatja é magát mindenütt? Nem úgy tetszett fel a' politikos Horizonon, mint egy rettenetes tűnemény? (meteoron) — De inkább, mondám én — az utolsó uralkodóknak okos törekedéseik, mint sem a' Birodalomnak belső minéműsége és szerkeztetése által. Negyven millió emberek, olly messze szanaszét, távol és egyenetlenül elszóródva, olly kevéssé pallérozódva, a' nyelvek' külömbféleségek által egymástól elszakadozva: nem lehetnek bizonyos fundamentomai valamelly nevezetes és állandó, külföldön tejendő hódításoknak. A' Katalin hódításai, a' Neva mellett fekvő pompás épületek, az oda hívott tudósoknak hírek, és talán író-tollaik is: mind ezek erről a' Birodalomról szörnnyített nagyításokat szülhettek. Midőn az Ujság-levelek az Odeszszai építményekről emlékeztek, sokan azt hitték, hogy Álbia és Theodosia ismét felépültek, sokan pedig az Oroszokat olyanoknak képzelik, mint Lieflandíának pallérozott hadi tisztjeit. Még eddig sincsenek a' Czár Birodalmában elegendő falusi iskolák, megvilágosodott lelki tanítók, elegendő tisztességes kereset' és pallérodzódás' módjai és eszközei, erős talpra állíttatott közép rendű nép, sem Nemzeti-Képviselőség, az az, nincsenek a' belső erőnek igazi erős oszlopjai 's támaszai! Ezek fekete árnyéket vetnek a' Pultavai

*) Horrenda late nomen ultimas extendit in oras.

győzedelmesnek újjításaira. Hanem ő legalább utat törtt, és mennyin fejlű multák már ötet? Emlékeztetének engemet arra, hogy az ilyen tárgyakról, nagyobb vigyázattal szóllanék, mivel az Igazgatószéknek mind azokat bé mondhatnák. Az ilyen sinórmértékekre valóságos szüksége van, és soha azokban meg nem csalatkozik? És micsoda hasznokat vészi azoknak? Erre kérdésre nékem senki meg nem felelt.

Tizenötödik Levél.

Koloméja.

Kaminieczből Okopin és Midniczén keresztül Czernoviczbe utaztunk. Gallicziának ezen kis részében találatnak legfőbb produktumai, de nem az a' termékenység, melly által magát külömben, kimutatja. A' búza igen apró kalászosokban érlelődik meg; a' dohánynak, gyümölcsnek és zöldségeknek nyomorúlt formájok vagyon. Legjobban megtermi ez a' tartomány a' hajdínát, mellynek virágjai kellemetes vereslő színekkel vonnyák bé a' halmokat. A' parasztnak lakhelyeik rondák és alacsonyok, és nagy fa-vesztegetést mutatnak. Midnicze mező város, mellynek faházai és jó bűdöskő kútja vagyon. A' piacon mintha temetkezést tartottak volna úgy tetszett. Nyüzsgött rajta a' fekete zubbonos (Talar) 'Sidóság égő gyertyákkal. Illyen vándorokra sok he-

lyeken sőt még Lengyel országnak fővárosaiban is lehet találkozni. Hihető, hogy az ő 'Sidó lakosaik, úgy mint a' mieink is, azon szökevényektől származnak, kiket az ő üldözőiknek dühösségek Európának déli részeiből ki üzött. Ezek olyan spekulátziókra adják magokat, a' mellyektől az egész Közönség függve vagyon. A' mi szorgalmunk és törvényalkatásunk ezeket az országok' ostorait *) egyrészt megzabolázták, de a' Talmudnak vallóit az ő balvélekedéseiktől, Szeparatismussoktól és dolog-kerülésektől vissza nem vonták. Csudálkozhatunk ilyen hibáikon, holott a' 'Sidóknak száz esztendőktől fogva sem Hazájok, sem taníttatások nem voltak, a' pénzkorságnak ugyan annyiszor eszközei mint áldozatjai lévén **) majd kitörlések, majd Ediktumok által bélyegeket süttetvén reájok, maradandóságaik felől mindenkor bizonytalanságban voltak. Oktalanság volna, minden előre való készület nélkül, most nékik egyszerre polgári jussokat adni, és kegyetlenség töllök minden tulajdon vagyonai-

*) Sem a' vámokat, sem a' harminczadokat ki nem árendálhadják, Dalmátziának, Croátziának és Slavoniának Bánya városaikból kirekesztődtek. A' Hegyallyán borral nem kereskedhetnek, és semmi hivatalt nem viselhetnek.

**) A' 'Sidóknak gazdagságaik a' közép időkben, csak nem minden Magyar tartományokban onnan erednek; hogy a' gyógyithatatlan Finánczia-Operátziókban ők voltak az egyes-egyedül való pénzhez értők és árendások, a' melly Operátziókat akkor a' pénzveretésben és pénz-beváltásban üztek. A' legnagyobb kegyetlenséggel vették el azután töllök mind azt, valamit nyertek 's rakásra kapartak volt.

kat, és lelkiismeretbeli szabadságaikat elvonni. Az utóbbnak sérelme nélkül őket, az elsőbbekre érdemesekké tenni, ettől függ az ő velek való helyes bánás' módja.

Gallicziának fentt említett mezővárosában több oda való mesterség műveket árúltak, tudnillik, jó és durva posztót, bőrt, fa-eszközöket, és sokféle vásznakat. Ezen czikkelyek, a' Viniki és Dombrovi-
czei fábrikák *) és a' San és Visztulán a' hajó építés, igen szép reménységet nyujtanak ennek a' tartománynak jövőendőbeli virágzásához.

Uscienél által evezünk a' Dniesteren, mellynek sebes futását a' szél még erősebbé tette. Egynéhány lovag öröknek.**) segíttségek nélkül, a' tulsó partra által nem evezhettünk volna. Ezek valamelly tiltott portékának (contrebande) elvétele-re siettek, mellynek egy részét nekik ígérték. Az önnhaszon keresés, és az ilyen öröknek szükséges voltok, mind a' kettő szánakozásra méltók.

A' vízen által kelvén Bukovinába jutottunk. Ebben a' tartománykában, melyet 1777-ben a' Porta által engedvén, azután Gallicziához csatolódott, vannak 3 városok, 4 mező-városok, 265 faluk, és több mint 200,000 lakosok. A' földművelésnek és baromtartásnak nevezetesebb czikkelyei, vfasz, méz, ser, és pálinka, gyapjú és bőrök, a' Suscavai daróczok és a' Viszniczei kordoványok tészik kereskedését. Beszterczéből aranyat, Kirlibabá-

*) Az elsőbb helyben van egy nagy tubák fábrikája, a' másodikban egy fátyol fábrikája.

**) Fegyveres vámszedő szolgák (Douaniers).

ból ónat kapnak, és vannak a' mint már fellyebb mondtam, majd mindenféle ércz nemei.

Czernovicz nem messze fekszik a' Pruth vize partjától, melly azt sokszor pusztítja és fenyegeti. Igyekeznek azt tehát más féle vezetni, mivel itt a' nélkül is nem méjjen kell ásní, hogy vízretaláljanak. A' város maga csak egy útszából áll és egy halmon fekszik, mellyet nyomorúltt kunyhók vesznek körül. Midőn még a' Török birtokában volt Czernovicz, csak az utóbakból állott. Legelőször II-ik Jó'sef kezdé új fényre hozni több közönséges épületeket 's kaszárnyákat építtetvén benne, mellyekben a' Rohyatini *) vitézek laknak.

Czernoviczben 6000 lakosok vannak, és azok között Németek, Moldvaiak, 'Sídók, Örmények, és Rusznyákok találhatnak. Ezen Nemzeteken kívül vannak Bukovinában Magyar lakosok is; **) kiknek állapotjuk mindazáltal megmutatja, hogy a' mi Hazánk ő benne keveset vesztett. Az illyen esetek azokhoz tartoznak, a' mellyek az idegen kolónistáknak béhozatalaik ellen bizonyítanak. A' hol szabadság, és életmódja vagynak, ott a' népesedésnek természeti nevedése, a' mesterségest tellyességgel szükségtelenné teszi. Mikor ellenben az élelemény' és kereset' módjainak szabadságaikat csak most akarjuk még legelőször megfundálni, és

*) Tudnillik az Őriző-Regementek, a' kik az utolsó Török háborúban a' Rohyatini sánczokban, sokkal nagyobb számú ellenség ellen magokat vitézül védelmezték nagy bátorsággal.

**) Istenségös és Hadikfalva nevű falukban.

egy egész országot a' vadságból kiragadni; akkor igen hozzá lehet az említett segedelem eszközhöz nyúlni. Akkor ahoz a' nagy dologhoz igen okosan és vígyázva kell hozzá látni, és itt minden attól függ, hogy olyan embereket találjunk, mint a' tenger *) és 400 esztendőkkel azután a' Filep' kegyetlensége Belgiumból kiűzött. **)

Czernoviczból egy országút visz Suscavába, a' mellyet már fellyebb az Úrnak leírtam. A' második a' mostani kerületi városba Tarnopolba visz, és a' harmadik a' hajdan híres Halitzba. Az utólson mentünk mi Snyatinig, és azután Vas-koucza. Mivel akkor vasárnap volt, számos mulatozó mezei embereket láttunk. Némellyek a' földön heverészve kártyáztak, mások ittak, a' többiek táncoltak. Hoszszú sorokba állottak egymáshoz közelítettek, meg ismét eltávoztak. Azután karikába állottak, 's jobbra 's balra mozgottak. Hirtelen párosával elszakadoztak kik között egy pár mindégforgott, a' többi pedig csendesen nézte. A' tánczosok között egy Uhlánus szemünkbe tűnt, könnyűsége és szép viselete által, de a' kit a' többiek fel sem vettek. Mit árt az, az én mesterségemnek, monda ő, midőn mi azért őtet sajnáltuk. Így gondolkoznak az igazi virtuosusok.

Ebben a' környékben éppen olyan rossz a' mezei ember öltözetje, mint annak termete. Legalább sem olly vakító köntöseik, sem olly szép termetek nincs,

*) 1253-ik Esztendőben.

**) Az V-ik Háróly után való.

mint a' Czernoviczi Oláhoknak. Az ilyen különbségek nem váratlanok, az ilyen vegyes lakosokkal telyes tartományban. Az utóbb és a' szomszédoknak állapotjok akadályoztatják Bukovinának pallérozódását.

Czernovicztól nem messze mentünk által a' sebes Czeremoson, mellynek tulsó partján Pokuczia kezdődik, és minden oldalról szép zöld mezőség terjed el. Ezen a' ménések legelnek, a' mellyeket a' Vaskouczi Ménes-Tiszttség, a' katonaság számára, és a' gallicziai lótartás javítására, állított fel. Ugyan az a' Tiszttség vásároltat a' lovasság számára az Orosz Birodalomban és Moldaviában lovakat, a' hol azok még eddig oltsóbbak voltak mint mi nálunk. Mindazáltal a' hazai lótenyésztetés javára való nézve, nem tekintették volna azt, hogy ha még más különös környülállások is nem úgy hozták volna magokkal. Az ilyen esetekben minden attól függ, hogy az ember a' szükségesnél tovább ne mennyen.

Az a' summa, mellyet 1774-től fogva, az elmúltt esztendeig, az említett bévásárlás manipulátziójára elköltt, ugy mondják, hogy nyolczadfél millió forintoknál többre megy. A' Vaskouczi-Hívatalnak Fő Tisztje Cs. Kir. Oberster Báró Cavallar. *) Ő már 90,000 lovaknál is többet szolgáltatott, és sokszor a' Don vize mellett Asztrakánig és Saporegiáig utazott.

Az onnan való lovak, minthogy sebesen hajtják őket csak nem. döglötten

*) Azolta Generálissá és a' Leopold Rendjének vezérezévé lett.

érkeznek meg, hanem hamar felelevenednek, és igen jó szolgálatot tesznek. Mikor a' ménesből kifogják őket igen dühösök, és a' megszelídítőik olly bátrak, hogy a' Római Amphitheátrumba is oda illenének.

A' Vaskouczi uradalom egy Bojáré, a' kitől azt, az idevaló Ménés-Tiztség árendába bírja. II-ik Jósefnek (a' ki ezt az Intézetet fundálta) javallották, hogy azt venné meg, hanem — a' mint tudva vagy — hajlandóbb volt ő az uradalmaknak eladásokra mint megvételekre. Az első a' privátusoknak indusztriájakat felelevenítette, és a' Státusnak költségeit és alattomos' fogyatkozásait elfordította volna. Mindazáltal jó lett volna megvizsgálni ezt a' költséget, minő erányúságban volt a' közönséges jövedelemmel. Legalább az utóbbak, a' dolgoknak árakkal nem egyaránt lépegetnek előre, és az előre el nem látott esetekben, olly hathatós segédelmet nem nyújtanak, mint a' Státus jószágai.

Cavallar Báró vendégszerető indulattal, és szívésséggel fogadott minket. Ő egy szép épületben legelő mezők és kaszálók között lakik, a' mellyeket erdők és hegyek határoznak. Ebben a' különszakadásban már 25 egész esztendőktől fogva él. Az ő néki komolyságot, hasznos munkássága felől megnyugtató csendes jó lelkiismeretet, és vidámságot adott, mellyeknek egybeszerkeztetésekben áll, a' vénségnek legszebb és legékeesebb koronája.

Ez a' városka, mellyből én az Úrnak írok, csak néhány órányira fekszik Vaskoucztól és meglehetősen elevenségű, részint a' Stanislavovi országút, részint a'

közeles sófőzések miatt. Az utóbbak azon számos sófőzésekhez tartoznak a' mellyek a' Kutov hegytől fogva Rosniatovig és Dolináig, a' Szántól fogva Moldaviának határjaig szüntelen munkában vágynak. Ezek, úgy mint a' Bochniai és Vielicskai sóbányák, a' Státusnak tulajdonai, és az azokból való jövedelem, annak erszényébe fojik. Ezen az alapon nyugszanak nálunk, a' sóbányák' jövedelmeiről, mint Királyi javakról szóló törvényeink. Azon törvényekben nem felejtették el azt, melly nagy béfojása légyen ennek a' cikkely' (sónak) árának, a' termékeknek és készítményeknek legfontosabb ágaikba.

A' Koloman' *) emlékezete, a' ki ezt a' várost fundálta, és a' Potoczkyé **) a' ki ennek Kapitánnya volt, az ő kegyetlen történetei, és békés találmányai ***) nem kevésbé teszék ezt emlékezetessé. Az utóbbak közzül az egyik igen tetszik a' csinos világnak, és annak nevezete is feltalálótól vagyon. Nem a' mesterség' biráinak indulatjaiktól, hanem az érdemnek ****) szelíd emberségétől is függ az, hogy ez olly ritkán esik meg.

*) Úgy vélekednek hogy Kolomeja nevezet ettől a' munkás Királytól származna.

**) Állított ő 1699-ben Stanislavovban egy iskolát, és abbau három Kanonokokat mint tanítókat.

***). Az oda való lakosok a' tánczoknak feltalálásaikkal foglalatatoskodnak, a' mint mondják. A' híres Colomeika is egy azok közzül,

****) Inglorius dummodo utilis.

Tizenhatodik Levél.

Körös mező.

Colomejából Nadworna felé vettük útunkat. Ebben a' helyben van egy Fő Tiszttség, egy plánta iskola, a' Csödör ménesnek egy szakasza, és egy vár kastélynak omladékai. Még most is megesmertszik, hogy az négyszegletű volt, négy tornyokkal. A' tömlöcz legjobb állapotban maradt meg, ebben egy úton álló tolvaj várta, lenyakasztatását. Ennek ábrázat vonásait, mint már szokás, ördögi formájúaknak rajzolták le mi előttünk: de ez csak tréfa, mert nem volt azért ördög. Akárhonnan vette legyen lez a' szokás eredetét: az bizonyos, hogy mindenkor ártalmas. — Mert azoknak sorsaik, kiket a' természet' allyas sepreinek tartanak, sem meg nem illethetnek, sem meg nem inthetnek bennünket.

Minthogy ezen környékbeli parasz-
toknak földjeik kevésből áll, tehát új
lakosokat itten nem szabad letelepíteni.
Az ilyen rendelkezések sürgősségűnek vol-
nának, ha a' földet termékennyé tevő
erőnek szaporodása, az emberek számá-
nak szaporodásával egyaránt előbbre siet-
nének, ha minden ember, dolgot és a'
mellett becsületes élelmet is találhatna.
Az utóbban, az igaz- és köz-lelkűségen,
nem a' számos népességen nyugszik egy
egy Nemzetnek boldogsága. A' népesség-
nek szaporodása csak ott lehet fő cél, a'
hol igen sok új katonák, és olcsó napszá-
mosok kellenek. IV-ik Henrik nem azt
kívánta, hogy minden arasznyi földre egy
szántó eke, hanem hogy minden főző fa-
zekba egy tyúk jusson, és a' sűrű népes-
séggel megrakott tartománynak bájos
tekintete, könnyen megcsalhat bennün-
ket annak állapotja' valóságában. Bizo-
nyos, hogy a' föld-kerekségén még ele-
gendő tágasság és üresség vagyon millio-
mok' számokra, hanem a' környülmények
és a' mi legbölcsebb rendelkezéseink, igen
keskeny határok közzé szorítják azt. Mi
következik ebből? Semmi se, hanem csak
az, hogy alattvalóinknak jólléttekről gon-
doskodjunk, szaporodásaikat pedig ma-
gokra hagyjuk.

Nadvornáról 8—9 órák alatt Körösme-
zőre *) könnyen el lehet menni. Ezen a'
nehéz úton **) bőröket, juhokat, páln-
kát, fagygyút és gabonát hordanak. Ha
ezt az utat helyre hoznák, vagy megiga-

*) Máramarosban.

**) Ezen csak fékes-vezetékű lovakon lehet járni.

zítának, könnyebb lenne Máramarosba élelményt takarítani, és Gallicziából tűzkövet *) hordani, 's jó féle dohányt, melly a' Prúth vize mentiben nagy bővességgel terem. Az utóbbat most Duklán és Pesten keresztül viszik Ausztriába. Kevésbe kerülne oda vitele, ha Körös mezőn által a' Tiszán Tokajba vagy Szolnokra szállítának. Ez a' munka továbbá, Lemberget is közelebb vinné az említett fojóvízhez **) és abban az esetben használna is, ha a' Bisztriczből Kimpolungon által vivő út az ellenség elfoglalná. Mert most ezen közösülésen kívül Bukovinával nincs nekünk más, hanem csak az a' hosszas, melly Munkácson és Stry-n viszen által.

A' Körösmezői paszszus tulajdonképen Delyatinnál kezdődik el. Ezen hely mellett Lubisna nevű patak fojdogál, és sok károkat teszen; és kevéssel azután a' Prúth vize tűnik elő, a' melly itt, malmokat hajt, és szál fákat bírhatna. Továbbat elő felé a' föld porhanyó, a' ligetek sűrűbbek és már Dóránál tökéletes vadonság vagyon. Mi ott egy 'Sidónak kunyhójában háltunk, holott sok tisztátalanság és semmi enni való sem volt; és midőn onnan elindultunk, igen kezdett az esső szakadni. Hanem ismét megvilágosodott, és a' fellegek kezdének az

*) A' Nadvornai vidékből.

**) A' Bisztricz Nadvorna mellett foj, és a' Dnieszterbe szakad. Ezt hát csak az utóbbal, és így a' Büggel is össze kötven, az említett czél el volna érve, minthogy a' Tisza, Körösmezőtől nem messze ered.

éjszaki szelek előtt szét oszlani. Az Urak igen jól imádkoztak, mond a' kocsisunk. Az ilyen kinyilatkoztatásokat, de nem az azokat sugalló érzéseket, lehet fondor-
gatni.

A' Prúthon keresztül hajtván, tuskék, bokrok között egy meredek lejtőre kapaszkodtunk. A' lovaink csetlettek botlottak szüntelen, de el nem ijedtek. Meszse előre nyújtott nyakkal keresték a' jobb ösvényt, néha pedig első lábaikkal találták meg azt. Az a' csalhatatlan ösztön, melly őket ilyenkor vezérli, azon sok tünetmények közzé tartozik, a' melyek felől azt gondolja az ember, hogy azoknak neveket adván érti, és magának kimagyarázta. Arról a' magas helyről egy völgybe ereszkedtünk, abból ismét egy halomra, azután kösziklákon és dudvákön keresztül a' Prúthoz: még egynéhányszor ismét keresztül mentünk azon, és végre a' Jamna nevű meredek térségre jutottunk, melly közben közben hegyekkel vegyes, egy széles fojóvíz és számos patakok, a' zöldellő élő fák mellett leomladozottak, a' termékeny mezők mellett kietlen puszták, sűrű setétséggű homályok és tiszta fények, a' fojóvizek' zugásaik's csermelyek' csergéseik és a' szeleknek fujdogáló szellemeik, mind ezek a' tünetmények egyszerre lepik meg a' vizsgálódót. Mit akart itt a' természet? ijesztteni? vagy gyönyörködtetni? vagy csak sokféleségében magát mutogatni? Illyen gondolatokkal fárasztja itt az ember elméjét, és a' mellett a' képzelődésnek vagy fantáziának egeibe emelkedik fel, és az érzemény' tengerének habjai között hanyattatik.

E' vidéknek paraszt lakosai szanaszét laknak. Ezek minket igen szívesen köszöntének. Egy, 102 esztendő s öreg, kinek ajtaja előtt esett elmenetelünk, csipke bójákat nyújtott nekünk, mivel azok, a' mint ő mondá, az ő életét már egynéhányszor megszabadíták. Ezen parasztok leginkább lovakat és szarvas-marhákat nevelnek, sok káposztát és kompért is termesztének. Öltözetjeiket és posztóikat magok készítik. Ezek gyakran képerre is elmennek aratni, és részért csépelni, a' Delyatini sófőző-üstök alá pedig fát vágni. Sóval és gabonával költsön-cserét is üznek. Dél tájban Mikuliczinbe érkezünk. Onnantól fogva a' mezőség jó darab távolságnyra, gyönyörűséges. Vannak itt szép kaszálók és kies tavak, 's gyönyörködhetnek a' szemek, a' földnek hol lelapulásában, hol pedig felemelkedésében. Azután osztán vad, kietlen, sőt néhol borzasztó is. Vékony tö levelű fák borítják szűken a' kopasz hegyeknek homlokaikat, és szanaszét szóródott girbegurba nyírfák állanak busongva az elsillyedt szakadásokban, vagy a' formátlan kősziklák' hasadékiban. A' hol ezek a' Prúth vize' fojásának eleibe állanak, ott ez a' víz nagy zuhogással zuborog: a' hol pedig ezek csak mellette 's a' partjain állanak ennek a' víznek, ott ez, az ő szomorú ábrázatjokat mint egy tükör szépen megmutatja.

Mi ugyan a' völgyben elmaradhattunk volna, hanem vezetők' tanátsára a' Polonynán által keltünk. Balra feneketlen mélységek, jobbra borzasztó meredekségu kőszalak állanak. — Továbbat előre, szörnyeteg Pyramisokká változnak, melyeknek teteik szüntelen lerohanással fenye-

getődznek. Azután elenyésznek, és a' vándor méjségek, szakadások, tövestől ledőlött fák közt vándorol, köröskörül minden sivatag és csendes. Itt különös indulat volt szívünkben. A' veszedelmek felháborítják a' lelket; ott pedig a' hol legkissebb életet sem talál jég hidegség járja azt keresztül.

További útunk ismét egy völgybe vezetett minket. Abban sokat szenvedtünk, de sokat is gyönyörködtünk. Hol a' lenyugodni készülő napnak arany sugárai hatottak keresztül a' csendesen ingadozó fának ágain, hol pedig a' Prúth vize' egy ágának tükör simaságú része tűnt szemünk elébe, míg az alatt egy más ágának ezüst hajjai egymás után lefojdogáltak hemperegve. A' hegyeknek formáik szüntelen változtak, és erőködve másztak fel az emberek és barmok azoknak oldalakon. Az illyeneket látván kételkedhetne az ember abban, hogy az Alpeseiken és Pyrenaeusokon hadi seregek mehettek volna által. Hanem az erő és alhatatosság fejül múltja az akadályokat. Már alkonyodott és hideg volt, midőn egy ház előtt megállottunk, a' melly Jabloniczához tartozik. Abban egy 'Sidó lakik, kinek mind tekintetéből, mind gondolkodása' modjából nemes illendőség és tisztesség sugároznak ki. Örültünk szíveségén, kiváltképen pedig azon, hogy Hazánk' földjére már már reá fogunk lépni. Talán nem hagyják helybe az illyen érzeményt, mert Galliczia is a' mienk. — De még a' testvérnek házából is a' magáéba kívánczik az ember. A' ki ama szoros határok közt boldog, felséges erőt érez

magában arra, hogy a' legtávolabbakra
is munkálódhasson, és jaj annak, a' ki
előtt a' Hazája mindennek felett nem be-
cses!

Tizenhetedik Levél.

Szigeth.

Körös - mező - városa csak másfél órányira fekszik Jabloniczától. Házai szép rendel vannak, erdők és hegyek kerítik gyönyörűen. Ezek a' körülmények, és meglehetősen magas fekvése nem engedik, hogy itt a' gyümölcs, vagy kerti vetemény tökéletesen megérlelődjének. Ugyan azon okokon így van a' dolog az egész Máramarosban. Azon fejül, mivel ez, annak a' szegletnek hegyi, a' hol a' mi Országunknak határa *) legkillyebb ugrik, vagy kiszegellik, és csak egy oldalról lehet alkalmatosan hozzá térni **) tehát az, bizonyos tekintetben Magyar

*) Az Éjszaki oldalon.

**) Csak a' Huszti posta - útról.

Országnak Thuléje. Nyugot felől Körösmezőtől Titsora nevű völgyben, három kis forrásokból ered a' fekete Tisza, és Usteriknél eggyesül a' fejjérrel, mellynek az ő eredete Sztohovecz nevű völgyben van. Az elsőbbnek hosszában elnyúló homájos fenyvesek, és a' világos bikfa erdők a' mellyeken az utolsó keresztül fojdogál, adtak az említett nevezetekre alkalmatosságot. Némelylek a' Tisza' *) nevezetét, azon tíz fojóvízeztől akarják lehúzni, a' mellyeket a' Tisza magába vesz. Az bizonyosabb, hogy ez a' víz a' Rómaiak sánczaik és Avarok' földbástyaik's a' Pipinus és Ebrich' **) táboraik mellett fojdogáltt el. Ennek szomszédságában lakott az a' nép, ***) mellyet a' mīÖseink eltörölvén boszszút állottak rajtok azért, hogy ők a' magok nevét Atelcusuban viselő nemzetet ****) gyalázattal illették, ennek partjain Zentánál esett az a' győzelem, melly a' mifőlakó-városunkban olyan inneplést érdemlett volna, mint a' Beroe mellett nyertt Bizánczban *****) vagy a' Pultava mellett nyertt győzelem Petersburgban *****) érdemlettek.

Azon hegyek, a' mellyek Körös-mező mellett olly sokféleképen mutatják magokat, a' Tátráknak (Karpáthoknak) ágazatjaik, a' mellyek a' Szepességből Zemplin, Bereg és Ugocsa Vármegyéken ke-

*) A' Tisza nevezetét a' tiz-ágból öszvetett szónak tartják.

**) Friauli Herczeg.

***) A' Tisza-Bolgárok.

****) A' Moesia-Bolgárok.

*****) A' Petschenegen innep.

*****) A' Svetziai innep.

resztül Máramaros Vármegyébe és onnan még tovább terjednek el. Nevezetes dolog az, hogy az utolsónak *) fojódvizei mind a' Tisza völgybe fojnak be. Közönségesen azt hiszik, hogy ez a' völgy, úgy mint a' Poprád, a' Tátra hegyeknek félbe szakadások. Hanem a' Tisza ebben bent ered, és Máramarosnak ki felé vivő útjai csak lelapulások és koránt sem félbe szakadásaik a' határ hegyeknek.

Körös-mezőtől Akna Rahóig lóháton jöttünk, onnan pedig egy szálon ide. Az elsőbb darab útban igen csekély volt a' Tisza, és mi annak, a' mejjék völgyek zsilípjének megeresztések által lejendő feldagadását 's aradását, még nem vártuk. Ezen mesterséges árasztás nélkül csak igen ritkán lehet el. Húsvétól júliusig legjobb rajta evezni, korábban veszedelmes.

Az említett Helyekben **) számos Tisztviselőkön kívül erdő-mesterek is vannak. Mert az erdő neveltetés és annak hasznávétele itt felette igen fontos dolog. Adnak az erdők szálfákat, dongákat, hajóépítő fákat, tőkéket, karókat, deszkákat és léczeket. Az erdő-szakaszokat eggyesség szerint szokták kivágni. Azon helyeket, a' melyekben a' szálfákat ki szokták készíteni és megterhelni a' Hivatal' nyelvén kikötőknek nevezik. Ezekből valóban nagy és messze terjedő munkálkodások indulnak ki. A' Visótól fogva a' Száváig, az Ausztriai szélektől fogva a' Török határ szélekig eszik a' Máramarosi sót. Építő-fája pe-

*) A' Betsavát kivéven talán,

**) Dombon és Visón is,

dig déli Magyar Ország nagy részének mulhatatlanul szükséges.

Körös-mezőtől fogva Bocskoig húzódnak a' hegyek a' Tisza mentiben, és igen közel's meredek hátaikkal érdeklik azt. Ezek' hosszában talál az utazó egy keskeny ösvényt, de a' melly ötet, mint a' hűségtelen barát, sokszor a' legveszedelmesebb helyeken hagyja el. Ezen az egész darab helyen igen sebes a' Tiszának folyamata. Hanem azután megcsendesedik, a' szélesebb árkot Huszt alatt elérvén. Így mérsékli sebességét a' jádszó-üregnek kiterjedése: így enyhíti az ellentállás tüzet az engedelmesség. Melly fontos valóság a' természet!

A' Tisza még emlék-oszlopok' (monumentumok) híjjával vagyon, olyanok nélkül millyeket Marsigli és Tráján az Iszternek szenteltek. Hanem Kietaihl és Schwartner Magyar Nílusnak nevezték azt, és II. Ferencz alatt abba víz-csatornába vezetődött az, mellyel Magyar Országának virágzása újj időszakaszt kezd.

Körös-mezőtől Bocskoig tartó darab földet már fellyebb le rajzoltam. Sok ideig komor köfalak között van az ember, a' mellyek a' Tiszát két oldalt beszorítják. Trebusánnál kiszélesedik, és kevéssel azután síkká lapúlnak partjai. Megint látszanak az emberek, szálfák és falu Helységek. Lassanként elő tűnnek a' Sós Kamarának roppant épületjei, a' Rhonaszeghi országút, és az a' térség a' mellyen Szigeth egy kies völgyben felemelkedik. Gyönyörű mezők, az Iza vizének a' Tiszába szakadása ékesítik ezt a' rajzolatot, melly annál ingerlőbb mennél váratlanabb.

A' fekete és fejer Tisza még Akna Ra-
ho előtt, egy barátságosan mosolygó rét-
ség mellett egyesülnek. A' Nádor Fő Her-
czeg meglátogatta azt, midőn nem régi-
ben Máramarost béúta, és a' mint mond-
ják Sobiesky is Bécsből vissza-térő útjá-
ban ott nyugodta ki magát.

Szigethnek sok szép házai vannak,
és egy tágas piacza, mellyet a' Vármegye
épületje és a' Kamara Adminisztráció
palotái ékesítenek. Az utóbbnak köszön-
heti Máramaros átaljában sok Helységei-
nek rendbe szedetéseket. Az itteni népes-
ség reá, megy 10,000 emberre, és Örmé-
nyekből, Zsidókból, Tóthokból, Néme-
tekből 's legtöbb Magyarokból áll. Ezen
Nemzetek laknak Máramarosnak több ré-
szeiben is, jóllehet különböző mennyiség-
gel és számmal. Vannak még Rusznyákok
és Oláhok is. Az utóbbak azoknak mara-
dékaik a' kik (a' mint már a' tizenkette-
dik levelemben említettem) Moldaviát
megnépesítették. Az elsőbbek hihető hogy
Corialovitsch Theodor *) alatt szakadtak
erre földre.

Meglátogattuk a' Kobolpojana vas-bá-
nyákat is. Az oda vivő út igen jó, kuko-
ricza és len földek közt és olyan erdősé-
gek mellett visz el, a' mellyekben sokfé-
le vadak teremnek. Az említett bányák
esztendőnként két három ezer mázsa va-
sat adogatnak, és 150 mindenféle nemze-
tű emberek dolgoznak azokban. Sokan köz-
zülök Gallíciából jöttek ide által, a' ka-
tona fogdosás elől. A' Máramarosi köz-

*) Lithváni Herczeg, kinek Nagy Lajos Márama-
rost, mint Herczegséget által engedte.

népnek is kevés kedve vagyon a' katonai élethez. Ennek az is lehet egy oka, hogy húsz esztendőktől fogva, nem voltak hozzájuk katonák beszállítva. Ez kevés terméseiknek szűk voltak miatt jól esik reájok nézve. Kobolpojanában van egy iskola hatvan gyermekekre, és a' hozzá tartozó völgyben egy egészséges ferdő. Közel hozzá egy házatskát is építettek a' társaságos mulattság kedvéért, mellynek négyszegleteinek egy egy oldala, hat öleket tehet. Kis épületben is sok jó barátok megférhetnek. *) Egy más utat is tettünk még Német Bocskóba. Ott fekszik ez, a' hol a' Sopurka a' Tiszába szakad, egy hasonló nevezetű faluval által ellenben, mellyben Rusznyákok laknak. Ezeknek nyerseségek elly hathatósan 's ártalmasan munkálkodott ama Helységnek Német új lakosaira, hogy az utóbbakat ismét rendbe kellett szedni. Ezeket hordók csinálásokra, hajószobák építésére, és sóbányák' ásására fordítják. Meglátogattuk a' Sugataghi sóbányát is, a' melly a' Rhónaszeghi és Szlatinai után leggazdagabbnak tartatik. Az utóbbnak hossza több 84 öleknél; hanem a' víz egy részét haszon vehetetlenné tette. A' Máramarosi sóbányákat átaljában a' szokott módon szokták dolgozni. A' sópadok tudnillik a' Kamara' falaitól törés által elválasztódnak, feldaraboltatnak és málhákban (bial bőr veder) a' nap-fényre felhúzzattatnak. Minket is egybe azok közül bé ültettek. A' bánya' ajtai bezáródtak és mi nem láttunk egyebet, hanem

*) Mundaegue parvo sub lare coenae
Sollicitam explicuere frontem.

eggyes égő mécseket messze távol magunk alatt. Most már gyenge's lassanként erősödött kiáltást hallottunk, azután a' kalapátsoknak kopogásaikat, a' törő vasaknak csikorgásaikat, és a' bányának méjségében mindenek mozgásban és munkában voltak. Semmi bámúlásra méltóbb nincs az ilyen látománynál, és méj gondolatokba bémerülve sétálgat az ember, azon tágas üregekben, melyeket a' régen elenyészett emberi nyomoknak szükségük kiürítettek. A' Máramarosi bányának időkorjok bizonytalan. Még azt sem tudhatni igazán, ha ugyan a' Magyarok, midőn Európába költözködtek, éltek é sóval. Tíz esztendőkké ezelőtt Nagy Máramaros nevű hegyen egy nagy tölgyfa leomolván, alatta só lyukakat találtak. Mívelték é a' Rómaiak ezen sóbányákat is, úgy mint a' Thordaiakat, még nints megmutatva. Midőn a' bányából kijöttünk, a' munkásokat megszámlálták, és a' sófuvarokat elrendelték; a' melly pontosan és hamar megesett. Az utóbbakat Pusztaházára *) mint legnevezetesebb lerakódó helyre igazították. Fő és nehéz dolog a' sót annak idejében és illendő mennyiségben oda küldeni. Mert ennek egy részről messze távol kiterjedő elemésztésnek (Consummo) kell megfelelni, más részről pedig a' sónak fuvaroztatására, igen kitsiny környéket lehet fordítani. Több új lakosoknak oda telepítések, aerarialis fuvarozás' felállíttatása, a' téli fuvarozás' könnyebbítésére széna pajták' építése, a'

*) A' többiek Szigeth, Bocsko, Tetső.

fuvarozókkal állandó alkunak kötése, Tetsönél egy hídnak építése, 's más hasonló sínór mértékek által, reménylik hogy szembetűnőképen megkönnyülne a' fuvarozás. Máramarosból magából a' sónak kivitele részint Tetsön, Ujvároson, Nagy Károly felé, részint a' Huszti és Veres-marti úton Munkáts és Tisza-Újlak felé. Az utóbb helyre a' Tiszán is hordják a' sót, valamint Tárkányba, Tokayba és Szolnokra is. Ezek a' fuvaroztatások leginkább a' szálfáknak mennyiségektől függenek, melyeket Máramaros szokott esztendőnként adni. Ha ezek elfogynának, úgy a' Bereg Vármegyei só-aknákra Sollye mellé szorúlnának.

A' Sugataghi só-aknákból ez idén 300,000 mázsát, a' Szlatinaiból 900,000 mázsát kell kihányani. A' Rhonaszeghiekből mennyit parancsoltak? azt ki nem tapogadhattam. Az 1802-ik esztendőbeli Országgyűlésének eleibe 1,299,839 mázsa sót adtak bé, melyet Magyar Ország esztendőnként szokott megemészteni. Az erdő- és só-haszonvétel által a' Kintstár esztendőnként 1,002,160 frtokat hocsát fojamatba. A' Tisztek' és szolgák' fizetések magá 90,000 forintokat téssen. Ezen kívül a' Tiszának tisztítására és sós-országútak jobbításokra nagy summákat fordítanak. A' Huszti út legjobb és legtöbben járják. Midőn Máramaros 1788-ban éhséget szenvedne, parancsoltatott, hogy a' gabona illendő áron adasson és a' keresetre is alkalmatosság nyujtasson. Ezen rendelkezése II-ik Jó'sefnek, egy olyan utat készítetett, melly igazságosan az ő nevét érdemlené meg, még is csak arról a' várról ne-

vezik, a' melly Vatacest *) fenyegette, és a' mellyet II-ik Lajosnak és V-ik Károlynak feleségek magok birtokaikhoz számláltak volt.

Az említett éhség, a' sok esső szakadások által támadt; az pedig melly ezen Vármegyét 1790-ben fenyegette, a' nagy szárazság által. Nem jutottak volna ők olyan nagy inségre, ha szomszédságaikkal tágassabb közösüléseik lehettek volna. Az utóbbinak tökéletlensége okozza nálunk, azon pártziális drágaságokat, a' mellyek a' gabonával való szabad kereskedésnek sok védelmezőit elvonták ettől a' systémától. Ehez járúlhatnak még jelesebben azon sok panaszok is, a' mellyek az olyan esetekben szokásban vannak. Arra hogy az ember a' maga alaptörvényei mellett megmaradjon nem csak méj béléltetés, hanem erő is kívántatik. Midőn Sugataghból ide vissza érkeztünk, ittakkor országos vásárhoz készültek. 'Sídó szabók, és Magyar csizmadiák, Örmények kik fűszerekkel és Meczenzéfek kik szegekkel kereskednek, mind egyre készítették sátoraikát. A' piacznak egyik végén Kuttini kordoványokat, a' másik végén pedig Nagy-Bányai asztalos munkákat rakosgattak rendbe. Végre edényeket, vásznakat, és búza-kenyerekkel tellyes kosarakat hoztak. Az utóbbakkal az idevaló környékbeli köz-nép, melly rendszerint kukoricza-kenyérrel él, igen ritkán, de húsvétkor és pünkösztben kimaradhatatlanul azokkal él. Az ő illyes régi

*) Egy Byzantini Fő Vezér.

szokásaik őket tiszteletre méltókká teszik, és a' mennyei jótéteményeknek meginnepléseik után az emberek vidámabban élnek a' földnek javaival.

Tizennyolczadik Levél.

Szathmár.

A' Nagy Bányai vidék felette igen megtetszett minékünk. Talán az is tett erre valamit, hogy annak a' környéknek igen morda levegője volt, a' mellyen által Szigetről és Brébből oda jöttünk. Hanem azon magasságoknak és halmoknak meglátások, azon térségeknek és élő-fáknak megtekintések minden környülállások közt gyönyörködtetők. A' gesztenye fák számosok és a' gyümöltseik melly igen jók, a' Soprony vidékiekkel öszve hasonlítván azokat. Itt a' gyümölts-termesztéshez semmit nem lehet többet kívánni, hanem hogy közönségesebb volna.

Nagy-Bánya sem nem nagy, sem nem rendes. Ellenben vagynak sok szép épületjei, egy tágas piacza, melyről sok szép formájú hegyek meglátszanak. Egy jó csináltt-út visz Felső-Bányára, mely-

nek apró házai egy völgyben és halmon szétszórva állanak. Ez a két városka, már hajdanában igen szép szabadságokat kapott. Az elsőbb régenten, a' mi Királyné-Aszszonyainknak meny-aszszonyi ajándékjok volt. *)

Nagy-Bányának lakosait 4000 teszik, Felső-Bányaét pedig 2000-re. Ezek Németek, Magyarok és Tótok, és többnyire a' szomszéd bányákból élnek a' mellyek igen gazdagok. Ezekből mindenféle érczek kerülnek ki, és Szabólcs 's Szathmár Vármegyéknek, Erdélynek és Gallicziának igen sokat eladogálnak belőlök.

A' Nagy-Bányai bányák között a' Szent Kereszt nevű leggazdagabb. Mikor azt Rákóczy bírta, halálos büntetés alatt nem volt szabad hozzá közelíteni, olyan gazdag volt. A' Windschacht és Új-Bányai bányákban sem volt csekélyebb az áldás a' mint mondják. Az elterjedt köz-hír szerint több volt benne az ezüst mint a' kő, és a' bányászok megelégedtek bérekbe csak azzal az arany porral is, a' melly ruhájokra ragadt. Az ilyen tüneményeket már ma mi meg nem mutathatjuk, azoknak nagy szomorúságokra, a' kik a' köz-jó' virágzását, csak a' fojamatban keringő pénznek sokaságától mérik. Hát nem gazdag az olyan privat-ember a' kinek sok pénze vagyon — így szóllanak, és a' nemes érczek' gazdag birtokossa nem vehet meg mindenféle portékákat? — Ez a' vélekedés hibás, és a' leggazdagabb Házaknak

*) Azért nevezték azt, a' közel fojó Sas ár patak-tól Rivulus Dominarum-nak.

Inventáriumaikban is, az arany és ezüst többnyire a' legkissebb rubrikát teszik. Ugyan azt lehet mondani a' Nemzetekről is. Az ő gazdagságaik az ő terméseiknek egész summájokban áll, és azokban a' mellyeket ők azokért bécserélhetnek, és koránt sem az ő vertt kész pénzeiknek bővségeikben. Az ellenkező vélekedést a' Mercantile-Systema, ezt pedig a' kereskedés' bilanxa szülték. Az elsőnek tartalma szerint nyér valamelly tartomány mind annyiszor, valamennyiszer idegen vagy külföldi pénzt kap, és vesz mind annyiszor, valamennyiszer a' magáéból külföldnek fizet. Abból következik, hogy a' belső kereskedéstől, melly semmi külföldi pénzt bé nem hoz — semmi sem függ; hogy a' nemzeti gazdálkodás (nationalis oeconomia) nem a' munkásságnak és elelem módjának sokaságában, hanem az aranynak és ezüstnek bővségében állana; és hogy az mindenütt és mindenkor legtöbbet használna, és nem oda sietne erőnek erejével, a' hol annak hasznavétele (nyereség) legzsírosabb. — Mind ezek felől éppen az ellenkező dolog igaz, mivel valamelly tartománynak valódi gazdagsága egyedül csak abban áll, a' mivel a' terméseknek mennyiségek az elemésztésnek mennyiségét fejul haladják (Productionis superfluitas supra Consumptionem). Ez az elemésztéstől fennmaradt termési bővség a' gyümölcse, a' virágzó földmivelésnek, és a' kereső serénykedésnek, melly a' keringő pénznek fojamatját szint olly hasznossá, mint elevenné teszi. Az utóbb nélkül a' pénz valamelly tartományból ismét kivándorol nagy sietéssel; mint Spanyol Országból, vagy

bérekesztvén halva tartják, mint Napkeleten.

A' mi az említett Mercantile-Systema' sinór-mértékeit illeti, azok mind oda czéloznak, hogy az ember soha ne vásároljon, és mindenkor kész pénzért áruljon. Ennél gonoszabb dolog nem volna, mint ha ez elsülne. Akkor osztán a' hazai termékek olyan drágák, a' szomszédok olyan szegények, vagy nyereség-féltők lennének, hogy a' velek való kereskedésnek magában és magától meg kellene szűnni.

Ez a' város igen rossz színben vagyon, pedig a' polgárjai igen tehetősök. Egy részt építő-fajok nincs és kövök, más részről luxus és kereset' híjjával vannak. Néhány esztendőktől fogva egy Káptalanja, és egy Püspöke vagyon. A' Megyéje az Egrihez tartozik, a' melly az előtt az Ország negyed részénél is nagyobb volt.

Szathmár-Némethiben tiszta Magyarok laknak. Ez volt a' legrégibb Német gyarmat (colonia) a' miről valamit tudunk. Hihető, hogy Gisela-Királyné építtette Erdélynek meghódítása után. Már a' Toxus' következői is úgy cselekedtek, és ennek példáját az ő fija is követte. Néki Német felesége, Német Testörzői és egy Német Hadi-Vezérje volt. Az I. István halála után, a' Német egyes famíliáknak bé-vándorlásaik fojvást tartott. II-ik Geiza alatt pedig valóságos kolóniánként jöttek a' Németek Magyar Országra, és 1200-ik esztendőben azt, már elborították. Számos régi írásaink nagy dicsérettel emlékeznek ő róllok. Azzal vádoltak minket, hogy ő reájok mosolygó mezeikért és csinos házaikért irigykednénk. De csak a' vad Barbarus kívánhatná ingyen és pénz nélkül

azt az elvetett faragatlan darab tuskót vissza, a' mellyet a' mesterembernek keze csinos oszlop-képpé kipallérozott. A' legszorossabb kötelek kaptsolnak minket azon kolonistáknak Hazájokhoz. Mint a' Persa a' Görögtől, úgy tanúltuk mi meg a' Némettől az ő erejét esmérni. Mint a' Görögök a' Rómaiaknak, úgy lettek ők minékünk a' pallérozódásban segítő eszközeinké. Német vitézek védelmezték minket kezét fogván velünk, a' Napkeleti ellenségtől, mi pedig a' Napnyugotiak ellen oltalmaztuk őket. Árpádnak és Hermannak Nemzettségei, századoktól fogva egyesültek a' tudományok és kereskedelem, a' vallás és szokás, közös politika és ugyan azon uralkodók által. Ha karakteristika vonásaikat ezen népeknek egymás mellé állítjuk, igen díszesen kontrasztizálnak: ha pedig egybe lehetne őket olvasztani, úgy egy felséges Egész formálnának.

Szinér-Várallyától fogva egész eddig, a' faluk mindenütt rosszszúl vannak építve. A' vidék egyformájú, az országútnak nagy részek, a' Szamos vize' áradásának ki vannak tétetve. Az innen Bagon által Nagy-Károlyba vivő hasonlóképen ki van tétetve. Tehát egy rendes utat akarnak Tökén, és Terebes Zsadányon keresztül ide, azután Batiz-Ujvároson és Forgó-hegyen által Tetsőbe vivőt készíteni. Az utolsó annál szükségesebb, mivel Szathmár Vármegyének az eladni valóját Máramarosba kell szállítani. Az említett fojóvíznek rendbe hozatala is, felette sok hasznot szerezne. Mert az sokszor ki önt, és a' legtermékenyebb mezőket is elpusz-

títja. Ezt nagy részint a' malom-gátok okozzák.

Szinér-Várallyának megtekintésére, visszás érzés támadt bennünk. A' házak elhagyatott rosz állapotban vannak és tisztátalanok. Egy mészáros az útsza' közepén vágott le és bontzolt fel egy ökröt. A' csapszékben reggel 6 órakor már hangitsáltak vagy mu'sikáltak, a' gyermekek és felserdültek fél-mezítelenen ültek a' földön. Az itteni 'Sidóságnak, Oláhságnak és Czigányságnak nagy sokaságaik, a' bornak oltsósága, és a' szélesen kiterjedt kereskedésnek nemléte 's fogyatkozása, igen megfoghatóvá teszi azt az állapotot, melly magát az ilyen tünetekben ki mutatja. Az említett helységet számos földes urak bírják, kik közül ott igen sokan helyben laknak. Az ilyen esetek mi nálunk nem ritkaságok, mert a' Magyarok között igazság szerint a' Majorátusoknak helyek nintsen. Ha mi magunknak ezekhez, egy tekintetben szerencsét kívánhatunk is, de még sem lehet azért nekünk azon haszonról elfelejtkeznünk, a' mellyet azok, mint azt Anglia is megbizonyítja, szerezhetnek 's okozhatnak. Ott a' mint közönségesen tudva vagyon, még a' nemesi titulus is csak az első-szülöttség' jussa. Az innen származó, külömbb külömbbféle emberi szakaszoknak 's rendeknek egymáshoz való arányúságaik, továbbá az a' szükséges szorulttságaik a' nemes embernek első fija után szülöttekre nézve, melly szerint azok az első után később születettvén, és így születési rangjokat 's gazdagságaikat elvesztvén, kénytelenek tálentomaik és erős iparkodásaik által a' felemelkedésre

törekedni, úgy látszik hogy, nem keveset tésznek a' közönséges pallérozódásnak elterjedésére, és mind a' magok' mind az idegenek' törvényeik eránt való tiszteletnek érzésére, a' mellyek egyedül csak magok helyhezteshetik bátorságba a' szabadsággal való élést. *) Melly édesek lehetnek a' szabadságnak gyümölcsei, mellyek olyan jó földet kívánnak!

***) Libertate modice uti.**

Tizenkilenczedik Levél.

Debreczen.

Szathmárnak környékeiben sokkal szelídebbnek találtuk a' levegőt, mint Nagy-Bánya körül, és ámbár az Etsedi tó közel van, de azért sem nem nedves, sem nem sűrű. Megtisztítják azt tudnillik, az ott lengedező szellők, mellyek mint minden mi tér mezeinken, reggeli 7 órától fogva, délutáni 5 óráig szoktak fujdogálni. Ezt a' nevezetes tünetényt, igen éles elmével magyarázta ki, Magyar Országnak egy híres Írója. *) A' földnek talajja ott kövér, és Nagy-Majtény falu mellett jól meg van művelve. Az utolsóban,

*) Kitalálta Prof. illyen czimű munkájának Bézézetésében: *Plantae rariores Hungariae*, a' melly ezen Országnak physika Geographiáját röviden adja elő.

még ez előtt nem sok idővel, sok sártapaszos faházak voltak. A' Vármegye, okos rendelkezései által azt cselekedte, hogy már most, mind égetett téglából vannak. Hasonló módon jött itt szokásban a' Magyar öltözet is, a' németes helyett. Ez a' változás igen kedves és örvendetes volt, a' Leányzók előtt, mert ők már most, az Aszszonyoktól megkülömböztethetik magokat. Boldog ember az, a' ki a' minek tetszik és látszik, valósággal is az.

A' Káplán kertjében láttunk egy méhest, melyet néki a' község építtetett, és szép üveg munkákat, a' mellyeket a' Károlyi Gróf' jószágaiban készítenek. Ezen jószágokat igen nevezetessé teszik, az azokba bé vitt helyes rendtartások és a' birtokosnak neve. Károlyi Sándor kötötte Nagy-Majtény mellett azt az emlékeztetés békességet. Szívet gyönyörködtető jelenés volt azon vitézek rendjeit, kik az előtt tüzesen viaskodtak egymás ellen, látni barátságosan egymáshoz közelíteni, szemlélni miként ölelték meg egymást azoknak hadi-vezérjeik, örömkialtás hallatszott minden felé a' két száz esztendőig tartó polgári háborúnak végződésével. *) Most már a' mi kedves Hazánknek horizonjáról eltisztultak a' fellegek, kezdett vídúlni, és kevéssel azután a' fényes nap barátságosan tündökleni. Egész az utolsó tizedesztendőnek fergeteges háborúgaig, olyan időszakaszban volt Magyar Ország, mint Róma volt, az Antonínusok alatt. Nosza múlassunk egy kevéssé hosszabb ideig az ilyen felséges emlékezetek

*) Ergo omnis longo solvit se Ungria luctu. ;

mellett. De jussanak eszünkbe egyszer-
mind azon Nemes nagy férjfiak is, kik a'
mi szabadságunkat ki omlott véreikkel
pecsételték meg, és azok is, a' kik, mi-
dön még a' mérő serpenyő ingadozott,
kötelességeikhez erőssen ragaszkodtak, a'
veszedelemnek napjaiban nem reszkettek,
és az irtództató nyomorúságok közt az
emberiségnek és az egeknek Hiteken ál-
landóan 's erőssen megmaradtak.

Nagy Majtényből Tasnádra és Paczal-
ra jöttünk. Az utóbban mérő Oláhok lak-
nak, Az elsőben pedig azok, Magyarok-
kal, Németekkel és Czigányokkal vegye-
sek. Az ilyen népesség ritkán szokott e-
lőmeneteles lenni. Éppen akkor hordták
a' kukoriczát, még pedig — a' mint a'
Tisza mejjéki részen szokott a' mezei
munka végbe menni — szükség felett sok
marha befogatásával esett meg. A' szeke-
rek rövidek voltak, magas kerekűek de
singvas nélkül. Mert a' föld nagy dara-
bon kő nélkül való, és olly lágy, hogy a'
szekerek méjjen belé sillyednek. Paczalon
sárga és sovány ábrázatokat láttunk, mi-
vel ott nem régen hideglelés uralkodott.
A' lakosok, a' mezei embereknek szoká-
saik szerint, Orvosok nélkül gyógyítot-
ták ki magokat. Mi ellenben, a' kik csak
vállat vonítunk rájuk mind addig míg
egésségesek vagyunk, bízunk hozzájuk mi-
helyt megbetegszünk, és a' mi bizodal-
munk — eléggé különös — abban a' mér-
tékben nevededik erántok, a' mellyben
a' veszedelem távozik tőlünk.

Azon helyek közül a' mellyekről csak
emlékeztem, egyedül Margita tetszett né-
künk város formának. Az uraság kasté-
lya, a' gazdasági épületek, a' sós tiszt-

tség és számos kalmár-boltok szép formát adnak e' mező-városnak. Sok nagy baromvásárjai, számos fazekasai, a' Debreczeni és Kolo'svári ország-útak, a' mellyek rajta keresztül mennck, és a' közeles Berettyó, mellyen sok malmok vannak, eléggé elevenné tészik azt. Tölgyes erdői pedig favágásra, és makkolásra szolgálnak, és nagy hasznot hajtanak. Ez egy átaljában egy igen zsíros ága a' mi mezei gazdálkodásunknak, és már némelly környékekben szorgalmatossági spekulátzióvá kezd válni. *)

Margitta körül a' föld' talajja nem igen termékeny. Azomban boraikat, Szathmár, Szabolts és Máramaros Vármegyékben jó pénzen eladják. Minthogy ezen borok a' Székelyhídiaknak tö-szomszédjaik, tehát rosszszak nem lehetnek. Az utóbbat némellyek, még a' Tokaji bor mellé is oda merik tenni. Hanem ez a' betsület még is inkább, a' minémüséget tekintvén a' Ménesit, a' mi pedig a' külföldre vitelt és eladást nézi, a' Sopronyit, Egrit, és Budait illeti.

Székelyhid és Nagy-Léta közt kender, árpát, zabot, és dohányt láttunk barátságos árnyékaikkal egymás mellett öszve ölelközve. Az utolsó Helytől fogva már szaporábbak a' homokosok, és a' Hoszszúpályi erdő érdekli már azon pusztaságokat, holott a' Vörösnádi és Sárréttyei mocsárok. a' Hortobágy' és Kadacz' büszhödt kifojasai, sok száz ezernyi öl földeket

*) Slavóniában és Szerem Vármegyében nyájjástól hizlaliák a' Török országi sertéseket, és azután Sopronyon által Német Országba hajtják.

béborítanak. Alkonyodás' tájban olly híves lett az idő, hogy a' fuvarosunk, juh-bőr bundáját kéntelenítettett a' nyakába kavarítani. Ezt az utóbbat a' mi mezei embereink, a' mi sík térségeinken, még a' legforróbb nyári meleg napokban is magokkal hordják. A' híves, és az éjjeli's reggeli harmat, megkívánják ezt az előre vigyázást, mellynek elmulasztása olly rossz hírbe keverte a' Magyar éghajlatot. Későbbet ismét más tüneményt vettünk észre, a' melly azon vidékeken hasonlóképen nem ujság. Meleg, meg ismét egyszeribe híves levegő vett körül minket, melly háromszor sőt négyszer is megesett fél óra alatt.

Már késő estve volt az idő, 's jól béestveledett, midőn Debreczenbe érkezünk. Tudja jól az Űr, minő gyönyörűséget érez az ember magában, mikor valamelly nagy városba bé lép, holott az épületek és piaczkok a' setétben csudálatos formákat mutatnak, és örvend azon, hogy a' sok nép benne még is fenn van, és alig várhatja, hogy mind azokat más napra viradóra, igaz formájokban megláthassa. Ezen érzések közzül egyikben sem részesültünk. Már meszsze bé haladtunk a' város' derekába, még is mind csak azt véltük, hogy faluban vagyunk, és az éjjeli örökön kívül semmi emberi teremtéssel szemközbe nem találkoztunk.

A' város' vendégfogadó-házába szállottunk mellynek jó szobái, de rossz konyhája van. Ennek oka, azt mondják, az a' nagy vendégszeretet, mellyel itt az idegeneket fogadni szokták. Ebben a' tekintetben, az élet-módjának együgyűségében, a' derékségben, és a' valódiságban

ban a' Debreczeniek, a' mi szakálas nagy apáinknak hívséges példái, maradékai és szakasztott mássai. *) Az időkornak szerfelettes finomságú kipallérozódása idején, kétszeresen becseseknek kell tartanunk azokat, a' kiknél még az eredetiség és a' nyersség együtt lakoznak. Ezeket a' gorombasággal oh! melly könnyen öszve-zavarják, mert a' kiköszörültetést gyakran igazi pallérozódásnak vagy kultúrának nézik. Mennyi ideig fogjuk még mi a' gyümölcsöt, annak csupán csak külső héjja szerint becsülni?

*) Prisci fortes parvoque beati.

Huszadik Levél.

Árok-szállás.

Debreczen városában többen vannak 40,000 lakosoknál, és 16,000 darab igavonó barmoknál. Határai sok mértföldeket tészenek, esztendei jövedelme és költsége fél millio. Híres szappan-főzései, és számos mester emberei vannak. A' salétrom-főzése is igen nevezetes, és a' Dohány-Direkció vesz és elküldöz esztendőnként 50,000 mázsa dohányt. Ennek vásárjaiban találkoznak öszve Erdélynek, a' Tisza' két mejjékes tartományainak, Pest és Bécs városainak, és éjszaki Magyar Országának kereskedéseik. Itt van a' Tisza' tulsó kerület Törvény-széke, vannak fontos tanító-intézetjei is. Mind ezek után csudálkozással fogja az Úr hallani, hogy Debreczennek 4000 házai közt csak kevés egy emeletűek, és rendesen épültek találkoznak.

Nyárban a' homokban bokáig, az esztendőnek több részeiben pedig a' sárban és iszapban térdig úszik itt az ember, és azokat a' fő útszakon csak a' fa-hídlásokon lehet elkerülni. A' sok ablaktalan ház-falak, a' setétes árús-boltok, a' teménytelen pipa-árulók és dohányozók, a' sok kutyák és taligák, az a' nagy csendesség melly a' sűrű tolongások között, az a' komolyság, melly minden ábrázatokon uralkodik: mind ezek Debreczenben, a' mi napkeleti szomszédjainknak lakhelyeikre emlékeztetnek. Az első tekintettel, azt gondolná az ember, hogy az aszszonyok mind bé vannak zárkozvaz Fekete főkötőjök, mellyek a' sipkához hasonlítanak, setét-kék felső köntöseik, mellyek Huszár mente formák, aszszony-nemeket is kéttségbe hozatják. A' férjfiak hasonló színű köpönyegekbe 's gubákba vannak burkozva, és vám-kerek nagyságú kalapjaik alúl, mint valami eső-mentők alúl úgy kukutskálnak ki. A' lakosoknak külömben sokfélekből álló sokaságok egyformá, komoly és az indulatjok nem vidám. Ennek oka, azt mondják, a' társaságos mulattságoknak, és kivált egy állandó játék-színnek foglalkozása. Úgy is vélekednek, hogy a' Magisztrátus az erköltsöknek megromlásoktól tartván, azért nem volna barátja a' theatrumnak, és ebben hamissa nincs is egészszen. Többnyire a' jádszó-színeknek állapotjok, nem igen tészik az ő szaporodásokat méltóképpen kívánatossá. Mert ők a' 'nézők' bámúlását helyhezgették az ízlésnek helyére, amaz és nem ez a' játékban fő céljok. A' játék-színek az únalom ellen való menedék helyekké alatonbdtak le. Nincs

megölöbb gyilkosa a' léleknek és érzésnek mint az olyan időtöltés, a' melytől sem megszabadulni, sem rajta örülni nem lehet. Melly kevés színjadszók találtnak olyanok, kik Thaliának méltó's érdemes papjai volnának; melly kevés játéknézőktől telhetik az ki, hogy amannak helyes úton módon hódúljanak. Ő csak az olyan föld talajt ékesíti meg, a' melyben már a' kultúra méj gyökereket vertt. Arra pedig igen nehezen juttatnak el bennünket az elmének ollyas szétszoródásai és szenvedőleges mulattságai, mint a' millyekre a' mindennapi jádszó-színek vezetnek. Ha az ismét a' maga méltóságára fel akar emelkedni, tehát ritkábban kell esni azoknak, és senki sem képes az azokkal való helyes élésre mind addig, míg meg nem tanulta az azok nélkül ellehetést.

Azon vásárok mellyekről már fellyebb emlékeztem, a' városon kívül szoktak esni. Akkor osztán egy elláthatatlan térségű mezőséget borítanak és lepnek bé a' nyájjak, csordák, ménesek, gulyák, szekerek' nagy sokaságai, a' ládák', bálcsomók', sátorok' és kalibák' teménytelen sűrűségei, mellyek körül az emberi csoportok' számtalan rakássaik szüntelen tolonganak. Ott néhány esztendőök előtt tűz támadván a' portékáknak nagy részek és egy külső város hamuvá lettek. Azolta sok kalmárok kőből vagy téglából építették boltjaikat. Hanem az utóbbakat Debreczenben igen rosszszúl égetik ki; az elsőbbeket pedig Tokajból és a' Helmeczi hegyekből hordják oda. Következésképen a' jó matériálék drágák, a' földfenék pedig, nem eléggé erős lévén, nem lehet

azon csudálkozni, hogy ott kevés magas házak vannak. Erre a' lakosok' életék' módjának együgyűsége, és a' bérbe fogadástól való idegenkedés is sokat tehetnek. Az ember csak abban az üregben Úr — azt mondja a' példa-beszéd — a' mellyet tökéletesen bétöltt.

A' Debreczeni Magisztrátus példásan vigyáz a' rendre és bátorságra. A' tekintet érdemlő idegenek eránt nagyember-séggel viseltetnek, hivatalos kötelességeikben pedig szép módú szelídséggel és valódi komolysággal el járnak. Az ilyen vonások, nem váratlan, 's éppen nem reménytelen dolgok a' régi Magyar-Erköltsőknek lakhelyeikben.

A' mesteremberek csak közönséges portékákat készítenek. Egy reszint ők mezeigazdák is egyszersmind, más reszint pedig a' jobbakat Pestről és Bécsből szokták magoknak vitetni. Jobbnaira a' mi Hazánk-nak csak az említett városaiban érezhető az indusztriás előre lépés. Nem dicsérnék azt annyira, ha annak következéseit is jobban meggondolnák.

Debreczennek nincs régibb hiteles írása, az I. Leopold Privilégiumánál. El lehet innen gondolni azon sok rendbéli pusztulásokat, mellyeken ez a' város keresztül mentt. A' tűz és fegyver, az Ozmannok és Keresztyén tábori Fő Vezérek sok nyomorúságokra juttatták e' várost, mellynek nyugodalmát 's csendességét a' vallásbeli villongások is sokszor megháborították. Ah! csak az utóbbakat hagyták fel a' történet-írók emlékezetben, a' tisztakegyességről és szent erkölcsökről, mellyek mindenfelé csiráznak és jóltévő sugaraikkal világítanak, semmit sem szólnak.

A' belső város töltések által van külön választva, a' külsőktől, a' mellyek el láthatatlan térségű mezőkre visznek ki. A' Debreczeni, úgy mint a' Ketskeméti és Szabadkai pusztákat, úgy szokták felhozni, mint a' mi munkátlanságunknak bizonyságait. Elfelejtkeznek ezek a' mellett arról, hogy lehetnek valamelly Országoknak virágzó földművelései mellett is, kietlen 's műveletlen pusztái. Az utóbbaknak művelhetőkké tételekben, sokszor olyan akadályok állanak ellent, a' mellyeket a' Kormány-szék el nem háríthat, és a' törvényeknek is védelmezni kell azokat. Hát nincs Ausztriában is elég műveletlen föld? *) Nem szaporodtak a' mi terméseink azolta, miolta azoknak árok fellyebb kapaszkodott? Vagyon nállunk ott hiba és fogyatkozás a' szorgalmatos munkásságban, a' hol azt nyomba jutalom követi? Más tekintetekben is nem igasságos ítéletet tésznek mi róllunk. A' Magyar paraszt még is csak rabszolga, holott gyakran a' földes Ura ellen törvényt láttatnak neki, és soknak több földjei vannak, mint másutt sok Nemesi-Lovagoknak jószágai. A' mi politziánkat is, mint igen hibást és fogyatkozásokkal tellyest, azomban mi bátorságban, csendességben és nyugodalomban élünk. Azt mondják hogy a' mi Ország-alkatásunk, az idővel együtt nem lép előbbre, de ellent állt a' száza-

*) Rohrernek a' Németekről írt munkája szerint Karinthianak $\frac{1}{3}$ része tövisből és legelőből áll. Bécs körül haszontalan alpesek vannak. Hát Angliában mennyi földek nem hevernek pusztán?

dok' nyomásaiknak. Még egy Magyar se beszéltt olyan vaktában más tartományokról úgy, mint azokban még mai napig is mi röllunk fetsegni.

Debreczen és Ujváros közt vannak még szántó-földek. Tovább előbbre merő pusztaságok. A' szekér-kerekek hol a' megdőllött füveken simúlnak el, hol pedig a' sárba sillyednek alá. Végre elő tűnnek a' Hortobágyi szállások, a' mellyek a' megmérhetetlen térségből, mint a' hajók a' tengerekből úgy emelkednek fel. Még azután sok idő múlva érkezik hozzájuk a' vándor, és szánakozásra indul érzékeny szíve ez egészségtelen lakhelynek lakosain. Mert messze távol mindenütt mocsárok vannak, és az itt mindenkor forró melegen sütő nap' hévsége ellen nem egy árnyékot tartó élő fa, de még csak egy bokrotska sem találtatik. Még sokféleképpen süthetett itt a' nap, azon víz habokra, a' mellyek ezen pusztákat hajdan elborították volt. A' homok felületek, mellyek sok környékekre kiterjednek és közösülnek, a' nagy halmok a' mi hegyeink mellett, és a' sok tekenős 's csiga-állatok, mellyeket mind a' kettőn találunk, a' mi kőnemeink és fosszíliaink, mind ezek azt mutatják, hogy Magyar Országot sok ideig tenger-vizei borították, a' mellyek osztán végre az Euxinbe fojtak le és ki. *)

Tisza-Fürednél által keltünk a' Tiszán és azután kevéssel Poroszló falú-helységbe jutottunk. Az ottani vendégfogadó háiban függött Washingtonnak egy képe,

*) A' Banátnak és Szervíának hegyein által.

melly alig volt esmérhető. Nagyobb igazsággal kívánhatta volna ő mint Sándor, hogy őtet csak mesteri kezek festhessék le remekbe. Hanem Américának szabadtója nem gondolkozott egyébbről, hanem csak egyedül polgár társainak javokról.

Poroszlónak jó házai, termékeny szántóföldjei, és sok legelői vannak. Az utóbbak a' Tisza és Gyula, Pest és Újvidék (Neufeld) között fekvő, megmérhetetlen kiterjedésű füves mezőkhöz tartoznak, a' mellyeken a' mi szarvas-marháinknak nagy részek legel, hízik és tenyész. A' Szepességnek, Soprony és Vas Vármegyének már istállós szülei 's takarmányaik vagynak, hanem ezen környékekben a' mesterséges kaszállók nem hajthatnának még annyi hasznót, mint a' mezők. A' hol ez az eset van, nem lehet ott minden földet tökéletesen használni. Még a' marhának jól megnevekedett árákor is, csak későn jöhet bé az utolsó. Mert egy darabig a' trágyában és munkásokban lesz fogyatkozás, és a' nevekedő földmivelés' és szántóföldek' számára szükséges marháknak megszerzések, egyenesen az említett árosság vagy marha drágaság miatt fog terhes lenni. Még a' mulólagos megtsökkenések is az illyes próba tételeknek az említett módon akadályoskodnak. Már Mária Therézia alatt, de még inkább az utolsó Török háború után, kiterjedt a' mi földmivelésünk (szántás), melly miatt a' szarvas-marhának ára felugrott. Mindjárt rendeléseket tevének, hogy azokat olcsóbbakká tehessék. Más részről a' gabona kereskedés mindég önkényes (precarious) állapotban van. Mind ezeket minden ember tudja, csak azok nem, a' kik

a' mi marha legelőinktől annyira idegenkednek. Mennél közelebb jön ide az ember, annál több és különbözőbb féléb-bek a' földek.

Átány, kender és gabona földek közt fekszik, Heves, darab erdők mellett. Jászapáthy mellett az ákáz és eperfák válto-gatják fel egymást, és a' Jászberényi me-zők, sokféle vetésekkel csillognak. E' két mező-városoknak szép templomaik és csí-nos házaik vannak. Az utolsóban lakik a' Jászok' és Kúnok' Kapitánya. Az ő Megyé-je ugyan annak lenni látszik, melyet Hor-váth Országnak meghódítója, a' Duna és Tisza mellett meggyőzött Barbarusoknak, és IV. Béla azon 200,000 Kúnoknak kimu-tatott, a' kik az ő Országába szaladtak. Borzasztó történetek azok, a' melyeket a' Kuthén' megölettetése, és a' mi Kirá-lyainknak az említett kolonisták eránt való részre hajlásaik szerzének. Ezek ke-resztyénekké lévén utat nyitottak magok-nak a' pallérozódásra. Lassanként felvet-ték új polgár-társaiknak nyelveket és er-költseiket, 's már most azok között tisztességes helyet érdemlenek.

Nagy gyönyörűséggel nézegettünk mi innen a' Mátra hegyére. Felségesen emel-kedik az fel, ingerlő szépségű, és az álta-la gazdag környékei felett. A' Debrői do-hány és a' Visontai szőlő-gerezdek töké-letességre mennek azért, mivel az a' hegy a' napnak sugárait vissza veri, az éjsza-ki szélnek ellent áll; és minden oldalai-ból kövérítő patakok csergedeznek alá. Ez a' hegy, egy déli kiugrások a' mi éj-szaki hegy láncz sorunknak, és a' Tarna's Zagyva fojók közt majd nyolcz mért-földnyi hosszaságú helyen terjed el. Az

utolsóban és a' Rákos vizében úgy látszik, hogy a' természet segítő eszközeit nyújtott, a' Tiszának a' Dunával közelebb 's könnyebben lejendő egybe kapcsolásokra.

A' Mátra hegynek kő neme nagy részt porphir, környékében Vulkán eredetű kövek is találhatók. Nem csak a' történetek' dühösségeinek, hanem a' természet' rettentő pusztításainak is ki volt hajdan Magyar Ország prédául tétetve. Hanem mind a' kettő hővségesen kipótlódott. Jól tudjuk 's érezzük mi azt, hogy az egész világnak semmiféle Országát 's földjét senkinek és senkitől nem irigyelhetjük.

Huszonegyedik Levél.

Buda.

Tüzes vérű lovakon, mint a' millyenek által a' Kúnok magokat megkülömböztetik, sebesen futottunk Árok-szállásról

Gyöngyösre. Hirtelen tűntek el és közelítettek hozzánk a' faluk, kertek, mezők és legelők, melyeket egy patak sokféle formában keresztül kasúl has'gatott. Ez az utóbb, a' fellyebb végtől ki tett 's megnevezett városkának nevezetét viseli, mely is kép írta gyönyörű hegyek' tövében romános fekvéssel terjed el. Vannak 8000 lakosai, csinos házai, és nagy szorgalmatossága. Készítenek égetett italt, bőroket, daróczokat és posztókat. Borral, sajttal és timsóval is kereskednek, mely utólsót a' Baráti híres főző-házakban készítik. Innet egy gyönyörű út viszen Hatvanba, mely hasonlóképen mező-város. Ez engemet a' Tripartitumnak írójára emlékeztet. *) Ennek a' munkának, melynek szint' annyi tüzes pártfogói 's tisztelői, mint mérges ellenségei vannak. Hihető dolog, hogy II-ik Ulászlónak Protonotáriussát vagy Ítéző mesterét, a' környülállások akadályoztatták meg abban, hogy a' mi Országunk' alkatását critice elő nem adhatta. Ebben valósággal örvendetes kimenetel koronázta volna ötét meg. A' mi személyes szabadságunknak magas grádusa, a' törvény-alkatás' megosztatása, és a' végrehajtó hatalomnak egysége, a' mi koronánknek öröksége, és az az esküvés, mely alatt az által adódik, a' Királvi-széknék jussa, had és békesség és a' Fő Rendek' segedelmeiknek (subsidia) megállapításaik: mind ezen rendtartások, okosan vannak elrendelve, mivel azok az emberi cselekedeteknek rendsze.

*) A' minttudva vagyon Verbőczy István gyűlést tartott itt.

rint való rúgóival megegyeznek. Ebből a' szempontból igyekezett Delolme megmutatni, hogy a' Királyi Hatalomnak kerülete és rendülhetetlensége, a' Parlament-házaknak költsönös arányúságaik, a' Minisztereken fekvő felelet' terhe, a' könyvnyomtatásbeli szabadság, legerősebb oszlopai a' Brittus Szabadságnak. Az ilyen magyarázatok leghathatósabb segítő eszközei a' politika kultúrájának vagy polgári pallérozódásnak és megvilágosodásnak. Ezek és egyedül csak ezek vezethetnek az értelemnek azon józanságára, maga mérséklésre, és igazi ártatlanságra, a' melyek nélkül a' legbölcsebb országalkatás is, az indulatok és tévelygések alatt lerogyik. *)

*) Minthogy a' végrehajtó hatalom (executiva potestas) igen nagy, tehát annak minden egy egy lépésére figyelmeznék, és a' szabadságra szüntelen vigyáznak. Más részről pedig, mivel teljes lehetetlenség az, hogy a' Nemzetnek képviselői (Repraesentansai) a' népnek Uraivá legyenek, tehát annak védelmezőivé lesznek és maradnak. A' törvényalkatásra olyan részeknek 's rendűeknek kell együve munkálkodni, a' kiknek hasznaik és belátásaik nem tökéletesen egyaránsúak, nem egyenlők, 's nem ugyan azok. Mikor tehát ők valaminek elvégezésében megegyeznek, hihető hogy az a' végzés az Egésznek használatos. És mivel a' törvényalkató hatalomnak semmi ellenébe nem állíttathatik, szükségképen ama megosztlás miatt lassúknak kell lenni annak lépéseinek. Ezen szükségességnök meg felel az, hogy a' Felső-Háznak több külső fénye és tekintete; az Alsó-Háznak pedig, határozottabb ereje és munkássága vagyon. A' Királyt semmi felelet terhe alá nem lehet szorítani; mert különben a' végrehajtó hatalomnak erőssége, és egybeszerkesztetődése (concentratio) el veszne. Hanem neki nagyobb vigyázással,

Hatvantól a' posta úton csak egynéhány órányira fekszik Buda. Az tudnilik Baghon, Kerepesen és azon mezőkön megy keresztül, mellyeket a' Gentilis fortélya és a' Robert Károly' bátorsága olyan igen hiresekké tettek. *) Hanem mi Sz. András szigetje felé vettük útunkat, hogy ott Vissegrádot meglátogassuk. Mi ezen hely' háta megett álló hegyekre felmáztunk. A' Bogdányi szép házak, a' Nagy Marosi útszák és sétáló-helyek 's ezek megett a' szép mezők, mellyek körül a' Duna tekergősen körül foj, egyszerre tűntek szemeink eleibe. Most már megláttuk Maróthot, Zebegényt, az Esztergomi hegyeket, a' Migazziburg' párkját, a' Váczi Káptalant és számos falukat, mellyek mintegy hozzánk közelgetni látszottak. Itt mezők és erdők, amott szigetek és halmok tűntek előnkbe, és mindazokat a' napnak sokféle színű sugárja-

meggondolással fognak tanácsot adni, hogy ha a' tanácsadók közönséges helyen kérdőre lehet vonni. A' nép cselekvőleg (active) a' köztanácskozásokba belé nem cresszkedhetik, mert különben zavarodás lenne belőlle, hanem mivel minden egy egy tagnak van módja abban, hogy vélekedését szüntelen kibeszélheti, tehát a' törvény alkotó test, és a' végrehajtó hatalom mindenkor vehetnek tudósítást a' közönséges indúlatról, és kiki azt mondhatja magáról, hogy ő az Egészbe munkálkodhat.

Mindezeket, és számos böltés vi'sgálódásokat, magában foglalja ilyen czimű megbecsülhetetlen munka: *Constitution de l'Angleterre ou Etat du Gouvernement anglois comparé avec la formule republicaine et les autres monarchies de l'Europe*, Par M. Delolme.

*) A' Rákos mezeje.

megvilágosították. E' látományra az öröm miatt magunkon kívül ragadtattunk, és még is — ha meg kell vallanom — örültünk azon, hogy mind ezeket a' felemelkedett fellegek megváltoztatták. Felette igen igaz dolog az, hogy minden velelés ha többször megújíttatik, ellankaszt, és semmi meg nem bájol, hanem csak a' célra való első eljutás. — Tehát arra igyekezzünk, és törekedjünk a' mi mindég szebben és szebben fejtegetődzik ki — a' magunk megnemesítésének céljára!

A' Vi'segrádi Királyi palotának omladékaiból már csak kevés kö-falak állanak fenn. Négy századok az ő Királyi lakosainak híreket, és az ő pompásságának emlékezetét el nem törölhatték. Ezen Helynek fekvése olly gyönyörű, hogy annak meglátására nem lehet azon csudálkozni, hogy az akkori Fejedelmek azt választották földi dicsőségeknak lakhelyévé. Hanem az ő idejekben élők ezen pompának mulandóságát gyaníthatták, midőn a' Károly' koporsója azon grábitsokon alá szállt, mellyeken ő négy Királyokat vezetett le, és midőn itt azon Monárkha' halálának híre futamodott, a' kinek Róma meghódolt, és fejébe Krakkóban koronát tettek, a' ki a' Boristhenes és az Isonzo mellett, Virgilnek és Diocletjának Hazájokban győzedelmeskedett. *) Az a' vár is, a' mellyben a' mi koronánk tartatott, és az a' klastrom is, mellyet a' Péter' következőjeszerzett, elenyésztek. Csak annak a' Herczegnek **) tömlöcze áll még

*) I. Lajos.

**) Salamon, I. Andrásnak fíja, a' ki Szent Lászlónak élete után leselkedett.

fenn, a' ki egy imádott Királyt meg akart ölni. Sillyedhet e alább az emberiség!

Azt állítják hogy I. Mátyás itt egy Német kolóniát állított. Hihető hogy azt, ennek a' jó eszü es kedvü (genialis) Fejedelemnek több emlék-oszlopjaival együtt a' Törökök rontották el. Bár inkább azok ellen vezette volna azon seregeit, a' mellyekkel Bécsset és Cseh országot meghódította!

Sz. András szigetjén által menván, azután olyan homokos helyekre találunk, a' mellyeken nehéz volt előbbre haladni. A' közel fekvő faluknak és hegyeknek gyönyörű látásaik kipótolták amabbeli fogyatkozásunkat. Az utóbbak a' Budai szőlő-hegyeknek egy ágazatjok mellyek egyre másra esztendőnként 115,000 akó bort teremnek, erdeinknek és vashámorjainknak sok dolgot és hasznót szereznek, és 5,000 embereknél többeknek élelmenyt adnak. *)

Mennél inkább közelget ide az ember, annál jelesebb és fontosabb az út. Azomban a' fok-hegy is szembetűnik, **) melly Budánál a' Dunával találkozik, ennek az András szigetén alól való össze folyása, Pesten a' Duna partjai és az a' halom mellyet a' Kis-Czelli klastrom koronáz,

*) Árva és Liptó Vármegyék esztendőnként 3 1/2 millio szőlő karókat szolgáltatnak, az említett szőlőhegyek számokra. A' Budai borok számokra a' hordók Neográd, Bars, Honth és Heves Vármegyékben, és Pesten is készitetnek, melly végre a' fákat Slavóniából és Somogy Vármegyéből kapják. Ezen szőlő-hegyeknek megmivelésekre, megkivántató vas-eszközöknek számok igen nagy.

**) Az ugy neveztetett Sz. Cellért hegye der Blottsberg.

mind ki látszanak. Ez hajdan a' Szent Háromság' Szerzeteseké volt. Az idő ezeket, mind a' Máltaiakat szolgálatjok' terhe alól feloldozta. De mincsenek is a' maga éleéseiben elmerültt időnek olyan érzése és ereje, mint a' millyeneknek azok, az ő fundáltatásokat akkor köszönhatték. Az emberek akkor magoknak a' síron túl egy czélt tettek fel. Ollyan dolgokat hittek, a' mellyekért viaskodtak, és az eggyes emberek örömmel feláldozták életüket, hogy az Egészszet megszabadíthassák!

Kis-Czelltől nem messze van egy se-lyem nagy filatorium, azután kevés- az Ó-Budai roppant katonai-épülethez jut az ember. Most már ezen helyen mentünk által; melly a' Duna' partján hosszú sor formál, az egészséges és híres Császári fer-
dökhöz *) ugyan azon fojó-víz mellett, és kevés perczentések alatt abba külső városba **) érkezünk, a' mellyben a' vi-téz bátorságú Stahrembergnek Regiment-je, csudálatos vitézségét mutatta ki hajdan. ***) Soha sem fogunk mi arról elfe-lejtkezni, hogy Német Országnak nemes vére a' mi szabadságunkért ki omlott!

*) Kaiserbaad nevezet alatt esmértesek, és igen egészségesek.

**) Die Wasserstadt — vizi város.

***) Buda' megvételekor 1686-ban.

